

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE-RUSYA UÇAK KRİZİ VE KRİZİN TÜRK BASININDA
ELE ALINIŞ BİÇİMİ EKSENİNDE TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Mert MİNİSKER

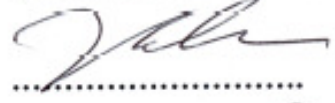
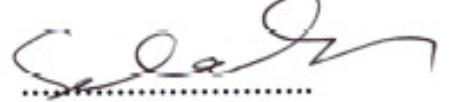
Danışman
Prof. Dr. Ali YAMAN

BOLU 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Mert Minisker'e ait "Türkiye-Rusya Uçak Krizi ve Krizin Türk Basımında Ele Alınış Biçimi Ekseninde Türkiye-Rusya İlişkileri" adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle/ oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

16.09.2019

Unvan, Adı, Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Ali YAMAN	
Üye : Doç. Dr. İhsan KARLI	
Üye : Doç. Dr. Selami ÖZSOY	

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

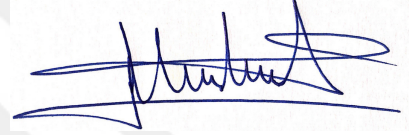

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “**Türkiye-Rusya Uçak Krizi ve Krizin Türk Basınında Ele Alınış Biçimi Ekseninde Türkiye-Rusya İlişkileri**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvuru kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir bozulma olmadığı, tezin bir bölümünün veya tamamının Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi’nde ya da başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını bildiririm.

Mert MİNER

19.07.2019

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasında, Türk basınında faaliyet gösteren farklı ideolojik ve siyasi görüşe sahip kuruluşların, uluslararası kriz durumlarındaki tavırları ve hedef kitlelerine olayları aktarma biçimleri, 24 Kasım 2015 tarihinde Rus SU-24 uçağının düşürülmesinden sonra başlayan Türkiye-Rusya gerilimi üzerinden aktarılmıştır. Farklı medya gruplarına ait televizyon, radyo ve sosyal medya gibi kitle iletişim araçlarında yer alan içeriklerin, yine söz konusu gruplara ait gazetelerde yer aldığı şekliyle yayınlandığı görülmüştür. Bu sebeple tez çalışması basılı gazeteler üzerinden hazırlanmıştır. Araştırma yöntemi olarak söylem analizi yöntemi ve gazete taramasına yer verilmiştir. Sabah, Yeni Şafak, Cumhuriyet, Sözcü ve Hürriyet gazetelerinin 24 Kasım 2015 tarihinde düşürülen Rus Uçağı ile patlak veren Türkiye-Rusya krizini nasıl gördükleri, nasıl işledikleri ve okuyucularına nasıl aktardıkları değerlendirilmiştir.

Öncelikle bu tezi hazırlamamda en büyük pay sahibi olan, hayatını bana adayan, anaokulu çağlarımdan yüksek lisans eğitimim de dâhil olmak üzere desteğini hiç esirgemeyen, iyi eğitilmiş, vatana ve millete faydalı bir birey olarak yetişmemi isteyen ve bunun için her türlü fedakârlığı yapan, varlığını her zaman yanımda hissettiğim ve yaklaşık 5 yıl önce ebediyete uğurladığım canım annem Gülay ALBAYRAK'ı sonsuz minnet ve saygı ile anıyorum.

Hem yüksek lisans derslerimde hem de tez yazım sürecinde bana her zaman destek olan, değerli fikirleriyle yol gösteren, değerli zamanını benim için ayıran danışman hocam Prof. Dr. Ali YAMAN'a en kalbi saygı ve sevgilerimi sunarım

Yüksek lisans öğrenimimi tamamlamam için bana moral veren, beni motive eden, tez yazma konusunda yol gösteren Sebahat ARSLAN'a, tez yazım sürecinde bana her zaman destek olan eşim Esra MİNİSKER'e, kendisine ayırmam gereken zamandan feragat eden kızım Bilge Gülay MİNİSKER'e, hem tez dönemimde hem de meslek

hayatımda her daim yanımda olan meslektaşım Dr. İbrahim Sena ARVAS'a, akademik ve teknik bilgisi ile tez sürecini tamamlamamda büyük paya sahip Doç. Dr. Selami ÖZSOY'a teşekkürü bir borç bilirim.

Mert MİNİSKER

19.07.2019

ÖZET

TÜRKİYE-RUSYA UÇAK KRİZİ VE KRİZİN TÜRK BASININDA ELE ALINIŞ BİÇİMİ EKSENİNDE TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

Mert Minisker

Yüksek Lisans Tezi

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ali Yaman

Temmuz 2019, 121 + xvi Sayfa

Geçmişten günümüze etkileşim halinde olan Türkler ve Ruslar arasındaki ilişkiler özellikle 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonraki dönemde farklı bir yapıya sahip olmuştur. Türkiye ve Rusya’nın bölgesel sorunlara karşı bakış açısı zaman zaman siyasi ilişkilerini etkilese de ekonomik ilişkileri devam etmekteydi. İki ülke arasında 2000’li yıllarda daha yakın bir siyasi ve ekonomik ilişki dönemi başlamıştır. Bu süreçte temel faktör enerji arzı ve Türkiye ve Rusya’nın arz-talep ilişkisinin meydana getirdiği ekonomik ortamdır. Türkiye için Rusya, temel enerji sağlayan ülke konumunda, Rusya içinse Türkiye hem Avrupa enerji piyasası açısından farklı bir yol hem de önemli bir pazar demektir. Bunun dışında özellikle 2009-2012 döneminde iki ülke arasında yapılan pek çok ziyaret ile kurulan siyasi ilişkiler, stratejik ortaklık boyutuna ulaşmıştır. İki ülke arasında tarihin en iyi seviyesinde olan ilişkiler, 2015 yılında meydana gelen uçak krizi nedeniyle soğuk savaş döneminden de kötü bir dönem geçirmiştir. Bu olay Türk medyasında uzun bir süre ele alınmış, manşetlerden düşmemiştir. Çalışmamızda, 1. Dünya Savaşı’ndan 2015 yılına kadar olan dönemde Türk-Rus ekonomik ve siyasi ilişkileri ana hatlarıyla ele alınmış olup, 2015 yılında meydana gelen uçak krizinin iki ülke arasındaki ilişkilere olan etkisinin Türk medyasında yer alışı şekli ve zaman içinde söylem tarzının değişmesi üzerinde

durulmuştur. Türk basınında olayın nasıl ele alındığının değerlendirilmesi için Teun van Dijk'in eleştirel söylem çözümleme yöntemi kullanılmıştır. Buna göre çalışma 25 Kasım - 1 Aralık 2015 döneminde yurt genelinde yayın yapan Cumhuriyet, Hürriyet, Sabah, Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinin ilk sayfalarında uçak krizine ilişkin yer alan haberler, kullanılan ideolojik çözümleme kategorilerine göre incelenmiş ve analize tabi tutulmuştur. Çalışmanın sonucundaysa, elde edilen bulgular gazeteciliğin tarafsızlık ilkesi bağlamında yorumlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Türk-Rus İlişkileri, Türkiye, Rusya, Uçak Krizi, Eleştirel Söylem Çözümlemesi.

ABSTRACT

TURKEY-RUSSIA AIRCRAFT CRISIS AND TURKEY-RUSSIA RELATIONS ON THE AXIS OF HANDLING STYLE OF THE CRISIS IN THE TURKISH MEDIA

Mert Minisker

Master Thesis

Department of International Relations

Supervisor: Prof. Dr. Ali Yaman

July 2019, 121 + xvi Pages

Relations between Turks and Russians, which have been interacting from the past to the present, have had a different structure, especially after the disintegration of the Soviet Union in 1991. Although perspective of Turkey and Russia in regional issues affect their political relations from time to time, their economic relationships have continued. A closer period of political and economic relations had begun between two countries in the 2000s. The main factor during this period was energy supply and the economic situation created by energy demand-supply relation between Turkey and Russia. According to Turkey, Russia was in the position of main energy provider; whereas according Russia, Turkey was both a different destination and an important market on the basis of energy. Apart from this, the political relations established with many visits between the two countries, especially in the period of 2009-2012, have reached the dimension of strategic partnership. The relationship between the two countries, at the best level in the history, has been worse than the cold war period because of the Aircraft Crisis in 2015. This event was in the headlines and discussed in the Turkish media for a long time. In this study, Turkish-Russian economic and political relations between World War I and 2015 were discussed. Teun van Dijk's method of critical discourse analysis was used to evaluate how the incident was handled in the

Turkish press. Accordingly, the news on the first pages of the newspapers Cumhuriyet, Hürriyet, Sabah, Sözcü and Yeni Şafak, which were published nationwide between November 25 and December 1, 2015, were examined and analyzed according to the categories of ideological analysis used. As a result of the study, the findings were interpreted in the context of the impartiality principle of journalism.

Key words: Turkish-Russian Relations, Turkey, Russia, the Plane Crisis, Critical Discourse Analysis.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar LİSTESİ	xii
GRAFİKLER LİSTESİ	xiii
RESİMLER LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR LİSTESİ	xv
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
1. TÜRK – RUS İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	6
1.1. I. Dünya Savaşı’ndan 1923’e Kadar Olan Süreçte Türk-Rus İlişkileri.....	6
1.2. 1923-1991 Yılları Arasında Türk - Rus İlişkileri.....	9
1.3. 1991 – 2002 Yılları Arasında Türk - Rus İlişkileri	24
1.4. 2002 ve Sonrası Dönemde Türk - Rus İlişkileri.....	27
1.5. Uçak Krizi Öncesi Türk - Rus İlişkilerinin Ekonomik Yapısı	37
II. BÖLÜM	41
2. UÇAK KRİZİNİN TÜRK – RUS İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ	41
2.1. Uçak Krizinin Siyasi Etkileri	42
2.2. Uçak Krizinin Ekonomik Etkileri	53
III. BÖLÜM	
3. UÇAK KRİZİNİN TÜRK MEDYASINA YANSIMALARI	61
3.1. Eleştirel Söylem Analizi: Teun A. van Dijk	61
3.2. Teun A. van Dijk’in Eleştirel Söylem Analizi	63

3.3. Rus Uçağının Düşürülmesi Olayının Eleştirel Söylem Çözümlemesi	67
3.3.1. Rus Uçağının Düşürülmesi Olayı	68
3.3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	68
3.3.3. Araştırmanın Varsayımları ve Yöntemi.....	70
3.3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Evreni.....	70
3.3.5. Araştırmada Elde Edilen Bulgular ve Bulguların Analizi	71
3.3.5.1. 25 Kasım 2015 Tarihli Sözcü Gazetesi.....	72
3.3.5.2. 25 Kasım 2015 Tarihli Hürriyet Gazetesi	75
3.3.5.3. 25 Kasım 2015 Tarihli Sabah Gazetesi.....	78
3.3.5.4. 25 Kasım 2015 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi	80
3.3.5.5. 25 Kasım 2015 Tarihli Yeni Şafak Gazetesi.....	84
3.3.5.6. 26 Kasım 2015 Tarihli Hürriyet Gazetesi	87
3.3.5.7. 26 Kasım 2015 Tarihli Sabah Gazetesi.....	90
3.3.5.8. 26 Kasım 2015 Tarihli Sözcü Gazetesi.....	93
3.3.5.9. 27 Kasım 2015 Tarihli Sabah Gazetesi.....	95
3.3.5.10. 27 Kasım 2015 Tarihli Sözcü Gazetesi.....	97
3.3.5.11. 27 Kasım 2015 Tarihli Hürriyet Gazetesi	98
3.3.5.12. 1 Aralık 2015 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi.....	100
3.3.5.13. 1 Aralık 2015 Tarihli Hürriyet Gazetesi	102
3.3.5.14. 1 Aralık 2015 Tarihli Yeni Şafak Gazetesi.....	103

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ	106
-----------------------	------------

KAYNAKLAR	111
------------------------	------------

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. Türkiye – Rusya Federasyonu Arasında 2009-2015 Döneminde Gerçekleştirilen Dış Ticarete İlişkin Veriler (TÜİK)	38
Tablo 1.2. Türkiye'nin 2013-2015 Döneminde En Çok İhracat Gerçekleştirdiği 10 Ülke (TÜİK)	40
Tablo 2.1. Türkiye – Rusya Federasyonu Arasında 2009-2018 Döneminde Gerçekleştirilen Dış Ticarete İlişkin Veriler (TÜİK)	55
Tablo 2.2. Türkiye'nin 2012-2018 Döneminde En Fazla İhracat Gerçekleştirdiği 20 Ülke (TÜİK)	57
Tablo 2.3. 2012-2018 Döneminde Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye Gelen Turistlere İlişkin Veriler (TÜİK)	58

GRAFİKLER LİSTESİ

- Grafik 2.1.** Türkiye – Rusya Federasyonu Arasında 2009-2018 Döneminde Gerçekleştirilen Dış Ticaret Grafiği (TÜİK)56
- Grafik 2.2.** 2012-2018 Döneminde Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı ve Elde Edilen Gelire İlişkin Grafik (TÜİK).....60

RESİMLER LİSTESİ

Resim 3.1: Sözcü Gazetesi 25 Kasım 2015 Gazete Manşeti	74
Resim 3.2: Hürriyet Gazetesi 25 Kasım 2015 Gazete Manşeti.....	77
Resim 3.3: Sabah Gazetesi 25 Kasım 2015 Gazete Manşeti	80
Resim 3.4: Cumhuriyet Gazetesi 25 Kasım 2015 Gazete	84
Resim 3.5: Yeni Şafak Gazetesi 25 Kasım 2015 Gazete	87
Resim 3.6: Hürriyet Gazetesi 26 Kasım 2015 Gazete Manşeti.....	90
Resim 3.7: Sabah Gazetesi 26 Kasım 2015 Gazete Manşeti	92
Resim 3.8: Sözcü Gazetesi 26 Kasım 2015 Gazete Manşeti	95
Resim 3.9: Sabah Gazetesi 27 Kasım 2015 Gazete Manşeti	97
Resim 3.10: Sözcü Gazetesi 27 Kasım 2015 Gazete Manşeti	98
Resim 3.11: Hürriyet Gazetesi 27 Kasım 2015 Gazete Manşeti.....	100
Resim 3.12: Cumhuriyet Gazetesi 1 Aralık 2015 Gazete Manşeti	102
Resim 3.13: Hürriyet Gazetesi 1 Aralık 2015 Gazete Manşeti	103
Resim 3.14: Yeni Şafak Gazetesi 1 Aralık 2015 Gazete Manşeti.....	105

KISALTMALAR LİSTESİ

AA	: Anadolu Ajansı
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BAAS	: Arap dilinde ‘yeniden diriliş’ anlamına gelen rejim
BM	: Birleşmiş Milletler
BOTAŞ	: Boru Hatlarıyla Petrol Taşıma Anonim Şirketi
ÇEKA	: Bolşevik Haber Alma Teşkilatı
DAEŞ	: Devlet’ül Irak ve’s Şam
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
FETÖ	: Fetullahçı Terör Örgütü
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
İHH	: İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı
İSEDAK	: İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi
Km	: Kilometre
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
PKK	: ‘Kürdistan İşçi Partisi’ adı altındaki terör örgütü
PYD	: ‘Demokratik Birlik Partisi’ adı altındaki terör örgütü
RF	: Rusya Federasyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TETAŞ	: Türkiye Elektrik, Ticaret ve Taahhüt Anonim Şirketi
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜPRAŞ	: Türkiye Petrol Rafinerileri Anonim Şirketi

TÜRKSAT : TÜRKSAT Uydu Haberleşme Kablolı Televizyon ve İşletme Anonim Şirketi

YPG : PYD'nin silahlı kanadı 'Halkın koruma birliği' adı altındaki terör örgütü

GİRİŞ

Türkler ve Ruslar, Asya ve Avrupa'nın geçiş yollarını çevreleyen coğrafyada yerleşmiş ve yüzlerce yıl yan yana yaşamış iki millettir. Tarihin bazı dönemlerinde coğrafi konumlarının zorladığı komşuluk nedeniyle ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkiler kuran bu iki millet, bazı dönemlerde ise güçlü imparatorluklar olarak askeri ve siyasi alanda karşı karşıya gelmiştir.

Türkler ve Ruslar birbirlerine karşı son olarak I. Dünya Savaşı'nda savaşmış olsalar da, Rusya'da başlayan Bolşevik Devrimi iki milletin ilişkileri bakımından bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde yeni kurulan Sovyet Rusya, Kurtuluş Savaşı'nda kuruluş aşamasındaki Türkiye'yi hem maddi hem de manevi anlamda desteklemiştir. 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan "Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması" ile Sovyetler Birliği, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanımış ve Misak-ı Milli sınırlarını Türkiye sınırları olarak kabul etmiştir.

1923 yılında Cumhuriyetin ilanının ardından, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde ekonomik, kültürel, siyasi ve toplumsal alanlarda yapılan reformlarla Türkiye'nin yüzünü Batı'ya dönmesi, Sovyet Rusya ile ilişkilerin soğumasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte iki ülke arasındaki en önemli sorunlardan biri olan Boğazlar Meselesi ile ilişkiler gerilirken, savaş sırasında Rusya'nın Türkiye'den toprak talep etmesi ilişkileri daha da çıkmaza sokmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin karşılıklı olarak başını çektikleri çift kutuplu dünyada Türkiye'nin tercihini Batı'dan yana kullanması, iki ülke arasındaki ilişkilerin 1991'e kadar devam eden Soğuk Savaş döneminde düşük bir profil sergilemesine neden olmuştur. Buna rağmen Türkiye ve Rusya özellikle ekonomik ilişkilerde yakın ilişkiler içerisinde olmuşlardır. Örneğin, Ruslar, 1960'lardan itibaren Türkiye'de sanayi tesisleri kurmaya başlamışlardır.

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması ile başlayan süreçte Sovyetler Birliği dağılmış ve Soğuk Savaş dönemi sona ermiştir. Rusya'nın ekonomik alanda dünyaya açılması ile Türkiye ve Rusya arasında karşılıklı güvene dayalı, ılımlı, dengeli ve daha hareketli ilişkiler dönemi başlamıştır. Bu dönemde, enerji ticareti, enerji nakil altyapısının kurulması, bavul ticareti, gelişen turizm ve Rusya'nın yapılaşmasındaki taahhüt işleri ekonomik ilişkilerin temelini oluşturmuştur. Türkiye'nin bağımsız cumhuriyetler şeklinde ortaya çıkan Orta Asya'ya bakış açısı ise iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler üzerinde belirleyici olmuştur.

Vladimir Putin'in 2000 yılında Rusya'nın başına geçmesiyle ve hemen sonrasında 2002 yılında Türkiye'de AK Parti'nin iktidara gelmesiyle, iki ülke arasında 90'lı yıllarda başlayan ılımlı ilişkiler ekonomik, kültürel ve siyasi anlamda çok boyutlu bir yapı kazanmıştır. Özellikle iki ülke arasında gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretler ile kurulan ilişkiler, 2000'li yıllarda bir çeşit stratejik ortaklık boyutuna ulaşmıştır. Öyle ki her iki ülkenin jeopolitik güç oluşturma istekleri, çevre ülkelerde izledikleri nüfuz politikaları ve bölgesel anlamdaki güç rekabeti bu stratejik ortaklığı olumsuz anlamda etkileyememiştir.

Ancak iki ülke arasında tarihin en iyi seviyesinde devam eden bu ilişkiler, 24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye'nin sınırlarını ihlal eden bir Rus savaş uçağının düşürülmesiyle birlikte, birdenbire soğuk savaş döneminden daha kötü bir hale dönmüştür. Rusya Türkiye'ye siyasi ve ekonomik ambargo uygulamış, Türkiye ise uluslararası platformlarda haklı olduğunu öne sürmüştür. Söz konusu olay hem Türk medyasında hem Rus medyasında uzun bir süre gündemde kalmış, günlerce manşetleri işgal etmiştir.

Bilindiği üzere basın, vermeye çalıştığı mesajın etkileme gücünü artırabilir veya azaltabilir. Bu bakımdan basının haber verirken var olan bir krizi derinleştirip derinleştirmediklerinin veya yeni bir krize yol açıp açmadığının tespiti önemlidir. Bu nedenle krizin yaşandığı süreçte ülkenin karar alma mekanizmasında yer alan kişilerin açıklamalarının basında ne şekilde haberleştirildiğini ve bu açıklamaların etkisinin nasıl değiştiğini gözlemlemek gerekmektedir.

Hâlbuki toplumun haberden beklentisi, gerçeklerin tam olarak yansıtılması ve doğru bilgilerin aktarılmasıdır. Bu beklenti gazetecilik mesleğinin içinde tarafsızlık, doğruluk ve bağımsızlık gibi niteliklerin barındırılması gerekliliğini ortaya çıkarır. Ancak haberin, toplumda var olan bu beklentinin ötesinde, habercinin bağlı olduğu kurumsal yapıya, sosyo-politik özelliklere ve ideolojik tavırlara göre değerlendirilmesi daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Çünkü haber içeriğindeki her kavram, deyim ve ifade gazetecilerin bilinçaltında yatan ideolojik bakış açısından etkilenmektedir.

İşte haberlerin vermek istediği mesajları anlamının ve gerçeğe en yakın şekilde algılamının yöntemlerinden biri de söylem analizi metodunu kullanmaktır. Haber sonuçta bir söylemdir ve söylemin tarafsızlık, bağımsızlık, doğruluk gibi nitelikleri taşıma zorunluluğu yoktur. Bu kapsamda, bu çalışmada Rus uçağının Türkiye tarafından düşürülmesi sonrasında ortaya çıkan krizin Türk basınında ne şekilde ele alındığının, özellikle de farklı ideolojik görüşlerin taraftarı olan gazetelerin yaşananları hangi söylemi kullanarak yansıttıklarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca bu söylemin hangi ideolojik bakış açısıyla oluşturulduğunun da çözümlenmesi amaçlanmaktadır.

Bu nedenlerle Türk basınında uçak krizi haberlerinin nasıl ele alındığının değerlendirilmesi için van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır. Bunu yapabilmek için öncelikle bir inceleme dönemi seçilmiş, ayrıca hangi gazetelerin değerlendirileceği belirlenmiştir. Söylem analizinde örneklemin büyüklüğü veya çokluğu önemli değildir; analiz söylem ve dilin kullanım şekline odaklanmıştır. Hatta örneklemin geniş olması kimi zaman analizin yapılmasını engelleyebilir ve bunun araştırmaya bir katkısı olmaz. Bu nedenle örneklem, analiz yapılmasını engellemeyecek düzeyde az, anlamlı bir sonuca ulaşılmasını sağlayacak düzeyde çok olacak şekilde dengeli bir biçimde belirlenmelidir.

Bu itibarla çalışmamızda araştırmanın evreni uçak krizinin yaşandığı dönemdeki Türk basını olsa da, çalışma yazılı basın ile sınırlı tutulmuştur. Yazılı basının olayı farklı ideolojiler için ne şekilde yansıttığının net bir şekilde görülebilmesi amacıyla da Türkiye'de bulunan basın organları bakımından kapsayıcı bir seçim yapılması için

öncelikle Türkiye genelinde yayın yapan yazılı basın kuruluşları arasından seçim yapılmasının kapsayıcılığı artıracığı düşünülmüştür. Ayrıca krizin zirvede olduğu bir dönemde herhangi bir gazetede ki haber sayısının çok fazla olabileceği düşüncesiyle yalnızca gazetelerin ilk sayfalarında yer alan haberler inceleme kapsamına alınmış, diğer sayfalarda yer alan haber köşe yazıları dikkate alınmamıştır. Ayrıca örnekteki gazetelerin ilk sayfalarında konuya ilişkin haber yayınlamadıkları günlerdeki ilk sayfaları da analiz dışında bırakılmıştır.

Öte yandan analizde farklı ideolojik bakış açılarının görülebilmesi için; muhafazakâr kesime ve sol kesime hitap eden yayın organlarının arasından seçim yapılmış, ayrıca herhangi bir ideolojiyi savunmayan merkeze hitap eden yayın organlarından da örnekler alınmıştır. Bu kapsamda iktidar yanlısı ve muhafazakâr Yeni Şafak Gazetesi; iktidar yanlısı ve liberal Sabah Gazetesi; solcu ve muhalif Cumhuriyet Gazetesi; sosyal demokrat ve muhalif Sözcü gazetesi; son olarak, merkezde olan, belirli bir siyasi görüşü olmayan ve oldukça geniş bir okuyucu kitlesine hitap eden Hürriyet Gazetesi uçak krizinde Türk basınının söylem analizinin yapılması için örneklem olarak seçilmişlerdir.

Uçak krizinin doğduğu günlerin, ideolojik söylemin en dolaysız şekilde ortaya konduğu dönem olacağı ortadadır. Bu bakımdan krizin ortaya çıkışını takip eden ilk üç günün analiz edilmesinin yararlı olacağı öngörülmüştür. Ancak krizin zirve yaptığı dönemin sonrasında, örneğin birkaç gün sonra, söylemin ideolojik etkisinin ne yönde değiştiğinin görülebilmesi için de bir gün seçilmesinin anlamlı olacağı düşünülmüştür. Bu bakımdan her ne kadar uçağın düşürülmesinin etkileri uzun süre devam etmişse de analiz dört günlük bir süre ile sınırlı tutulmuştur. 25-26-27 Kasım 2015 tarihleri ile 1 Aralık 2016 tarihinde yayınlanan gazetelerin birinci sayfaları söylem analizinin örnekleme için süre sınırı olarak belirlenmiştir. Buna göre çalışmamızda 25 Kasım 2015, 26 Kasım 2015, 27 Kasım 2015 ve 1 Aralık 2015 tarihlerinde Türkiye genelinde yayın yapan Cumhuriyet, Hürriyet, Sabah, Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinin ilk sayfalarında uçak krizine ilişkin yer alan haberlerin ideolojik söylem yapıları analize tabi tutulmuştur.

Bu kapsamda, çalışmamızın ilk bölümünde I. Dünya Savaşı'ndan 2015 yılına kadar olan döneme ilişkin Türk-Rus ilişkileri kronolojik olarak ele alınmıştır. İki ülke arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkiler ana hatlarıyla gözden geçirilmiş, özellikle 2002 yılından uçak krizine kadar olan döneme ilişkin ekonomik ilişkiler hakkında detaylara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise 2015 yılında gerçekleşen uçak krizinin iki ülke arasındaki ilişkileri ekonomik ve siyasi alanda nasıl etkilediği ortaya konulmuştur.

Üçüncü bölümde öncelikle eleştirel söylem analizinin teorik çerçevesi çizilmiş, ardından uçak krizinin Türk medyasında yer alışı şekli ve zaman içinde söylem tarzının değişmesi üzerinde durulmuştur. Türk yazılı basınında olayın nasıl ele alındığının değerlendirilmesi için Teun van Dijk'in eleştirel söylem çözümleme yöntemi kullanılmıştır. Buna göre, uçak krizine ilişkin olarak 25 Kasım - 1 Aralık 2015 döneminde ulusal çapta yayın yapan Cumhuriyet, Hürriyet, Sabah, Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinin ilk sayfalarında yer alan haberler, ideolojik çözümleme kategorilerine göre değerlendirilmiş ve söylem analizine tabi tutulmuştur.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise çalışmada yer verilen bilgiler özetlenerek, elde edilen veriler gazeteciliğin tarafsızlık ilkesi bağlamında yorumlanmıştır.

I. BÖLÜM

1. TÜRK – RUS İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. I. Dünya Savaşı'ndan 1923'e Kadar Olan Süreçte Türk-Rus İlişkileri

I. Dünya Savaşı'nda iki farklı tarafta muharebe eden Türkler ve Rusların, savaş döneminin sonuna doğru ortaya çıkan gelişmeler neticesinde birbirlerine karşı yaklaşımları değişmiştir. 1917 yılında Rusya'da, Çar II. Nikola'nın tahttan inmesi ve monarşinin sona ermesiyle neticelenen Bolşevik İsyanı yaşanmıştır. Çarın konumuna ilk olarak Menşevik, daha sonrasında ise Bolşevik hükümetler gelmiştir. Rus coğrafyasında kritik değişikliklere sebep olan monarşinin yıkılmasıyla pek çok bölge Rusya'dan ayrılmıştır. Sovyetler Birliği kurulana kadar Bolşevik hükümetinin en önemli meselesi, 29 Aralık 1922 tarihinde ayrılan bölgelerin yeniden bir araya getirilmesi olmuştur (Armaoğlu 2005).

Rusya'da bu olaylar yaşanırken, Türkiye'de I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinden sonra Türk ordusunun küçültülmesi; silahlarının ellerinden alınması ve ülke topraklarının itilaf devletlerince işgal edilmesi gibi durumlar meydana gelmekteydi. 19 Mayıs 1919 tarihinde Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasıyla Türk Millî Mücadelesi başlamıştır. Mustafa Kemal ve arkadaşları kısa süre içinde birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkan Kuvayı Milliye birliklerini örgütlemişler ve tek bir çatı altında bir araya getirmişlerdir.

Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki yakınlaşma için ilk adım Sovyetler Birliği tarafından atılmıştır. Sovyet Rusya, Türk Millî Mücadele hareketiyle yakından ilgilenmiştir. Millî Mücadele boyunca da Türk - Sovyet ilişkileri çeşitli kanallardan

başlamış ve gelişmiştir. Sovyetlerin Türkiye'ye duyduğu alakanın nedeni Milli Mücadele'nin başladığı döneme denk gelmektedir (Dışişleri Bakanlığı 1973: 65).

Ankara'da 23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin açılışından itibaren Türkiye ve Sovyet Rusya ilişkileri resmi olarak ilerlemeye başlamıştır. 26 Nisan 1920 tarihinde, Mustafa Kemal Paşa'nın *Meclis Başkanı* sıfatıyla Lenin'e yazdığı mektup TBMM'nin ilk dış siyaset faaliyetlerindedir. Bu mektupta emperyalizme karşı kalkışılacak savaş adına Sovyet Rusya'dan cephane, silah, asker, 5 milyon altın ve gereçlerin gönderilmesi talep edilmiştir. Bu mektubun ardından, 3 Haziran 1920 tarihinde Çiçerin, Lenin'in talimatı doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa'nın mektubuna yanıt vermiştir. Buna göre Sovyetler Birliği, TBMM'nin bildirisini kabul etmiş, iki devlet arasında acilen diplomatik ilişkiler kurulması önerilmiştir (Aralov 1985: 6).

Kurulan bu ilişkilerin ilk sonuçları kısa zamanda ortaya çıkmaya başlamıştır; 4 Ekim 1920 tarihinde Sovyet elçilik heyeti Ankara'ya gelmiş ve Sovyet Büyükelçiliği 9 Kasım 1920 tarihinde açılmıştır (Şamsutdinov 2007: 201). Ankara Milletvekili Ali Fuat Cebesoy, 21 Kasım 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan görüşmeler neticesinde Moskova Büyükelçisi olarak görevlendirilmiştir. Ali Fuat Paşa yola çıktıktan sonra başka bir heyet daha Türkiye'den Moskova'ya doğru yola çıkmıştır (Cebesoy 2002: 101-104).

Bu iki heyet 7 Ocak 1921 tarihinde Kars'ta bir araya gelmiş (Perinçek 2005: 96), 19 Şubat 1921 tarihinde Moskova'ya ulaşmıştır. Türk Heyeti Moskova'da askeri merasimle karşılanmışlardır. Öncelikle Çiçerin'i ziyaret eden Türk Heyeti 21 Şubat'ta görüşmelere başlamıştır. Sovyetlerin tavsiyesiyle 26 Şubat 1921 tarihinde iki heyet arasında Moskova Konferansı adı altında bir toplantı yapılmıştır (Benhür 2008a: 285). Görüşmelerde olumsuz bir tutumda olan Çiçerin'in tutumuna şaşırarak Türk heyeti Stalin'le görüşmüştür.

Sonuç olarak 16 Mart 1921 tarihinde "Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması" imzalanmıştır. Anlaşmaya göre; Sovyetler Birliği, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanımış ve Misak-ı Milli sınırlarını Türkiye sınırları olarak

kabul etmiştir. Batum¹, Gürcistan'a verilmiş, Nahçıvan özerk bir statüde Azerbaycan'ın kontrolüne verilmiştir. Boğazlar sorunu ve Karadeniz kıyı rejiminin başka bir konferansta görüşülmesine karar verilmiştir. İki ülke arasında geçmişte yapılan tüm anlaşmalar yok sayılmış, Türkiye'nin Rusya'ya karşı olan borçları sona erdirilmiş ve kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Tarafların, diğer ülkede faaliyet gösteren zararlı örgütleri desteklememesi kararlaştırılmış ayrıca her iki ülkenin de Kafkas Cumhuriyetleri üzerinde birtakım yükümlülükler üstlenmesi karara bağlanmıştır. Son olarak iki ülke arasında el değiştirmiş olan toprak parçalarındaki halkın, para ve eşyalarıyla birlikte, özgürce anavatanlarına dönebilmeleri kabul edilmiştir (Benhür 2008a: 285-286).

Moskova Anlaşması sonrasında anlaşmanın ilgili maddeleri Güney Kafkasya Cumhuriyetlerine de kabul ettirilmiştir. Bu doğrultuda Kars'ta bir toplantı düzenlenmesine karar verilmiştir. Moskova anlaşması ile Türkiye, sınır meselesinde Batum, Ahılkelek ve Ahıska'nın dışındaki Misak-ı Milli sınırlarını Rusya'ya kabul ettirmiştir (Tellal 2001: 174-175).

Öte yandan, 22 Nisan 1922 tarihinde Moskova'daki Türk Askeri Ataşeliği ÇEKA² polisince bazı personellerin casusluk yaptığı iddiasıyla basılmış, arama yapılmış, birtakım dokümanlara el konulmuş ve bazı personeller sınır dışı edilmiştir (Şimşir 1996: 64-65). Bu duruma tepki gösteren Ali Fuat Paşa, Sovyet Rusya Dışişleri Komiser Yardımcısı Karahan'ın görüşme teklifini kabul etmeyerek Moskova'yı terk etmiş ve Ankara'ya dönmüştür (Cebesoy 2002: 428). Ali Fuat Paşa bu olay sonrasında 2 Temmuz 1922 tarihinde Sovyet Rusya hükümetinin resmi olarak özür dilediğini ve meselenin sona erdiğini ifade etmiştir (Cebesoy 2002: 452). Bu olaydan sonra Ali Fuat Paşa'nın yerine Ahmet Muhtar (Mollaoğlu) Moskova Büyükelçisi olarak atanmıştır (Cebesoy 2002: 428).

¹ Batum'da yaşayan Müslüman halka birtakım özerklikler verilmesi de kararlaştırılmıştır.

² ÇEKA (*Chrezvychaynaya Komissiya*): Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde kurulan ilk istihbarat ve güvenlik teşkilatı.

1.2. 1923-1991 Yılları Arasında Türk - Rus İlişkileri

Büyük Taarruz ve Dumlupınar Zaferi, Sovyet Rusya Dışişleri Bakanlığınca 3 Eylül 1922 tarihinde bir telgrafla kutlanmıştır (Tuğlacı 1987: 569). Ancak İtilaf Devletleri ile barış antlaşması yapılmasıyla beraber Türkiye ve Sovyet Rusya ilişkileri de yeni bir döneme girmiştir.

İzmir'den Yunan askerlerinin atılması ve Türk ordusunun Boğazlara doğru yönelmesiyle Batı'da "*Çanakkale Bunalımı*" olaylarının başlamasına neden olmuştur. Türk-Sovyet ilişkileri de bu bunalım doğrultusunda ve Boğazlar üzerine yoğunlaşacaktır. Türk ordusu boğazlara yaklaşırken Karahan (Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı), Curzon'a 12 Eylül 1922 tarihinde bir nota göndermiştir. Buna göre, 1914 yılından önce imzalanan Boğazlar meselesindeki antlaşmalar iptal edilmiş, bu konuda yapılmış olan tek geçerli anlaşma Moskova Antlaşması'nda ise Boğazların sadece ticaret gemilerine açık olduğu ibaresi yer almıştır. Bu hususta Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkelerin bir konferansta toplanacağı öngörülmüş, yapılacak olan görüşmeye Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'ın da dâhil olması gerektiği ifade edilmiştir (Yerasimos 1979: 338-471).

Ardından, 17 Ekim 1922 tarihinde Mdivani Türkiye'ye gelmiştir. Bu ziyaretin gerçekleştiği zamanda Avrupa'da, gerginliği sona erdirmek için Türkiye ile barış antlaşması imzalamak amacıyla yoğun bir çalışma devam etmektedir. Konferans İsviçre'nin Lozan şehrinde düzenlenecektir. Lozan Konferansına Sovyet Rusya'nın katılması Türkiye için bir mesele olmuştur. Neticede Türkiye, Sovyet Rusya'nın Konferansa katılmasını talep etmiş ve hem Türk hem de Rusların yaptığı çalışmalar doğrultusunda Sovyetlerin konferansta kendilerini alakadar eden oturumlara temsilci göndermeleri kabul edilmiştir (Meray 1970: 131-156, 162-179, 229-259, 269-294).

Lozan Konferansı başlamadan önce Lenin Boğazlarla ilgili olarak bazı İngiliz gazetelerine, Boğazların hem barış hem de savaş dönemlerinde tüm savaş gemilerine kapatılmasının yalnızca boğazlara komşu ülkeler için değil tüm dünya devletlerinin ticari çıkarına olduğu yönündeki Sovyet stratejisini beyan etmiştir (Perinçek 1992: 176).

Konferans 20 Kasım 1922 tarihinde başlamış, 23 Temmuz 1923 tarihinde sonlanmıştır. Lozan Konferansı süresince Türk-Sovyet-İngiliz taleplerinde türlü strateji mücadeleleri verilmiş, sonuç olarak da her devlet taleplerini neticelendirmek istemiştir (Benhür 2008a: 291).

Lozan'da müzakereler devam ederken Türkiye savaştan sonra yeni girişimlerde bulunmakta, dünya konjonktürüne uymaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de İzmir İktisat Kongresi düzenlenmiştir. Kongreye Aralov, Abilov ve Astanov'un da aralarında bulunduğu Sovyet temsilcileri de katılmıştır. Kongrede türlü temaslarda bulunan heyet, 23 Şubat 1923 tarihinde Azerbaycan Büyükelçisi Abilov'un ölümü ile sarsılmıştır. Abilov'dan sonra Azerbaycan'ın Türkiye Elçiliği kapanacak ve tüm Sovyet Cumhuriyetlerinin çalışmaları SSCB Büyükelçiliği çatısı altında toplanacaktır (Perinçek 1992: 162). Aralov ise 1923 yılının Nisan ayında Moskova'ya dönmüş ve yerine geçici olarak Rozenberg vekâlet etmiştir (Aralov 1985: 220). Aralov'un ardından SSCB'nin Türkiye Büyükelçiliğine Yakov Zaharoviç Surits tayin olmuştur (Benhür 2008a: 292).

Ardından Surits, Mustafa Kemal'e güven mektubunu vererek Sovyet Büyükelçisi olarak 23 Haziran 1923 tarihinde vazifesine başlamıştır. Bu değişikliğin, Lenin'den sonraki dönemde Türk-Sovyet ilişkilerinin biçimlenmesinde büyük etkileri olacağı söylenebilir. Çünkü Surits, Sovyetler Birliğinin en etkili ve bilgili diplomatlarından (Benhür 2008a: 296).

Bir taraftan bu gelişmeler devam ederken diğer taraftan Sovyet Rusya'nın lideri Lenin rahatsızlık geçirmiş ve idareyi devam ettirse bile aslında yönetimden geri kalmıştır. Lenin'in rahatsızlığı üzerine Mustafa Kemal, Kalinin'e telgraf göndermiş, bu telgrafı Kalinin kendisi cevaplamıştır. Rahatsızlığı artan Lenin, 21 Ocak 1924 tarihinde vefat etmiştir. Bunun üzerine Türklerden Sovyetlere pek çok başsağlığı telgrafı gönderilmiştir (Benhür 2008a: 292-293).

Lenin'in son zamanlarında Stalin³ partideki tesirini arttırmış ve 1922 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi genel sekreteri olmuştur (Gürhan 2017: 45). Stalin, partideki atamaları kendi gayesi için kullanarak güç elde etmiş, diktatörlüğünün zeminini hazırlamıştır. Lenin'in ölümüyle Stalin, basında Lenin hususunda yaptığı açıklamalarla ön plana çıkmış, hem halkın hem de partinin önemli kişilerinin beğenisini kazanmıştır (Biyografi.info 2015, <https://www.biyografi.info/kisi/josef-stalin>, 25 Eylül 2018'de erişildi). Stalin, Lenin'in vefatından sonra lider olmak adına ülkede bir taraftan siyasi hamleler içindeyken diğer taraftan da aklındaki dış siyaset planlarını Sovyetler Birliği'nin politikası yapmak amacıyla çalışmıştır. Stalin'in başlangıçtaki dış siyaseti batılı ülkelerle olan politik ilişkileri geliştirmek ve Sovyetler Birliğine karşı oluşturulabilecek işbirliklerini engel olmaktır (Benhür 2004: 326).

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da olaylar durulup her şeyin rayında gitmesinin ardından, Sovyetler Birliği'nde, Batı'da kendileri aleyhine bir işbirliği oluşturulma ihtimali olmasına karşı kaygılar artmıştır. Esasen savaşın kazanan devletlerinin de Avrupa'daki durumdan tam olarak emin ve memnun olduklarını söylemek mümkün değildir. Özellikle Fransa, savaştan sonra Almanya üzerinden kazandığı çıkarları muhafaza etmek maksadıyla bazı endişeler taşımaktadır. İngiltere, savaşın kazanan tarafı olmasına rağmen içinde bulunduğu finansal kayıplardan dolayı rahatsızlık duymaktadır. Almanya ise imzaladığı Versailles Antlaşması'nın sıkıntılı maddelerinden sıyrılmak istemektedir (Uçarol 1995: 521).

Yaşanan gelişmeleri özenle takip eden Mustafa Kemal, 1 Mart 1924 tarihinde yaptığı Türkiye Büyük Millet Meclisi açılış konuşmasında, Rusya ile iyi ilişkilerin korunması ve gelişmesi hususuna önem verdiklerini ve bir kısım sorunların kısmen çözülmüş olduğunu belirterek konsolosluk anlaşmasının kısa zamanda imzalanacağı değerlendirmesinde bulunmuştur. Konuşmasının devamında, geçmişte olduğu gibi, Hükümetin Rusya ile gerçek ve kapsamlı bir dostluk istediğini de ifade etmiştir (Kültür Bakanlığı 1994: 43-45).

³ Asıl adı Yosif Visaryoniç Çugaşvili olan Stalin, "Çelik Adam" anlamındaki bu takma adı 1913 yılında kullanmaya başlamıştır (Gürhan 2017: 45).

Bu arada 1924 yılının Eylül ayından itibaren ilerleyen dönemde imzalanacak olan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nın zemini hazırlanmaya başlanmıştır. Sovyet Büyükelçisi Surits tarafından Başbakan İsmet Paşa'ya, 1921 yılında imzalanan Moskova Antlaşması'nın maddelerini güncelleme teklifinde bulunulmuştur (Perinçek 2005: 168).

Georgiy Vasilyeviç Çiçerin, 19 Eylül 1924 tarihinde Surits'e telgraf göndererek ileriki zamanlarda imzalanacak işbirliği anlaşmasına biri diğzerinin aleyhine karşı oluşacak askeri bloklara katılmama ve askeri tarafsızlık koşulunu Türklere önermesini istemiştir. Ardından 17 Aralık 1925 tarihinde Dışişleri Bakanları Dr. Tevfik Rüştü (Aras) ve Çiçerin tarafından Paris'te imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması, Lozan'dan sonra iki ülke arasında gerçekleşen ilk önemli gelişmedir (Tellal 2001: 315).

Bu antlaşma ile taraflar, içlerinden birine bir saldırı olursa, ötekinin tarafsız kalmasını ve birbirlerine saldırmamayı kabul etmişlerdir. Öte yandan antlaşma ekinde üç protokol ve bir gizli mektup bulunmaktadır. Buna göre; tarafların üstlendikleri yükümlülükler haricinde üçüncü devletlerle ilişkilerinde serbestlik sağlanacak; onlara karşı yöneltilecek ekonomik ve parasal anlaşmalar "*siyasal nitelikte*" kabul edilecek; aralarında çıkabilecek anlaşmazlıklar diplomasi yolu ile çözüme kavuşturulacak, bu mümkün olmazsa, bunların çözüm yöntemini belirlemek için görüşmeler yapılacaktır. Bu üç protokol, antlaşma ile beraber yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir. (Tellal 2001: 315-316).

1925 Saldırmazlık Antlaşması 1929, 1931 ve 1935 yıllarında imzalanan Uzatma Protokolleri ile 20 yıl yürürlükte kalmış ve bu süreçte Türkiye'nin dış ilişkilerinin temeli olmuştur. Fakat II. Dünya Savaşı neticesinde, Türkiye'den toprak talebine ve Boğazların ortak olarak müdafaa edilmesi teklifini sunmak üzere olan Sovyet Rusya, 19 Mart 1945 tarihinde Türkiye'ye gönderdiği telgrafta; "*Savaş sırasında ortaya çıkan büyük değişiklik nedeniyle bu antlaşmanın artık günün koşullarına uymadığı ve köklü değişikliklere gereksinim gösterdiği*" nedeniyle anlaşmayı neticelendirmek istediğini bildirmiş, bu sözleşmeler belirli yöntemlere göre 7 Kasım 1945 tarihinde son bulmuştur.

Türkiye, istemediği koşullarda yeni antlaşmaya yanaşmayınca da bu hususta başka bir görüşmeye girişilmemiştir (Soysal 1989: 1926).

Mustafa Kemal, 18 Şubat 1926 tarihinde Ankara'da Sovyet Rusya elçiliğinde yapılan görüşmede, 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasının Türk-Sovyet ilişkilerinin başlangıcı olduğunu, bunun üzerinde daha çalışılması gerektiğini ve son hedefin Türk-Sovyet ittifak antlaşması yapılması olduğunu söylemiştir (Benhür 2008a: 299-300).

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye farklı zamanlarda arabuluculuk teklif ettiği, Türk-İran sınır meselesi ise 22 Nisan 1926 tarihinde Tahran'da imzalanan Türk-İran Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması ile neticelendirilmiş ve uzun yıllardır devam eden Türk-İran sınırı aynen korunmuştur (Erdoğan 2019: 418-420). 1926 yılının Eylül ayında ise Türk-Sovyet sınırının kesin olarak belirlenmesiyle alakalı protokol imzalanarak sınır son durumuna gelmiştir (Belen 1973: 306).

Türkiye-İran ve Türkiye-SSCB sınırlarının kesinleşmesinin ardından önce 8 Ocak 1927 tarihinde Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında Kars'ta Sular İtilafnamesi ve Serdarabat Barajının yapımıyla ilgili bir protokol, ardından 11 Mart 1927 tarihinde Ankara'da Ticaret ve Seyrisefarin Antlaşması imzalanmıştır. Bu protokole göre anlaşma tarafları ortak su kaynaklarından eşit olarak faydalanacaktır. Taraflar su kaynaklarında yapılacak baraj vb. faaliyetleri karşı tarafa iletcek ve işbirliği yapacaklardır. Türkiye için Fahri Vehbi Bey, Hasan Bey ve Cemal Bey'in, Sovyetler Birliği adına Karklin, Kalandatse ve Sadunts'un imzaladığı protokol sınır hayvancılığını ve su kaynaklarından sürülerin yararlanması meselesini de belirli bir düzene getirmiş ve bu konuda da çeşitli maddeler kabul edilmiştir (Resmi Gazete, 03.08.1927/649, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/649.pdf>, 4 Temmuz 2019'da erişildi).

Öte yandan İtalya, 10 Mart 1928 tarihinde Türkiye'ye, bir takım işbirliği hususlarının olduğu bir anlaşma taslağı iletmiştir. Bu taslakta yer alan İtalya'nın Yunanistan'ı da ittifaka katma isteğine karşılık Türkiye, anlaşmaya Sovyetler Birliği'nin de dâhil olmasını önermiştir. Çiçerin'in 20 Nisan 1928 tarihinde Surits'e

iletteği telgrafta da benzer konular yer almaktadır. Çiçerin, Balkanlarda kuvvetlenecek İtalya ve Yunanistan'ın Polonya ve Romanya hususunda SSCB açısından rahatsızlığa neden olabileceğini ve bunun Türkiye açısından da bazı negatif durumlara yol açabileceğini ifade ederek, Türkiye'nin bu antlaşmalara Sovyetler Birliği'nin de katılmasını istemesinin Surits tarafından Türk hükümetine iletilmesini istemiştir (Benhür 2008a: 303).

Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi, 13 Mayıs 1928 tarihinde ziyaret ettiği Çiçerin ile İstanbul'da bulunan Sovyetlere ait mallar, Çarlık zamanında kalma Rus malları konusunda bir görüşme gerçekleşmiştir. Ardından, Sovyet vatandaşlarının Türkiye Cumhuriyeti'ndeki mallarıyla alakalı olarak verilen bir nota da 22 Mayıs 1928 tarihinde Türk makamlarına iletilmiştir. Notada, ikili anlaşmalarla belirlenen Sovyet vatandaşlarının mal edinmeleri ve bunların korunması konularına Türk Hükümetinin önem vermesi gerektiği ifade edilmiştir (Benhür 2008a: 304).

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki en ilginç olay 15 Haziran 1928 tarihinde meydana gelmiştir. Iğdır'daki Türk askeri müfrezesinin raporuna göre, Rus sınır direğinden açılan ateş neticesinde Vahid adında bir Türk vatandaşı vurularak hayatını kaybetmiştir. Ateşin sınırın öteki tarafından yapılması sebebiyle, ateş eden yakalanamamıştır. Durumu Dışişleri Bakanlığına bildiren Doğu Sınır Komutanı Hüsnü Bey, alakalı bakanlık tarafından duruma müdahale edilmesini ve takibinin yapılmasını ilgili makamlara arz etmiştir (Benhür 2008a: 304).

İçişleri Bakanlığı'nın 1930 yılında Başbakanlığa sunduğu, çeşitli kaynaklardan elde edilen, Sovyetler Birliği'ne, Türk-Sovyet ilişkilerine ve Türkiye'deki Sovyet azınlıklara ilişkin bilgilere göre, Semahi ilçesinde yaşayan Molakan köyleri hükümete belirlenen düzeyde tahıl vermemekte ve toplu olarak memurlara karşı çıkmaktadırlar. Bunun üzerine civara bir tabur asker sevk edilmiştir.

Tahran'dan yola çıkan Türkiye Dışişleri Bakanlığı kuryelerinden Hasan Bey, 21 Ocak 1930 tarihinde Batum üzerinden Türkiye'ye giriş yapmak istemiştir. Ancak Hasan Bey, Sovyet gümrüğünde görevli memurlarca alıkonulmuş, taşıdığı diplomatik evraklar

da kendisinden alınmıştır. Bunun üzerine Moskova Büyükelçiliği aracılığıyla harekete geçen Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, SSCB'ye konuyla alakalı bir nota vermiştir. Sovyetler Birliği, yapılan uygulamanın diplomasi ve iyi komşuluk ilişkileriyle çeliştiği belirtilerek uyarılmış ve yasal dayanağı olmayan uygulamanın yinelenmesi durumunda aynı şekilde karşılık verileceği hususunda bilgilendirilmiştir. Neticede 25 Ocak 1930 tarihinde Hasan Bey'den alınan evraklar kendisine tekrar verilmiştir. Son olarak 4 Eylül 1930 tarihinde Sovyetler Birliğine ait bir uçak Türkiye'ye doğrudan uçuş yaparak (Moskova-Ankara) Sovyetlerin iyi dileklerini içeren bir mesaj getirmiştir (Benhür 2008b: 156-157).

Bir taraftan dostane gelişmeler yaşanırken diğer taraftan da Türk-Sovyet ilişkilerinde ilginç olaylar gelişmektedir. Ankara'daki Sovyetler Birliği Büyükelçiliği, Türk İçişleri Bakanlığı'na 2 Kasım 1930 tarihinde, Doğu Anadolu Bölgesinde uygulanan özel rejim sebebiyle Erzurum'daki konsolosluklarının görevini yerine getiremediğini ve bu konsolosluğu kapatacaklarını, bölgede yaşayan Ruslarla artık Kars Konsolosluğu'nun ilgileneceğini bildirmiştir. Bu dilekçeye şaşırarak İçişleri Bakanlığı, doğuda özel bir rejim uygulanmadığını belirterek yanıt vermiştir. Kasım 1930'da Sovyet Konsoloslukları ile alakalı diğer olay ise Trabzon'da meydana gelmiştir: Sovyet Konsolosluğu binası (Valilik, konsolosluğun başka bir binaya taşınmasını istemiş, Konsolosluk ise karşı çıkmıştır) Trabzon Valisi ile burada bulunan Sovyet Konsolosu arasında bir nüfuz meselesi haline gelmiştir. Konsolosun, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'yı Trabzon'da bulunduğu bir dönemde ziyaret edip bir hafta içerisinde yeni bir yere taşınacaklarını bildirmesi ile bu mesele neticelenmiştir (Benhür 2008b: 162-163).

Bu olaydan yaklaşık bir buçuk yıl sonra, 24 Nisan 1932 tarihinde İstanbul'dan Gruzia isimli vapurla hareket eden İsmet İnönü ve yanındaki heyet, Sovyetler Birliğine resmi bir ziyarette bulunmuşlardır. 26 Nisan 1932 tarihinde Odessa Limanı'nda top atışları ile karşılanan heyet, orada büyük bir itina ile misafir edilmiştir. Bu hususta dönemin Başbakanı İsmet Paşa: *"Bu dostluk herhangi bir tertibin tercümesi değil, milletlerimizin sinesinden, karşılıklı menfaatlerimizin ve hadiselerin icabından doğan cereyan ve arzuların tabii bir ifadesidir"* yorumunu yapmıştır (Bilge 1992: 106).

İnönü ve heyetinin Moskova gezisini Roma'ya yapacağı gezinin önüne alması Sovyetlerin ısrarı ile olmuş, SSCB bu hareket ile Avrupa'ya mesaj vermek isterken Türk-Sovyet ilişkilerinin de durumunu göstermek istemiştir (İnönü 1997: 244). Tren yolu ile 28 Nisan 1932 tarihinde Moskova'ya ulaşan Türk Heyeti burada Sovyet Başbakanı Molotov tarafından karşılanmıştır. Ertesi gün başta Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Kalinin olmak üzere, Başbakan Molotov ve Dışişleri Bakanı Litvinov'la görüşen İsmet Paşa, Moskova gezisinde programının ağırlığını finans ve sanayi konularına vermiştir. Nitekim Molotov 29 Nisan 1932 gecesi yaptığı açıklamada ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Bilge 1992: 107).

Türk heyetinin Moskova'ya vardığı gün karşılaşılan olumsuz olaylar ise, Türk Elçiliğine gönderilen ve özellikle İsmet Paşa hakkında kötü sözler yazan isimsiz mektuplar, SSCB'de eğitim gören Türk öğrencilerden bazılarının suikast düzenleyeceği iddiasıyla tutuklanması ve bir takım sokak protestolarıdır (Tacibayev 2004: 84-85). Tüm bunlar Sovyet yetkililerce çok büyümeden önlenmiştir. Gezi sırasında İsmet Paşa ve Türk delegasyonundan bazı temsilciler, Sovyet yetkilileri ile beraber özel bir platformdan Kızıl Meydandaki 1 Mayıs törenlerini izlemişlerdir.

Moskova Büyükelçiliği'nden 7 Mayıs 1932 tarihinde İsmet Paşa'nın imzası ile Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen telgraf ile İsmet Paşa'nın görüşmeler hususundaki izlenimleri ve detayları Türkiye'ye iletilmiştir. Telgrafa göre herhangi bir belgenin imzası konusuna değinilmemiş, Cemiyet-i Akvam meselesinin Ruslar tarafından gündeme getirilmediği belirtilmiştir. Konuşulan bir diğer konu da iç güvenlik sorunudur. İnönü (1997: 173) toplantı ve görüşmelere ilişkin olarak; her biri 5-6 saat süren üç müzakere yapıldığını, Stalin'i ve diğer Rus yöneticilerini yakından tanıma fırsatı bulduğunu ve olumlu bir intiba edindiğini, ayrıca Türkiye için belirgin ve parlak bir sevgi ve ilgi gösterildiğini ifade etmiştir.

İnönü'nün gerçekleştirdiği ziyaretin sonunda, 8 Mayıs 1932 tarihinde yapılan ortak açıklamada, iki ülke arasındaki olumlu siyasi ilişkilere bundan sonra ekonomik alanda da rastlanacağı, iki memleketin benzer sorunları olduğu, bunların birlikte daha hızlı atlatılacağı vurgulanarak, iki devlet arasındaki ilişkilerin her alanda geliştirilmesi

gerektiğinin altı çizilmiştir (Benhür 2008b: 175; Kültür Bakanlığı 1994: 206-210). Öte yandan görüşmelerde Balkan Paktı konusunun gündeme geldiği de bilinmektedir (Benhür 2008b: 175).

İnönü ve Türk heyetinin Moskova'ya yaptığı geziyi ve heyet üzerinde Sovyet yetkililerin bırakmaya çalıştıkları tesiri SSCB'nin Tahran Büyükelçisine 31 Mayıs 1932 tarihinde bildiren Karahan, Türk heyetini istedikleri şekilde etkilediklerini düşünmektedir. Bu konuyu İran Büyükelçisi ile paylaşmasının nedeni de, Türkiye ve İran'ın sınır komşusu olması ve o dönemde iki ülke arasında ara sıra küçük çaplı da olsa sınır sorunlarının oluşması olsa gerektir. Sovyetler Birliği yetkilileri İran'da bulunan elçilerini bilgilendirmek ve o ülkede yapacağı faaliyetlerde kendisinin elini güçlendirmek istemişlerdir (Benhür 2008b: 176).

Bu geziden kısa bir süre sonra, 18 Temmuz 1932 tarihinde Türkiye, Milletler Cemiyetine üye olmuştur. Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üye olması Türk-Sovyet ilişkilerinde tartışılan ve sorun teşkil eden bir meseledir. Gerek Sovyetler Birliği'nin bu örgüte üye olmayışı ve gerekse Stalin'in Sovyetler Birliği zararına olabilecek ittifaklara karşı endişeleri Sovyetlerin, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliğine karşı her zaman şüpheyle bakmasına sebep olmuştur. İsmet İnönü başkanlığındaki Türk heyetinin 1932 yılındaki Sovyetler Birliği ziyaretinde de gündem olan Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliği meselesi Moskova'da taraflarca konuşulmuştur (Benhür 2008b: 177).

Türkiye'nin, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini olumsuz etkilemeyeceğini, ayrıca Sovyetlerin olası bir meselede karşılaşılabileceği zorlayıcı hallerde Milletler Cemiyeti üyeliğinin kullanılmayacağına dair teminat notası vermesiyle sorun çözülmüştür. Türkiye bu nota ile Milletler Cemiyeti Misakı'nın 16. maddesine göre, savaş açan devletlere karşı uygulanacak olan zorlayıcı uygulamaları Sovyetlere karşı ancak Sovyetler Birliğinin saldırısı ile başlayacak bir savaşta uygulayacağını belirtmiş ve bu saldırının da Sovyetler Birliği tarafından başlatılıp başlatılmadığının kararını da Türkiye Cumhuriyeti'nin kendisinin vereceğini ifade etmiştir (Benhür 2008b: 178). Önceleri Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmasını desteklemeyen Sovyetler Birliği'nin, bahsi geçen notayla soru işaretleri azalmış, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye

olmasına tepki göstermemiştir. Nitekim kendisi de 1934 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur (Dinç 2008: 16-17).

Türk-Sovyet ilişkilerinin zirveye ulaştığı yıllar, 1925 Antlaşması'nın imzalanmasından itibaren 1933 yılına kadar devam eden bir dönemdir. 1933 yılı sonuna kadar, bazen görüş ayrılıkları ortaya çıksa da sıkılaşılarak ilerleyen Türk - Sovyet ilişkileri, 1934 yılından itibaren ulaşılan zirveden aşağıya inmeye başlamıştır. Bu iniş başlangıçta pek hissedilmemiştir (Gürün 1991: 118, 132). Hatta Türkiye ve Sovyet Hükümeti ilişkilerine karşıt yazılar yazan, Berlin'de yayımlanan Yas Türkistan Mecmuası'nın Türkiye'ye girmesi 1 Ekim 1934 tarihinde yasaklanmıştır. Ancak ilişkilerdeki gerileyiş, Montrö Antlaşması'ndan sonra belirgin bir hal almış ve savaş yaklaştıkça gizlenemez bir hale gelmiştir (Gürün 1991: 132). Bu gerileyişin bir nedeni olarak da Türkiye'nin Batı ile yapmış olduğu antlaşmalar gösterilebilir.

İlişkilerin gerilemeye başladığı bu dönemde, Türk-Sovyet ilişkilerinde yeni bir soğukluk da 9 Şubat 1934 tarihinde Atina'da imzalanan Balkan Paktı öncesinde yaşanmıştır. SSCB kendi dış politikası nedeniyle pakta soğuk yaklaşmıştır; Balkan Paktı, uzunca bir süredir Romanya'nın Besarabya bölgesinde emelleri olan ve pakt vasıtasıyla bölge ile ilgili tasarıları engellenebilecek olan Sovyetler Birliğinin hiç hoşuna gitmemiştir (Eraslan 1996: 68). Ancak giderek gerilen Avrupa siyasetinde Balkan Devletlerinin böyle bir pakta ihtiyacı vardır. Sonuç olarak karşılıklı görüşmeler uzlaşmayla sonuçlanmış, Sovyetler Birliğine verilen çekince mektubuyla da adı geçen ülkenin endişeleri giderilerek pakt imzalanmıştır (Fırat 2001: 352-353).

Bu gelişmeler yaşanırken, 1934 yılında Surits'in yerine Karahan Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçiliği görevine tayin olmuştur (Benhür 2008b: 193). Ayrıca Hüseyin Ragıp (Bayur)'un 1934 yılında başka bir vazifeye tayin olmasından sonra Türkiye'nin Sovyetler Birliği Büyükelçiliği görevine ikinci kez atanan Vasıf (Çınar) Bey görevi başındayken 1935 yılının Haziran ayında ölmüştür. Vasıf Bey'in ölümü nedeniyle Atatürk'e başsağlığı telgrafı çeken Kalinin'e, Mustafa Kemal tarafından teşekkür telgrafıyla cevap verilmiştir. Vasıf Çınar Bey'in ölümüyle boşalan Moskova Büyükelçiliği görevine Zekai Apaydın getirilmiştir (Benhür 2008b: 198-199).

Türkiye, Boğazlar sorunu ile ilgili olarak, 10 Nisan 1936 tarihinde, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde yer alan devletlere birer muhtıra yollamıştır. Bu bildiriye Boğazlar'da yeni bir rejim uygulanması amacıyla milletlerarası bir konferans yapılmasını istemiştir. Bu istek, uluslararası hukuk açısından “*koşullar değiştiği takdirde*” ilkesine dayandırılmıştır (Özersay 2001: 371). Türk muhtirasına ilk olumlu cevaplayan İngiltere olmuştur. Bu desteğini sonuna kadar da sürdürmüştür (Soysal 1989: 253). Çünkü İngiltere meydana gelen olaylar neticesinde stratejisini değiştirdiği için Akdeniz'de kuvvetli bir Türkiye'nin mevcudiyetini kabul etmiştir (Uçarol 1995: 581).

Sovyetler Birliği, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'yle kabul edilen rejimden hoşnut olmamıştır. Bu nedenle Boğazlar rejiminde kendi lehine değişiklikler yapılabileceğini düşünerek, Türkiye'nin önerisini desteklemiştir (Özersay 2001: 372). Fransa, bu dönemde Sovyetler Birliği ile yakınlık kurduğundan, çağrıyla olumlu olarak yanıtlamıştır. Bulgaristan, Türkiye'nin Boğazları sıkı biçimde denetlemesini istemekle beraber, Türk harekâtının Bulgaristan'a 1919 Neuilly Antlaşması'nın silah bırakmak üzerine olan maddelerini değiştirme fırsatı vereceğini düşündüğünden yeni rejime karşı gelmemiştir. Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya ise Balkan Paketi sebebiyle bu noktada Türkiye'ye destek olmuşlardır (Özersay 2001: 372). Ancak, İtalya olumsuz cevap vermiştir (Gürsel 1968: 198).

Türkiye'nin konferans toplanması isteği karşısında, İtalya dışındaki devletlerin pozitif duruşundan dolayı 22 Haziran 1936 tarihinde 1923 Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ni değiştirmek için İsviçre'nin Montreux şehrinde bir konferans toplanmıştır (Uçarol 1995: 582). Konferansın açılışında delegasyon başkanlarının açılış konuşmalarında, Türkiye'nin bu meseleyi görüşmeler yaparak çözme kararı olumlu karşılanmıştır. Denilebilir ki, Atatürk Türkiye'sinin uluslararası alanda saygınlığı en yüksek noktasındadır.

Konferans sonunda imzalanan sözleşmeyle birlikte Boğazlarda denizden geçiş özgürlüğü ilkesi kabul edilmiştir. Ayrıca, Boğazlarda Türk kontrolünü ve Türk hâkimiyetinin esas olduğu bir düzenleme getirilerek farklı bir geçiş üstünlüğü

sağlanmıştır. Sonuç olarak 1923 yılındaki Boğazlar Sözleşmesi ile oluşturulan Boğazlar Komisyonu feshedilmiş, Boğazların etrafında askerlerin bulundurulmadığı bölge kurulması fikri sona erdirilerek Türkiye'nin Boğazlarda asker bulundurabilmesi onaylanmıştır (Uçarol 1995: 582, 584-585). Ancak Sovyetler Birliği Montrö Sözleşmesi'nden memnun olmamıştır. Karadeniz kıyılarında bulunan devletlere tanınan üstün haklar, Boğazlar bölgesinin askerselleştirilmesi vb. bakımından böyleydi; ancak Sovyetler Birliği Türkiye'yi konferansta daha çok İngilizlere yakın görmekten dolayı kaygılanmıştır. Türk delegasyonu da Sovyetlerin beklenmedik biçimde çıkardığı zorluklardan yakınmıştır (Soysal 1981: 128).

Montrö Konferansı'nda Türk - Rus ilişkileri gölgelenmiştir (Burçak 1992:209). Türk - İngiliz ilişkilerindeki yakınlaşma, Türk - İngiliz ve Türk-Rus ilişkilerinde dönüm noktası olmuştur (Gürsel 1968: 119). Nitekim Atatürk 1 Kasım 1936 tarihinde, TBMM'nin Beşinci Dönem İkinci Toplanma yılının açılış konuşmasında, Montrö Sözleşmesi ile ilgili olarak, *“Tarihte birçok defa münakaşa ve ihtiras vesilesi olmuş olan Boğazlar, artık tamamiyle Türk hâkimiyeti idaresinde, yalnız ticaret ve dostluk münasebetlerinin muvasala yolu haline girmiştir. Bundan böyle muharib herhangi bir devletin harb sefinelerinin Boğazlardan geçmesi memnudur.”* demiştir (Atatürk Araştırma Merkezi 2006: 409).

Montrö'den sonra Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde güvenin azaldığı görülmektedir. Türkiye'nin Batı ülkeleriyle işbirliği yapması, Rusya'yı memnun etmemiştir. 1937 yılında Türk-Rus ilişkileri zayıf olarak seyretmiştir. 1937-1938 senelerinde dünya savaşa gitmiştir. 1939 yılı ise hem Türk-Rus dostluğu, hem de Almanya ve İtalya için sonun yaklaştığı bir yıl olmuştur (Gürün 1991: 168-169, 175).

Bilindiği üzere, 10 Kasım 1938 tarihinde dünya Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümüyle sarsılmıştır. Atatürk'ün vefatı üzerine pek çok dünya ülkesi gibi Sovyetler Birliği de hemen harekete geçmiştir. Kalinin, 10 Kasım 1938 tarihinde gönderdiği telgrafta *“Büyük Türk Milletinin bağımsızlığı ve başarısı için verdiği kahramanca mücadelenin bütün dönemini sembolize eden dost cumhuriyetin Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk'ün kaybindan dolayı derin bir üzüntü duyuyoruz”* demek suretiyle Türk

milletinin acısını paylaşmış ve taziyelerini sunmuştur (Benhür 2008b: 239). Cenaze törenine katılan Sovyet heyetinde, Dışişleri Bakan Yardımcısı General Potemkin, Karadeniz Filo Komutanı Amiral Yumasev ve SSCB Ankara Büyükelçisi Terentyev'in önderliğinde 100 Sovyet eri ve dört Sovyet subayı yer almıştır (Benhür 2008b: 239-240).

Sovyetlerin Atatürk ile ilgili düşünceleri hakkında detay vermek gerekirse 2 Temmuz 1939 tarihinde ve Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından ilgililere gönderilen bir arşiv belgesi dikkat çekicidir. Belgeye göre; Sovyet Elçiliği çalışanlarından biri bir toplantıda, Sovyetlerin Atatürk'ü dünyanın en büyük adamı olarak tanıdıklarını ve ona saygı duyduklarını, Atatürk'ün ölümünün Sovyet Rusya'yı fazlasıyla üzdüğünü ifade etmiştir (Benhür 2008b: 240).

Bu arada 3 Mayıs 1939 tarihinde Sovyetler Birliğinde önemli bir gelişme olmuş ve istifa eden Dışişleri Bakanı Litvinov'un yerine Molotov atanmıştır (Soysal 1993: 52). 1939 senesinde savaş başlarken Rusya-Türkiye ilişkileri aynı tarafta olabilmek amacıyla yeniden hareketlenmiştir. 21 Eylül'de Şükrü Saraçoğlu ve ekibi Moskova'ya gitmiştir. Fakat Sovyetler bu esnada Almanlarla bir saldırmazlık paktı imzalayarak Türkiye'yi oyalamıştır. Bu sebeple Saraçoğlu ve ekibi anlaşma yapamadan Türkiye'ye geri gelmiştir. İlişkilerin olumsuz bir yönde seyretmesiyle Türkiye vakit kaybetmeden Fransa ve İngiltere ile ilgili bir beyanname yayınlayarak aleyhine oluşabilecek Sovyet tehlikesini baştan önlemeyi amaçlamıştır (Gürsel 1968: 204-207).

Öte yandan savaş başladığında birlikte hareket eden Almanya ve Sovyet Rusya arasında net bir anlaşma sağlanamamıştır. Almanya ile anlaşamayan Sovyet Rusya tekrar Türkiye ile aynı tarafta yer almak istese de Türkiye Sovyet Rusya'ya karşı mesafeli durmuştur. Türkiye bu esnada Almanya ile de saldırmazlık paktı imzalamış ve üzerinde yoğun Sovyet ve Avrupa baskısını hissetmesine rağmen kurduğu dengeyle savaşa katılmadan bu kritik süreci atlattır (Gürsel 1968: 211-215).

Sovyet Rusya, Stalingrad Savaşı'ndan sonra Nazilere karşı zafer kazanmaya başlamış ve müttefiki olan devletler Türkiye'nin Almanya'ya karşı savaşa katılması için

ısrarcı olmuşlardır. 1943 Tahran ve Kahire konferansında İngiltere ve Sovyetler, Türkiye'nin savaşa katılmasını kararlaştırmışlardır. Türkiye, bu baskılar sonucu 2 Ağustos 1944 tarihinde Almanya ile olan diplomatik münasebetini kesmiştir. Churchill, Sovyetlerin zorlu taleplerine mesafeli olsa da net bir negatif tavır sergilememiştir. Türkiye, üzerindeki baskıdan kurtulmak amacıyla 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir. Bu gelişme neticesinde de Sovyetlerin baskısı azalmamıştır. Sovyet hükümeti bu süreçte, 1925 Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nı iptal etmiş, Ardahan ve Kars'ı istemiştir (Benhür 2008b: 429-435).

Balkanlarda da güçlenen Sovyetler, bu süreçte Türkiye için önemli bir dış mesele durumundadır. İngiltere ve Amerika SSCB baskısına karşı Türkiye'ye üstü kapalı destek olmayı sürdürmüştür. Bu esnada ABD'nin Japonya'ya atmış olduğu atom bombası neticesinde savaş sonlanmıştır. Fakat Sovyet Rusya'nın Türkiye üstündeki Boğazlarla alakalı talepleri savaştan sonra da devam etmiştir (Gürsel 1968: 216-220).

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlanmasından sonra Sovyet Rusya, İran ve Yunanistan üstündeki işgalci hareketlerini devam ettirerek genişleyici bir politika sürdürmeye başlamıştır. Ayrıca Türkiye ve Boğazlar üzerinde de egemenlik kurmak istemiştir. Buna istinaden 7 Ağustos 1946 tarihinde Sovyet hükümeti Türkiye'ye muhtıra göndererek Boğazlar hakkındaki amacını açık olarak ifade etmiştir. Türkiye, Sovyetlerin düşmanca taleplerini bir deklarasyon ile yanıtlayarak bu durumu sert bir biçimde kınamıştır. Bu olayın üzerine Sovyet Rusya 24 Eylül 1946 tarihinde ikinci muhtırayı da gönderince ABD ve İngiltere Türkiye'yi desteklediklerini bildirmişlerdir (Ocak 2016: 844). Bunun üzerine Türkiye, ABD liderliğinde 1949 yılında kurulan NATO'ya katılmıştır. Belçika ve Norveç gibi ülkeler de Türkiye'yi izleyerek meydana gelebilecek herhangi bir tehdidin önüne geçmek maksadıyla NATO'ya üye olmuşlardır. Sovyet Rusya yayılcılığına karşı kısa süre içinde Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya Balkan Paktını imzalamışlardır. Sovyetler 1953 yılında farklı bir şekle giren dış politikasına istinaden, Türkiye'den olan taleplerinden vazgeçtiğini duyurmuştur.

1960'lı yıllarda Türk-Sovyet ilişkileri Kıbrıs sorununa bağlantılı olmak üzere dalgalı bir şekilde devam etmiştir. Sovyet Rusya Kıbrıs'ta kurulacak olan tek taraflı

güçlü bir Türk devletinin NATO ile işbirliği yapabileceği kanaatinde olduğu için Türkiye Cumhuriyeti'nin Kıbrıs sorununda aktif olmasını kabul etmemiştir. Sovyet Rusya, Türkiye ile ticari münasebetlerini bu süreçte ilerletmekle beraber Kıbrıs sorunu ve NATO üyeliği nedeniyle baskıyı sürdürmüştür. 1967 yılında Başbakan Süleyman Demirel, 1969 yılında Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay Sovyet Rusya'ya resmi ziyaretler gerçekleştirerek Türk-Sovyet münasebetlerinin ekonomik gelişmelere bağlı olarak devamını getirecek politika yürütmüşlerdir (Armaoğlu 2005: 831).

1970'li yıllarda Türk ve Sovyet taraflarını karşı karşıya getiren sorun, Türkiye'nin Kıbrıs harekâtıdır. Sovyet Rusya 1964 yılından itibaren Türkiye'nin Kıbrıs'ta tek devlet olarak yer almasına karşı çıkacaklarını bildirmişlerdir. 23 Ağustos 1974 tarihinde Türkiye'nin askerlerini Kıbrıs'tan geri çekmesi amacıyla bir deklarasyonu da imzalamışlardır. NATO'dan ayrılan Yunanistan ile yakınlaşan Sovyet yönetimi, Türkiye'yi hedef gösteren faaliyetleri desteklemiştir (Karaca 2010: 89-90). Fakat ABD'nin 1975-1978 senelerinde silah engelleme uygulamasıyla beraber Türkiye'nin NATO ve ABD ile münasebetleri zedelenince Sovyet Rusya politikasında değişikliğe giderek Türkiye ile aynı düzlemde olmaya dikkat etmiştir (İzgi 2007: 38-39). Türkiye'de faaliyette bulunan Sovyet Rusya destekli Marksist gruplar kısa süre içinde iki ülke arasında iç ve dış güvenlik sorunu olarak algılanmıştır.

12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye'de yaşanan ihtilalde Sovyetlerin Türkiye'de destek verdiği silahlı gruplar önemli bir rol oynamıştır. İhtilal hükümeti döneminde yönünü yeniden batıya çeviren Türkiye, Sovyet Rusya ile mesafeli durarak Batı ile ortak proje ve faaliyetlerde kritik ortak statüsünde davranmaya başlamıştır (Armaoğlu 2005: 831-832).

1980-1990 yılları arası Ortadoğu'da devam etmekte olan Arap-İsrail ve Irak-İran savaşları Türkiye ve SSCB ilişkilerini tekrar yönlendirmiştir. Ortadoğu'da baskın bir biçimde sürmekte olan ABD etkisi ve Körfez savaşları bölge politikasının en önemli meselesi olmakla beraber Sovyetler Birliği, eski BAAS rejimini destekleyen büyük güç konumundadır. Ancak, SSCB'nin finansal olarak zor durumda olduğu 1990'lı yılların

başında iki uçlu dünyanın sona erdiği bir dönemdir⁴. Sovyetler için iflas dönemi olan bu dönemde bile ABD ile Rusya'nın Ortadoğu konusundaki çekişmesi eski yapılar üzerinden sürmüştür.

1.3. 1991 – 2002 Yılları Arasında Türk - Rus İlişkileri

1990'lı yıllarında başında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Soğuk Savaş sürecine damgasını vuran Türk-Rus ilişkilerindeki gerginlik birkaç yıl için etkisini yitirmiştir. Çünkü Rusya, dağılan son modern çağ imparatorluğundan sonra kendi içindeki sorunlarla ilgilenmektedir. Bir taraftan eski birliğini koruma amacı, öteki taraftan Orta Asya ve Kafkaslar bölgelerinde art arda ortaya çıkan etnik çatışmalar, Rusya'nın kendi iç meselelerine yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Dağılan Sovyet Cumhuriyetlerinin yer aldığı coğrafyaya Türkiye'nin alakası ve Rusların çekinceleri 90'lı yıllardaki iki ülke arasındaki politik ilişkilerin alt yapısını oluşturmaktadır. Kafkasya bu süreçte Türkiye için önemli bir bölge haline gelmiştir. Çeçenistan meselesinde Türkiye'nin duruşu, Rusların rahatsız olduğu durumlardan biridir. Buna karşılık Ruslar Kürt Meselesini kullanmışlardır; 25 Ocak 1995'te Yaroslav'da bir Kürt evi açılmış, 30 Ekim – 1 Kasım 1995 tarihleri arasındaysa “Sürgündeki Kürt Parlamentosu” 3. Toplantısını Moskova'da Rus Duma'sının izniyle yapmıştır (Tellal 2009: 545-546).

Türkiye'nin önemli bir iç sorunu olan terör meselesi hususunda Rusların bu şekilde hareket etmeleri ikili ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur. Fakat 1999 yılında

⁴ Brejnev sonrasında etkili genel sekreterlerin görev almamış olması nedeniyle 1980'lerin ilk yarısında siyasi alanda zorluklar yaşayan SSCB, kapitalizmi reddetmesi nedeniyle ekonomik alanda da dünya ile rekabet edememekte ve bir durgunluk yaşamaktaydı. Bu nedenle 11 Mart 1985'te genel sekreter olan Mihail Gorbaçov iki temel sorunu çözmeyi amaç edinmişti: Siyasal dönüşüm ve ekonomik yeniden yapılanma. Bu kapsamda 1986 yılında yeniden yapılanma (*perestroyka*) ve açıklık (*glasnost*) konularında yapılan düzenlemelerin 1988 yılından itibaren yürürlüğe girmesi planlandı. Buna göre ekonomik alanda reformlar gerçekleştirilecek, bürokraside ise açıklık ile demokratikleşme sağlanacaktı. Ancak ekonomik alanda *perestroykanın* başarısız olması, *glasnostun* getirdiği özgürlükle birlikte sosyalizmin sorgulanmasına ve ideolojik bir boşluğa neden olmuş, ayrılıkçı ve milliyetçi akımlar da güç kazanmaya başlamıştı. Yüzlerce halktan oluşan SSCB'de 1980'lerin sonuna gelindiğinde Rus ulusunun diğer ulusları ezdiği kanısı yerleşmişti. Nitekim 1991 yılında 15 federe cumhuriyet bağımsız hale gelmiş, SSCB'den geriye ise Rusya Federasyonu kalmıştı (Tellal 2009: 158-161).

Başbakan Bülent Ecevit'in Rusya ziyaretinde, Çeçenistan meselesini Rusya'nın iç meselesi olduğunun belirtilmesi siyasi ilişkilerdeki gerginliğin azalmasını sağlamıştır. Bunun sonucunda terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın Moskova'ya sığınma isteği reddedilmiş ve iki ülke siyasi ilişkilerinde bir normalleşme sürecine girmiştir (Tellal 2009: 546).

Türkiye tarihi, etnik ve kültürel olarak bağlı olduğu bu yeni bağımsız devletlerin dünyadaki politik ve ekonomik düzene uyumları ve kurumsal açıdan tekrar kurulmaları amacıyla önemli yardımlarda bulunmuştur. Buna ilaveten tüm sektörlerde personel ihtiyacını gidermek için milyonlarca dolarlık eğitim ve altyapı programı da Türkiye tarafından sağlanmıştır. Sovyetlerin, perestroyka ve glasnost politikaları neticesinde ortaya çıkan Rusya Federasyonu'na da bu doğrultuda Türk dış siyasetinin ilgisi yoğun olmuştur. Bağımsız Türk cumhuriyetlerine yapılan yardımlar, Rusya'ya ve ona bağlı özerk Türk cumhuriyetlerine de yapılmıştır. 2015 yılındaki uçak krizine kadar Rusya ve Türkiye arasında anlaşmalarla hem finansal hem de kültürel alanda önemli ortak projelere imza atılmış, Rusya'nın orta ölçekli üretim gücü desteklenmiştir.

Diğer taraftan Rusya ile ilerlemekte olan ticari ilişkiler, Rusya'yı Türkiye'nin en önemli ticari ortağı yapmıştır. Resmi ticaret, kayıt dışı "bavul ticareti" ile birlikte değerlendirildiğinde, iki ülke arasında yılda yaklaşık 800 milyon dolar - 1 milyar dolar arasında bir ticaret hacmi gerçekleşmiştir (Büyükkakıncı 2004: 707). Bu rakam, Türkiye'nin 1990'lı yıllarda sadece bir ülke ile ticarete ulaştığı en yüksek rakam olarak kayıtlara geçmiştir. Soğuk Savaş sonrası süreçte doğalgaz alımı hususunda da Rusya, Türkiye'nin en mühim ticari partneri haline gelmiştir. Özellikle Karadeniz'in tabanına döşenen bir boru hattı vasıtasıyla Rus doğalgazının Türkiye'ye iletilmesini öngören Mavi Akım Projesi'nin 2003 yılında bazı değişikliklerle uygulamaya konulmasından sonra Türkiye doğalgaz ihtiyacının yaklaşık %70'ini Rusya'dan sağlar hale gelmiştir (Yılmaz 2010: 29).

Türk-Rus ilişkileri 1990'lı yılların başlarında genellikle pozitif bir seyir izlemiştir. Ancak Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan eden Türk Cumhuriyetleri üzerinde etki kurmaya çalışması Rusya'yı

rahatsız etmiştir. Türkiye’de resmi ağzlardan söylenen “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne devasa Türk yurdu” ya da “21. Yüzyılın Türk yüzyılı olacağı” hakkındaki ifadeler Rusya tarafından endişeyle takip edilmiştir. Öyle ki 1992 yılında Türkiye’nin, Rusya’nın etki alanına müdahale etme maksadında olmadığını ifade etmesi neticesinde Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanabilmiştir (Sönmezoğlu 2006: 692).

Sakin geçen uzun bir dönemin ardından 1997 yılında bir kriz daha meydana gelmiştir. Rusya’nın Kıbrıs Rum Kesimi ile yaptığı S-300 füze anlaşması Türkiye cephesini endişelendirmiştir. Fakat 1998 yılında dönemin Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı’nın Moskova ziyareti bu endişeleri sona erdirmiştir.

Rusya’da Vladimir Putin’in 2000 yılından sonra başa geçmesi, ana felsefelerinde bir değişikliğe neden olmamıştır. Putin’in liderlik döneminde etnik çatışmalar azalmış, Rusya’nın tesirini civar ülkelere karşı ekonomik gücünü değerlendirerek devam ettirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda 2000 yılında, Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan’ın katılımıyla bir Avrasya Ekonomik Topluluğu kurulmuştur. 2006 yılının Ocak ayında Özbekistan da bu topluluğa dâhil olmuştur (Yılmaz 2010: 30).

Eski Sovyet ülkeleriyle ekonomik bağları kuvvetlendirmek isteyen Rusya, Azeri petrollerinin Türkiye üzerinden Batı piyasalarına iletilmesi tasarlanan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının inşasına da itiraz etmiştir. Ek olarak, Karadeniz kıyısındaki Novorossisk limanından yüklenecek gemilerin Türk boğazlarından geçerek Batı pazarlarına ulaşmasını öne sürmüştür. Ancak bu açıdan Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye’ye uyguladığı baskılar sonuç vermemiş, bu petrol boru hattının 2005 yılında devreye girmesinin önüne geçememiştir. Bu süreçte ABD de Türkiye’nin safında yer alarak Kafkaslar bölgesine girmiş, petrol boru hattının kurulmasına destek olmuştur (Yılmaz 2010: 31).

1.4. 2002 ve Sonrası Dönemde Türk - Rus İlişkileri

Bu dönemde Türkiye için enerji arzı Rusya için ise tekrar güçlenme esas olan politik ilkedir. 2000 yılında BM'nin New York'taki zirvesinde o dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin'i Türkiye'ye davet etmiş ve bu davet sonucunda Rusya Başbakanı Mihail Kasyanov Türkiye'ye gelmiştir. Bu ziyaretin temel hususları 1998 yılında imzalanmış olan Mavi Akım projesi ve Rusya'dan elektrik alımıyla alakalıdır. Fakat 2001 yılında Türkiye'de meydana gelen siyasi ve ekonomik kriz bu dönemde iki devletin ilişkilerinin ilerlemesine engel oluşturmuştur. Buna karşın Mavi Akım inşaat süreci aksamamıştır. Başbakan Kasyanov'un ziyaretinden sonra dönemin Enerji Bakanı Cemil Ersoy'un bir gazeteye yaptığı açıklama Türkiye'nin Mavi Akım'a büyük önem verdiğini göstermektedir. Cemil Ersoy'un gazeteye yaptığı açıklama "*Mavi Akım konusunda çok haksız eleştirilere uğradık. Ancak proje çok iyi gidiyor. Sayın Kasyanov'u Samsun'a götürdüm. Biz üzerimize düşeni hızla yapıyoruz. 400 km'lik boru Samsun'da hatta serilmiş durumda. Kasyanov da bunu gördü ve etkilendi. Onlar da Rusya'da karada yapılacak döşemeyi sürdürüyorlar. Denize boru döşenmesini de İtalyanlar yapacak. Gecikme yok. 2001'in sonbaharında boru hattı çalışmaya başlayacak.*" şeklinde olmuştur (Bila 2000).

Bu ziyaretin sonrasında, 16 Kasım 2001 tarihinde dönemin Dışişleri Bakanları İsmail Cem ve İgor İvanov arasında imzalanan "Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı (İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa)" anlaşması 2000'li yıllarda meydana gelecek olan yakın işbirliğinin zeminini oluşturmuştur (Çulha 2016: 289).

Rusya Federasyonu Genelkurmay Başkanı Anatoli Kuvaşi'nin dönemin Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu ile 14-18 Ocak 2002 tarihlerinde görüşmelerinden sonra imzalanan "Askerî Alanda İşbirliğine İlişkin Çerçeve ve Askerî Personel Eğitim İşbirliği Anlaşması", Soğuk Savaş döneminden sonra iki ülke arasında askeri alanda imzalanmış en önemli belgedir (Çulha 2016: 289). 2002 yılında AK Parti Hükümeti'nin başa gelişiyle birlikte Türkiye yeni bir dış politika

stratejisi uygulamaya başlamıştır. Sınır komşularıyla sorunsuz ve bölgesel uyumlaştırma süreciyle AB ile üyelik görüşmelerinin olgunlaştırılmasının hız kazandığı bu dönem, Türk-Rus ilişkilerinde 2000’li yıllarda meydana gelecek olan değişim ve ilerleme bakımından önem taşımaktadır.

Nitekim AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, Kasyanov’un ziyaretinden sonra 24 Aralık 2002 tarihinde Moskova’yı ziyaret etmiş ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile Kremlin’de görüşmüştür (Çulha 2016: 290). Bu görüşmede hem politik ilişkilerin geliştirilmesine dair adımların atılmasına hem de 1998 yılında imzalanan Mavi Akım projesi, enerji arzı ve diğer finansal konulara değinilmiştir. Ziyarete Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticarete Rusya yararına gerçekleşen fazlanın dengelenmesi; bu maksatla Rus gaz şirketi Gazprom’un doğal gaz fiyatında indirim yapması; 2002 yılından itibaren 4 milyar doları geçmiş olan bavul ticaretinde en mühim alıcı ülke olan Rusya’nın, yürürlüğe girecek gümrük düzenlemelerinden, bavul ticaretini engelleyecek gümrük vergilerini altı ay daha ertelemesi hususlarına dikkat çekmiştir.

Ardından, 4 Haziran 2003 tarihinde Rusya Dışişleri Bakanı İgor İvanov ile dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Moskova’da bir araya gelmişlerdir. Bu görüşmede Avrupa ve Asya bölgelerinde güvenlik ve istikrara yönelik fikirler beyan edilmiştir. Uluslararası terörizmle mücadelede Türk-Rus işbirliğine karar verilmiştir (Çulha 2016: 290). Bakanlar bunların dışında, Orta Doğu’da barış sürecinin gerçekleştirilmesi, Irak’ın tekrar yapılandırılması gibi uluslararası meseleleri de ele almışlardır.

Diğer taraftan Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin’in 2004 yılında gerçekleşen Türkiye ziyareti, Yeltsin’in 1992 yılındaki ziyaretinden sonra Rusya Federasyonu tarafından devlet başkanı seviyesinde gerçekleştirilmiş ilk ziyarettir. Putin ziyareti sırasında Türk-Rus ilişkilerini “*Ülkelerimiz arasında bloklarla ilgili taahhütler kalmadı. Kendi çıkarlarımızı düşünmeye başladık.*” şeklinde ifade etmiştir (Çelikpala 2013: 538). Ayrıca dostluğun ve çok yönlü işbirliğinin ilerletilmesine yönelik ortak

bildirinin önemine değinen Putin, bu bildirinin ikili ilişkilerin geleceğini belirleyeceğini ve ilişkilere güç kazandıracacağını ifade etmiştir.

Bu ziyaretin ardından Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 10-12 Ocak 2005 tarihleri arasında Moskova'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyarette “Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon” metni ile beraber (Çulha 2016: 291-292); Karasuların Ötesinde Tehlikeli Olayların Önlenmesi Anlaşması; Türkiye Cumhuriyeti Hükümet ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Savunma Sanayii Alanında İşbirliği Kapsamında Mübadele Edilen Gizlilik Dereceli Bilgi ve Malzemenin Karşılıklı Korunması Anlaşması; Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında İkili Askeri-Teknik İşbirliği Kapsamında Mübadele Edilen Fikri ve Sınai Mülkiyet Haklarının Karşılıklı Korunması Anlaşması; Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi ile Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Akademisi Arasında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı; Gazprom ile Botaş Arasında Enerji Alanında İşbirliğine İlişkin Çerçeve Anlaşması; son olarak Türk ve Rus Vneşekonombank ve Eximbank Arasında İşbirliği Protokolü olmak üzere ekonomik ve askerî-savunma alanlarında 6 farklı anlaşma imzalanmıştır⁵ (Tüfekçi 2017: 142).

Aynı yıl içinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin ile ikinci bir görüşme yapmıştır. 17-18.07.2005 tarihleri arasında Soçi’de gerçekleşen görüşmede ikili ilişkilerin durumu ve Karadeniz ve Kafkasya bölgesindeki güvenlik meseleleri konuşulmuştur (Çulha 2016: 292). 2005 yılındaki üçüncü ziyaret ise 17.11.2005 tarihinde ise Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Putin’in Mavi Akım Doğalgaz Hattı Projesi’nin açılışı amacıyla Samsun’a gelmesiyle gerçekleşmiştir (Çulha 2016: 292).

Takip eden yıl içerisinde önce Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov’un 1.06.2006 tarihindeki resmî ziyaretinde Türk-Rus ilişkilerinin durumu, İran’ın nükleer

⁵ 30 Mayıs 2006 tarihinde imzalanan “Türk-Rus Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu Yedinci Dönem Toplantısı Protokolü” Bakanlar Kurulunca 9 Mart 2007 tarihinde onaylanmıştır (Resmi Gazete, 08.04.2007/26487, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/04/20070408-1.htm>, 29 Eylül 2018’de erişildi).

programı ve Kıbrıs meselesi görüşülmüş, ardından 29.06.2006 tarihinde Putin Kremlin’de Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile görüşmüştür (Çulha 2016: 292).

Karşılıklı ziyaretlere bir dönem ara verilmesinin ardından 2008 yılı iki ülke arasındaki ilişkilerin hareketlendiği bir yıl olmuştur. 1-2 Temmuz 2008 tarihleri arasında Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı Lavrov, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ali Babacan’ın davetlisi olarak Türkiye’yi ziyaret etmiştir (Çulha 2016: 293). Hemen akabinde 5 Temmuz 2008 tarihinde Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Dmitriy Medvedev, Kazakistan’ın başkenti Astana’da Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile görüşmüştür. Bu görüşmede, ticari alandaki işbirliği, ticaret hacminin artırılması olanakları ve büyük altyapı projelerinin hayata geçirilmesine dair konular konuşulmuştur (Çulha 2016: 293).

Öte yandan aynı yıl içinde, Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanı Vecdi Gönül ile Rusya Federasyonu Savunma Bakanı Anatoliy Serdyukov 18-19.11.2008 tarihlerinde Ankara’da görüşmüşlerdir. Bu görüşmede terörle mücadele, Karadeniz’de Rusya ile Türkiye arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi, Avrupa güvenliğinde işbirliği, askeri ve teknik alanda ortak çalışmaların yapılması hakkında konuşulmuştur (Çulha 2016: 294).

Bu gelişmeler yaşanırken 90’lı yıllarda yaşanan Çeçenistan ve Kürt meselesi iki tarafta da aşılmıştır. İki ülke de ilişkilerini stratejik ortaklık düzeyine taşımış ve karşılıklı ticari ilişkileri de ilerletme kararı almışlardır. Bu dönemde yaşanan en kritik siyasi mesele Rusya’nın 2008 yılında Gürcistan’a müdahalede bulunmasıdır. Türkiye’nin bu hususta batı tarzı siyasi bir üslup benimsemesi Rusya Federasyonu kanadında hoş karşılanmamıştır.

2009 yılındaki gerçekleştirilen ziyaretler ile iki ülke arasında daha iyi ilişkiler kurulmuştur. İlk görüşme 2009 yılında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından yapılmıştır. Bu görüşmede Gül, Moskova’dan başka Kazan Cumhuriyetini de ziyaret etmiştir. Bu ziyaret Tataristan Özerk bölgesine Türkiye Cumhuriyeti devlet başkanlığınca yapılan ilk görüşme olma özelliğindedir. Bu görüşme sonrasında, iki ülke

arasındaki ticarete Türk Lirası ve Ruble'nin kullanılması; Moskova'da bir Türk Kültür Merkezi ve Türkiye'de bir Rus Kültür Merkezi açılması; Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Yeni Bir Boyuta Doğru İlerlemesi ve Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Daha da İlerlemesine İlişkin Ortak Deklarasyon yayınlanması hususları kararlaştırılmıştır (Dışişleri Bakanlığı 2009, <http://www.mfa.gov.tr/subat.tr.mfa>, 23 Ekim 2018'de erişildi).

Rusya Federasyonu Başbakanı Putin yine 2009 yılında Türkiye ziyaretinde bulunmuştur. Putin'in ziyareti sırasında genel olarak ekonomik ilişkilerin ileri boyuta taşınması açısından görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerin temel hususlarından biri de Türkiye'de yapılması planlanan Nükleer Santral projesidir. Ayrıca inşaat ve enerji sektörlerinde de bazı protokoller imzalanmıştır. Buna göre nükleer enerji konusunda "Nükleer Enerjinin Barışçıl Amaçlarla Kullanılmasına Dair İşbirliği Anlaşması" ile "Nükleer Kazaların Erken Bildirimi ve Nükleer Tesisler Hakkındaki Bilgi Değişimine Dair Anlaşma" imzalanmıştır (BBC Türkçe 2009, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/08/090806_putin_update, 2 Ekim 2018'de erişildi).

Bunların dışında imzalanan 12 anlaşma ile AKSA Enerji, Çalık Holding, Post Olgun Dış Ticaret, TETAŞ, TPAO ve TÜPRAŞ gibi şirketlerin Rus şirketlerle yapılan 20 işbirliği protokolü söz konusudur (Çelikpala 2013: 540). Ayrıca Rus Gazı'nın Türkiye'den Avrupa'ya nakliyle alakalı olan Güney Akım projesine de Rusya tarafından destek verilmiştir. Böylece Rusya, eski doğu bloku ülkelerinin dışında, gazı Avrupa'ya taşıyacak yeni bir yol bulunması adına önemli bir adım atmıştır.

İki ülke arasında 1920 yılında kurulan ilk diplomatik ilişkilerin doksanıncı yılı olduğu için 2010 yılı özel bir anlam taşımaktadır. Bu yılda ikili ilişkiler kurumsallaşmış ve derinleşmiştir. Başbakan Erdoğan'ın 12-13 Ocak 2010 tarihlerinde Moskova'ya yaptığı ziyarette, ticaret hacminin beş yılda 100 milyar dolara çıkmasının amaçlandığı açıklanmıştır (Çelikpala 2013: 558; Çelikpala 2015: 136).

Yoğunlaşan ziyaretler sonucunda özellikle enerji ve ekonomi alanlarında iki ülke birçok noktada ilerleme kaydetmiş ve ilişkilerini geçmiş yılların ötesine taşımıştır. Buna

istinaden 2010 yılında Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Dimitri Medvedev Türkiye'ye gelmiştir. Bu görüşme doğrultusunda ilişkilerin daha da güçlenmesi amacıyla eş başkanlıklarını Dimitri Medvedev ve Recep Tayyip Erdoğan'ın yapacağı "Üst Düzeyli İşbirliği Konseyi" kurulmuştur. Bu görüşmenin en kritik noktasıysa karşılıklı vize muafiyeti konusuydu. 16 Nisan 2011 tarihinde uygulamaya konan muafiyet anlaşmasına göre hususi, hizmet ve umuma mahsus pasaport sahibi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ile hizmet ve umuma mahsus pasaport sahibi Rus vatandaşları, 30 günden fazla kalmayacak şekilde, diğer ülkeye vizesiz seyahat gerçekleştirebileceklerdir (Zengin 2015: 87).

Ankara'da 12 Mayıs 2010 tarihinde düzenlenen Türk-Rus İş Forumu Medvedev'in ziyareti doğrultusunda gerçekleşmiş ve ikili ticaret hacmi üzerine görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeden sonrasında; Akkuyu Sahasında Nükleer Güç Santralinin Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliğine İlişkin Anlaşma; Karadeniz Bölgesindeki Ham Petrolün Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattının Önceliği Temel Alınarak Güvenli Taşınmasına Yönelik İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı; Kavkaz ve Samsun Limanları Üzerinden Demiryolu Feribotu ile Uluslararası Karma Taşımacılığın Organize Edilmesi Hakkında Anlaşma; Karşılıklı Olarak Bitkisel Kökenli Ürünlerin Satışı Sırasında Bitki Sağlığı Şartlarına Uyulması Önlemleri Konusunda Mutabakat Zaptı; 2010-2011 yılları için Turizm Alanında İşbirliği Programı; Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Vatandaşlarının Karşılıklı Seyahatlerine ilişkin Usullere Dair Anlaşma imzalanmıştır (Dışişleri Bakanlığı 2010, http://www.mfa.gov.tr/mayis_.tr.mfa, 23 Ekim 2018'de erişildi). Bu anlaşmalardan da anlaşıldığı gibi 2000'li yıllardan bu yana esas nokta ticaret hacmini 100 milyar dolara çıkarma çalışmaları, turizm ve karşılıklı iş birliği alanlarındaki anlaşmalarla kuvvetlendirilmiştir.

İki ülke ilişkilerinin ilerlemesinin nedeni bu dönemde yapılan görüşmeler ve imzalanan anlaşmalardır. Ancak Türkiye ve Rusya dışında gerçekleşen bazı gelişmeler iki ülkenin ilişkisini dolaylı olarak etkilemiştir. 2011 yılında başlayan Arap Baharı süreci, ilk olarak Tunus'u, Tunus'tan sonra Mısır, Libya ve en son Suriye'yi etkilemiştir. Diğer ülkeler konusunda karşı karşıya gelmeyen Türkiye ve Rusya, Suriye hususundaki sorunun farklı taraflarında yer almışlardır. Rusya, Esad rejiminin arkasında

dururken Türkiye, rejime karşı bir safta yer almıştır. 2014 yılına kadar Rusya'nın Suriye'ye bir müdahalesi olmamıştır. Ancak 2014 yılının Eylül ayında Rusya, Suriye'ye müdahalede bulunmuştur. Bu durum Türkiye ve batılı devletlerin tepkisine sebebiyet vermiştir.

Türk-Rus ilişkileri açısından son derece önemli gelişmelerin yaşandığı ve yaklaşmanın arttığı bir yıl olan 2014 yılının ilk önemli gelişmesi, 2. Türk-Rus Entelektüeller Buluşması'dır. 2. Rus-Türk Entelektüeller Buluşması, 10-13 Ocak tarihleri arasında Uluslararası Antalya Üniversitesi'nde yapılmıştır. Türkiye-Rusya ilişkilerini ele alan 40 akademisyen, ortaya çıkabilecek sorunlar için çözüm yolları aramışlardır. Toplantıdan sonra yayınlanan deklarasyona göre uluslararası sistemde gerçekleşen sorunların Türk-Rus ilişkilerini önemli ölçüde etkilemediğini belirtmişlerdir. İlişkilerin kuvvetlenmesi adına bilimsel, felsefi ve pratik ilkelerinin geliştirilmesinin önemi ifade edilmiştir.

Aynı yıl yaşanan diğer bir önemli gelişme ise 15 Şubat 2014 tarihinde Türkiye'nin yeni uydusu TÜRK SAT 4A'nın, Rusya'ya ait Baykonur Uzay Üssü'nden fırlatılması olmuştur. Rusya'nın Proton-M füzesi, TÜRK SAT 4A'yı uzaya taşımıştır. Türk uydusunun fırlatılmasıyla beraber Rusya ticari uzay programları da başlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte Ankara'da Rus Bilim ve Kültür Merkezi hizmete açılmıştır.

Yine bu süreçte dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız ve Rosatom Genel Müdürü Sergey Kiriyenko, Ankara'da bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Kiriyenko, Türk şirketlere 8 milyar dolarlık iş olanağı haberini vermiştir. Toplam yatırımın en az yüzde 40'ının yerli firmalar tarafından yerine getirileceğini belirten Kiriyenko, oranın toplam proje bütçesinde yaklaşık 8 milyar dolara denk geldiğini ifade etmiştir (Çelikpala 2013: 459).

2014 yılının Ekim ayında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile telefon üzerinden IŞİD hususunda bir görüşme gerçekleştirmiştir. Kremlin Sarayı'ndan yapılan bildiriye, bu görüşmenin Türkiye'nin isteğine bağlı olarak yapıldığı belirtilmiştir. Görüşmenin konusu IŞİD terör örgütünün

faaliyetleri olmuştur. Bu örgütün bölgede güvenlik açısından tehdit oluşturduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Putin ile Erdoğan Türkiye’de yapılacak olan Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK) gündemi hususunda görüşlerini bildirmişlerdir.

Son olarak 2014 yılında Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Putin, Türkiye-Rusya Üst Düzey İşbirliği Konseyi’nin 5’inci toplantısına katılmak maksadıyla 01.12.2014 tarihinde Türkiye’ye gelmiştir. İkili ekonomik ilişkiler ve bölgesel meseleler görüşmenin ana konusu olmuştur. Ziyaret sonucunda doğalgaz fiyatında % 6 oranında indirime gidilmiş ve Mavi Akım üzerinden gelen gaz düzeyinin 3 milyar metreküp artırılmasına karar verilmiştir (Çulha 2016: 295).

Türkiye ve Rusya arasındaki önemli ilişkilerin belirtisi olarak da değerlendirilen Akkuyu Nükleer Santrali’nin temeli 2015 yılında atılmıştır. Türkiye’nin ilk nükleer santrali Akkuyu Nükleer Güç Santrali projesi için çalışmalar, 2010 yılında imzalanan anlaşmayla başlamıştır. Bu proje için Akkuyu Nükleer Deniz Yapıları’nın temeli, 14 Nisan’da dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız ve Rosatom Başkanı Sergey Kiriyenko’nun da katıldığı bir törenle atılmıştır (Bağrıç 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/akkuyu-nukleer-santralinin-temeli-atildi/1107089>, 5 Ekim 2018’de erişildi).

Öte yandan Vladimir Putin ile Recep Tayyip Erdoğan 2015 yılı içinde üç kez görüşmüşlerdir. Bu görüşmelerde ‘dış politikadaki fikir ayrılıklarına karşın ticari işbirliğine devam’ mesajları verilmiştir. İyi ilişkiler devam ederken; 24 Nisan 2015 tarihinde Ermenistan’ın başkenti Erivan’da düzenlenecek anma törenlerine katılacak olan Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in, 1915 olaylarıyla alakalı Kremlin’in internet adresine yapılan yazılı açıklamasında ‘soykırım’ ifadesinde bulunması tartışmaya neden olmuştur. Kremlin Sözcüsü Dmitriy Peskov bu açıklamaya dair; Türkiye-Rusya ilişkilerinin etkilenmeyeceğini belirterek iki ülke arasındaki ortaklığın gelişmeye devam edeceğini ve çok sayıda ortak projenin bulunduğunu ifade etmiştir (En Son Haber 2015, <https://www.ensonhaber.com/kremlin-sozcusu-peskovdan-turkiye-rusya-degerlendirmesi-2015-04-28.html>, 1 Temmuz 2019’da erişildi).

Buna istinaden Recep Tayyip Erdoğan, 9 Mayıs 2015 tarihinde Moskova’da yapılacak olan Sovyetler Birliği ordusunun Nazi Almanya’sına karşı kazandığı zaferin 70. Yıldönümü kutlamalarına davet edilmesine rağmen katılmamıştır. Türk-Rus ilişkileri bu çerçevede devam ederken; 30 Eylül 2015 tarihinde Rusya, Suriye’nin isteği ile Suriye’deki terörist grupların bulunduğu yerlere hava saldırıları düzenlemiştir. Rus hava güçlerinin hedefinde El Kaide bağlantılı örgütlerin de (İŞİD, El Nusra ve Ahrar’uş Şam gibi) yer aldığı ifade edilmiştir.

Başbakan Ahmet Davutoğlu 2 Ekim 2015 tarihinde katıldığı bir televizyon programında; Suriye’deki ılımlı muhaliflerin de Rusya’nın hava saldırılarında vurulduğunu ileri sürmüştür. Rusya bu iddiaya ilişkin olarak Suriye’de muhalif güçleri vurduklarını reddetmiştir ve yalnızca teröristlerin vurulduğunu belirtilmiştir. 3 Ekim 2015 tarihinde, Rusya’nın hava saldırılarına karşı Cumhurbaşkanı Erdoğan: “*Rusya’nın Suriye’ye bir sınırı yok. Rusya neden bu denli bu işin içerisine giriyor?*” açıklamasında bulunmuştur (Zarembo 2015, <https://tr.sputniknews.com/analiz/201512311019961413-rusya-turkiye/>, 23 Ekim 2018’de erişildi). Aynı tarihte Rusya’ya ait bir savaş uçağı, Hatay’ın Yayladağı bölgesinin güneyinde Türk hava sahasını ihlal etmiştir. Buna istinaden, dönemin Dışişleri Bakanı Feridun Sinirlioğlu, Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov’u aramış ve ihlalden dolayı duyulan rahatsızlığı ifade etmiştir.

Rusya Savunma Bakanlığı, Türk hava sahasının ihlal sebebini hava koşullarına bağlamış, Bakanlık Sözcüsü İgor Konaşenkov da hava sahası hususunda yeni sorunlar yaşanmaması maksadıyla Türkiye ile görüşmelerin yapıldığını ifade etmiştir. Diğer yandan Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Sergey Ryabkov da kendisiyle hava sahası ihlaline ilişkin olarak yapılan bir röportajda, iniş rotası ve arazinin topografisi sebebiyle belli hava şartlarında görüş mesafesinin çok düştüğünü, bu tip durumlarda kısa süreli Türkiye hava sahasına geçişlerin olabildiğini ifade ederek, gerekirse Türk yetkililerle konuya ilişkin diyalogun sürdürülebileceğini ancak bunun arkasında farklı bir şey aramaya gerek olmadığını ifade etmiştir (Zarembo 2015, <https://tr.sputniknews.com/analiz/201512311019961413-rusya-turkiye/>, 23 Ekim 2018’de erişildi).

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Ahmet Davutoğlu da bir televizyon programında, hava sahası ihlaline dair Rusya'yla diplomatik girişimlerin yapıldığını ifade etmiş, Rus yetkililerin olayın yanlışlıkla meydana geldiğini belirttiğini söylemiştir. Bir süre sonra Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, hava sahası ihlali sebebiyle Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan özür dilediğini açıklamıştır.

Bu gelişmelerin ardından 16 Kasım 2015 tarihinde Recep Tayyip Erdoğan, G-20 zirvesi nedeniyle Türkiye'ye gelen Vladimir Putin ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede Suriye ve mülteciler meselesi ele alınmıştır (Çulha 2016: 295). Bu arada Putin G-20 Liderler Zirvesi'nde yaptığı açıklamada; Rusya'nın Suriye'de hava operasyonlarının dışında keşif uçuşları yapması sayesinde, Suriye'deki petrol kaçakçılığına yönelik elde ettiği veriler olduğunu belirtmiş; G-20 içerisinde IŞİD'i finansal olarak destekleyen ülkelerin olduğunu, teröristlerce yapılan petrol kaçakçılığının boyutlarının uçaklarla ve uydu aracılığıyla çekilen fotoğraflardan açıkça anlaşılabilirliğini, petrol tankerlerinin onlarca kilometrelik konvoylar oluşturduğunu ifade etmiştir (Zarembo 2015, <https://tr.sputniknews.com/analiz/201512311019961413-rusya-turkiye/>, 23 Ekim 2018'de erişildi). Türkiye ise G-20'nin dönem başkanı olmasına karşın bu suçlamaya cevap vermemeyi seçmiştir.

Türkiye 24 Kasım 2015 tarihinde, Suriye'de terörist gruplara hava saldırısında bulunan bir Rus savaş uçağını, Türkiye hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle düşürmüştür. Anadolu Ajansı (AA) Cumhurbaşkanlığı kaynaklarına dayandırılan ilk geçtiği haberde uçağın SU-24 tipi Rus uçağı olduğunu kaydetmiştir. AA daha sonra abonelerine geçtiği haberde ise düşürülen uçağın "Rus uçağı olduğunun tahmin edildiğini" aktarmıştır. Türkiye Genelkurmay Başkanlığı ise yayınladığı açıklamada, 'milliyeti bilinmeyen bir uçak' ifadesini kullanmıştır. Bu ifade daha sonra Türkiye'nin, 24 Kasım kriziyle ilgili resmi tezi haline gelmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Başbakan Davutoğlu ilk bilgilerin aksine, 'milliyeti bilinmeyen bir uçak' ifadesini kullanmayı tercih etmişlerdir.

1.5. Uçak Krizi Öncesi Türk - Rus İlişkilerinin Ekonomik Yapısı

Önceki bölümlerde detaylı olarak anlatıldığı üzere Türk-Rus ilişkileri tarihsel süreçte pek çok aşamadan geçmiş ve iki ülke arasında genellikle yakın ilişkiler kurulmuştur. Bu ilişkiler özellikle AK Parti ve Putin iktidarı döneminde zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde iki ülke arasında çeşitli ziyaretler gerçekleşmiş ve bu ziyaretler neticesinde gerek ekonomik gerekse siyasi işbirlikleri sağlanmıştır (Mehmet 2016, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-rusya-iliskilerinin-son-16-yili/698807>, 5 Ekim 2018'de erişildi).

Daha önce bahsedildiği üzere; 24 Aralık 2002 tarihinde AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan Moskova'da Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile görüşmüştür. 4 Haziran 2003 tarihindeyse iki ülke Dışişleri Bakanları Moskova'da bir araya gelmişlerdir. 2004 yılında Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin'in gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti, Yeltsin'in 1992 yılındaki ziyaretinden sonra Rusya Federasyonu tarafından devlet başkanı seviyesinde gerçekleştirilmiş ilk ziyaret olmuştur. 2005 yılı Ocak ayında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Moskova'yı ziyaret etmiştir. Aynı yılın Temmuz ayında Recep Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin Soçi'de bir araya gelmişlerdir. Kasım ayında ise Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Putin Mavi Akım Doğalgaz Hattı Projesi'nin açılışı amacıyla Samsun'a gelmiştir. Haziran 2006'da Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Putin ile Kremlin'de görüşmüştür.

Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov 2008 yılının Temmuz ayında, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ali Babacan'ın davetlisi olarak Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Aynı yılın Kasım ayında iki ülke Savunma Bakanları Ankara'da bir araya gelmişlerdir. 2009 yılında ise Cumhurbaşkanı Abdullah Gül önce Moskova ziyaretinde bulunmuş, ardından Kazan Cumhuriyetini ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerin sonrasında ise Rusya Federasyonu Başbakanı Putin aynı yıl içerisinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Başbakan Erdoğan'ın 12-13 Ocak 2010 tarihlerinde Moskova'ya ziyarette bulunmuş, Mayıs 2010'da da Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Dimitri Medvedev Türkiye'ye gelmiştir. 1 Aralık 2014 tarihinde Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Putin, Türkiye-Rusya Üst Düzey İşbirliği Konseyi'nin 5'inci

toplantısına katılmak maksadıyla Türkiye'ye gelmiştir. 16 Kasım 2015 tarihinde Vladimir Putin G-20 zirvesi nedeniyle Türkiye'ye gelmiş ve Recep Tayyip Erdoğan ile görüşmüştür.

Tüm bu ziyaretler ve görüşmeler Türk-Rus ilişkilerinin bu dönemlerde ivme kazandığını göstermektedir. Ziyaretlerin genel olarak amacı karşılıklı ticari ve siyasi işbirliğinin yanı sıra terörle mücadele de ortak hareket edilmesidir. Bu bağlamda ticaretin 100 milyar dolara çıkması hedefi konulmuş ve kültürel ilişkileri geliştirmek için adımlar atılmıştır. Nitekim yine bu dönemde ticari anlamda pek çok anlaşma ve mutabakat imzalanmıştır.

Ancak tüm bu ilişkilerin etkilerini daha somut bir şekilde görebilmek için iki ülke arasındaki ticaret hacimlerini incelemekte yarar vardır. Aşağıdaki tabloda 2009 yılından uçak krizine kadar olan süreçte Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında gerçekleştirilen dış ticaret işlemlerine ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 1.1. Türkiye – Rusya Federasyonu Arasında 2009-2015 Döneminde⁶ Gerçekleştirilen Dış Ticarete İlişkin Veriler (TÜİK)

Yıl	İhracat (Bin Dolar)	Toplam İhracat İçindeki Pay	İthalat (Bin Dolar)	Toplam İthalat İçindeki Pay	Toplam Dış Ticaret Hacmi (Bin Dolar)
2009	3.189.607,39	3,12%	19.450.085,57	13,80%	22.639.692,96
2010	4.628.152,96	4,06%	21.600.641,44	11,64%	26.228.794,40
2011	5.992.633,39	4,44%	23.952.914,32	9,95%	29.945.547,71
2012	6.680.777,25	4,38%	26.625.286,06	11,26%	33.306.063,30
2013	6.964.209,48	4,59%	25.064.213,83	9,96%	32.028.423,31
2014	5.943.014,11	3,77%	25.288.597,27	10,44%	31.231.611,38
2015	3.588.330,99	2,49%	20.401.756,57	9,84%	23.990.087,55

Tablo 1.1'de görüleceği üzere; Türkiye'nin Rusya'ya gerçekleştirdiği *ihracat* 2009 yılında 3,2 milyar ABD Doları seviyesindeyken, her yıl düzenli bir şekilde artarak 2013 yılında neredeyse 7 milyar ABD Doları seviyesine kadar yükselmiş, 2014 yılında 6 milyar ABD Doları, 2015 yılında ise 3,6 milyar ABD Doları seviyesinde

⁶ Çalışmanın bu bölümünde uçak krizi öncesi ekonomik durumun net olarak görülebilmesi için tabloya alınan veriler 2015 yılı kapsayacak şekilde seçilmiştir. Ancak ekonomik durumun daha geniş bir perspektiften görülmek istenmesi durumunda 2018 yılı verilerini kapsayacak şekilde hazırlanmış **Hata! Başyuru kaynağı bulunamadı.** başlıklı tablonun çalışmanın 2.1. numaralı bölümünde incelemesi mümkündür.

gerçekleşmiştir. Söz konusu ihracat rakamlarının Türkiye'nin ilgili yıllardaki toplam ihracat rakamları içindeki paylarına bakıldığında; 2009 yılında toplam ihracatın %3,12'sinin Rusya'ya yapıldığı, bu oranın 2013 yılına kadar toplam ihracatın %4,59'a kadar yükseldiği ve son olarak 2015 yılında %2,49'a düştüğü görülmektedir.

Yine tablodan görüleceği üzere; Türkiye'nin Rusya'dan gerçekleştirdiği ithalat 2009 yılında yaklaşık 19,5 milyar ABD Doları seviyesindeyken, her yıl düzenli bir şekilde artarak 2012 yılında neredeyse 26,6 milyar ABD Doları seviyesine kadar yükselmiş, 2013 ve 2014 yıllarında yaklaşık 25 milyar ABD Doları, 2015 yılında ise 20,4 milyar ABD Doları seviyesinde gerçekleşmiştir. Söz konusu ithalat rakamlarının Türkiye'nin ilgili yıllardaki toplam ithalat rakamları içindeki paylarına bakıldığında; 2009 yılında toplam ithalatın %13,8'inin Rusya'dan yapıldığı, bu oranın diğer yıllarda %9,8 ile %11,6 arasında değiştiği görülmektedir.

Öte yandan 2011 yılında hedeflenen 100 milyar Dolarlık ticaret hacmine istinaden 2012-2013-2014 yıllarında 30 milyar ABD Doları ve üzerinde yıllık ticaret hacimlerine ulaşılmıştır. Bu ticari ilerlemeler sonucunda Rusya, Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ülkeler arasında yer almaktadır.

Tablo 1.2.'de 2013-2015 döneminde Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ilk 10 ülke gösterilmiştir. 2015 krizinden önce Rusya'nın ekonomik olarak Türkiye için önemi tablodan görülebilmektedir. Türkiye gibi ihracat oranlarını artırmak isteyen bir ülke için Rusya ile arasında yaşanan krizin önemli etkilerinin olacağını ifade etmek mümkündür.

Tablo 1.2. Türkiye'nin 2013-2015 Döneminde⁷ En Çok İhracat Gerçekleştirdiği 10 Ülke (TÜİK)⁸

Sıra	Ülke	2013	2014	2015
1	Almanya	13.703	15.147	13.417
2	Irak	11.949	10.888	8.550
3	Birleşik Krallık	8.785	9.903	10.556
4	Rusya Federasyonu	6.964	5.943	3.588
5	İtalya	6.718	7.141	6.887
6	Fransa	6.377	6.464	5.845
7	ABD	5.640	6.342	6.396
8	BAE	4.966	4.656	4.681
9	İspanya	4.334	4.750	4.742
10	İran	4.193	3.886	3.664
Toplam		75.641	77.134	70.342
Diğerleri		76.161	80.476	73.497
Genel Toplam		151.803	157.610	143.839

Tablo 1.2'den görüleceği üzere Rusya Federasyonu 2013 yılında Türkiye'nin en fazla ihracat gerçekleştirdiği 4'üncü, 2014 yılında 7'nci, 2015 yılındaysa 10'uncu ülke konumundadır. Ancak Türkiye'nin en fazla ihracat gerçekleştirdiği ilk 3 ülke olan Almanya, Irak ve Birleşik Krallık dışındaki ülkelere yapılan ihracat rakamları birbirine yakın seviyelerdedir. Rusya'ya 2015 yılında yapılan ihracatın diğer iki yıla nazaran bir miktar düşüş gösterdiği görülmekle birlikte bu yıl içerisinde Türkiye'nin toplam ihracat tutarında %9 civarında bir azalma olduğunu da dikkate almak gerekir.

⁷ Çalışmanın bu bölümünde uçak krizi öncesi ekonomik durumun net olarak görülebilmesi için veriler 2015 yılı kapsayacak şekilde seçilmiş ve 10 ülke ile sınırlandırılmıştır. Ancak ekonomik durumun daha geniş bir perspektiften görülmek istenmesi durumunda, 2018 yılı verilerini ve en fazla ihracat yapılan 20 ülkeyi kapsayacak şekilde hazırlanmış *Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.* başlıklı tabloyu çalışmanın 2.1. numaralı bölümünde incelemek mümkündür.

⁸ Veriler Milyon ABD Doları cinsindedir. Ülke sıralaması 2013 yılı verilerine göre yapılmıştır.

II. BÖLÜM

2. UÇAK KRİZİNİN TÜRK – RUS İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

I. Dünya Savaşı'ndan günümüze uzanan dönemdeki Türkiye ve Rusya ilişkileri Birinci Bölüm'de genel hatlarıyla izah edilmişti. Buna göre, kimi zaman olumlu, kimi zaman gergin, değişken bir seyir izleyen bu ilişkiler Soğuk Savaş sonrasında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, karşılıklı güvene dayalı, ılımlı, dengeli ve daha hareketli bir şekle bürünmüştür.

Özellikle 2000 yılında Rusya'da Putin döneminin başlaması, hemen ardından 2002 yılında Türkiye'de Erdoğan döneminin başlaması, iki ülke arasındaki ilişkilere ekonomik, kültürel ve siyasi anlamda çok boyutlu bir yapı kazandırmış, karşılıklı gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler ile bu ilişkiler bir çeşit stratejik ortaklık boyutuna ulaşmıştır. Ancak iki ülke arasında tarihin en iyi seviyesinde devam eden bu ilişkiler, 24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye sınırını ihlal eden bir Rus savaş uçağının düşürülmesiyle birlikte, birdenbire soğuk savaş döneminden daha kötü bir hale dönüşmüştür.

Kriz sonrası bu dönemde Rusya Türkiye'ye siyasi ve ekonomik ambargo uygulamış, Türkiye ise uluslararası platformlarda haklı olduğu tezini savunmuştur. Uçak krizi sonrasında yaşanan bu sürecin etkileri doğal olarak hem siyasi boyutuyla hem de ekonomik olarak her iki ülkede de derinden hissedilmiştir. Bu etkileri görebilmek için aşağıdaki alt bölümlerde önce siyasi etkiler basında yer alan haberler üzerinden yansıtılmaya çalışılacak, ardından uçak krizinin ekonomik etkileri TÜİK'ten alınan verilere dayanılarak irdelenecektir.

2.1. Uçak Krizinin Siyasi Etkileri

Türk Rus ilişkileri; SU-24 savaş uçağının, Türk hava sahasını ihlal etmesi nedeniyle düşürülmesinden dolayı derinden etkilenmiştir. Kamuoyu olayla ilgili ilk bilgileri hükümet yetkililerinin ve liderlerin karşılıklı açıklamalarıyla öğrenmiştir.

Uçak düşürüldükten birkaç saat sonra Putin, Kremlin’de düzenlenen bir basın toplantısında Türkiye’yi IŞİD’i korumakla suçlamış ve *“Terörün işbirlikçileri tarafından sırtımızdan bıçaklandık. IŞİD’in kontrol ettiği bölgelerden petrol ve petrol ürünleri Türkiye’ye gidiyor, NATO’nun IŞİD’in çıkarlarına hizmet etmesini mi istiyorsunuz?”* ifadelerini kullanmıştır (Zarembo 2015, <https://tr.sputniknews.com/analiz/201512311019961413-rusya-turkiye/>, 23 Ekim 2018’de erişildi).

Putin, Rus savaş uçağının Türkiye’nin sınırının 4 km ilerisinde düşürüldüğünü, uçağın Türk hava sahasını ihlal etmediğini ve pilotların kimseyi tehdit etmediğini ifade ederek bu olayların Rus-Türk ilişkileri üzerinde ciddi etkiler doğuracağını söylemiştir (Zarembo 2015, <https://tr.sputniknews.com/analiz/201512311019961413-rusya-turkiye/>, 23 Ekim 2018’de erişildi).

Putin’in sözleri hayata geçmiş ve Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov aynı gün, daha önce planlanmış olan Türkiye görüşmesini iptal etmiş ve vatandaşlarına Türkiye’ye gitmemelerini duyurmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Erdoğan ise Rusya’yı, IŞİD’in olmadığı yerlerde Türkmenleri bombalamakla suçlamış ve ülkesinin kendi hava sahasını korumaya hakkı olduğunu ifade etmiştir.

Bu durum, uluslararası ilişkiler açısından ele alındığında sınır ihlali meselesi NATO’dan ayrı düşünülemez. Nitekim Rusya’nın Türk hava sahasına yaptığı 3 Ekim 2015 tarihindeki ilk ihlal sonrasında NATO, Türkiye’nin hava sahasının ihlal edilmesine karşı çıktıkları ve bu durumu kınadıkları, bu sorumsuz davranışın büyük tehlikelere yol açabileceğinin bilinmesi gerektiği açıklamasını yapmıştır (Aljazeera

2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/rusya-birkac-saniyeligine-girdik>, 23 Ekim 2018'de erişildi).

Uçağın düşürülmesinden sonra Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye ile Rusya'nın işbirliği halinde olduğunu, uçağın düşürülmesi olayını bir gerilim nedeni olarak görmediklerini, böyle zamanlarda tahrik unsurlarının ortaya çıktığını, Türkiye Büyükelçiliği'nin taşlanmasının buna örnek olarak verilebileceğini ifade ederek Türkiye ve Rusya'nın yola beraber devam etmesi gerektiği şeklinde ılımlı bir açıklama yapmıştır (Zarembo 2015, <https://tr.sputniknews.com/analiz/201512311019961413-rusya-turkiye/>, 23 Ekim 2018'de erişildi).

İzahatların en önemli kısmıysa uçağın hangi ülkeye ait olduğunun belli olmadığını üzerinde durulmasıdır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ifadelerinde, uçağın Rus uçağı olduğu belirlenseydi uyarının farklı olabileceğini söylemiştir. Ancak Putin bu ifadelere tepki olarak uçaklarının koordinat bilgisini Amerika Birleşik Devletleri'yle paylaştıklarını, Türkiye'nin uçağı vurmadan önce bu bilgiyi işbirlikçisi olan ABD'den aldığını ifade etmiştir (BBC World 2015, <https://www.bbc.com/news/world-europe-34940109>, 24 Ekim 2018'de erişildi).

26 Kasım 2015 tarihinde Rusya Savunma Bakanlığı Türkiye ile askeri ortaklığın ertelendiğini açıklamıştır. Olağanüstü hallerde ordular arasında iletişimi sağlayan 'kırmızı hat' da askıya alınan iletişim kanallarındandır.

Uçağın düşürülmesinden sonra ülkeler arasındaki ilk temas 3 Aralık 2015 tarihinde gerçekleşmiştir. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov bu tarihte Belgrad'da Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile görüşme gerçekleştirmiştir. Fakat görüşmeden sonra Sergey Lavrov, Türkiye'den yeni bir şey duymadıklarını yani Ankara'nın özür dilemediğini ifade etmiştir (Zarembo 2015, <https://tr.sputniknews.com/analiz/201512311019961413-rusya-turkiye/>, 23 Ekim 2018'de erişildi).

Bu tarihlerdeki bir diğer gelişme ise Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Rusya Devlet Başkanı Putin'in 15 Aralık 2015 tarihinde yapılması

planlanan görüşmenin iptal edilmesidir. İki lideri Rusya’da bir araya getirecek Türkiye-Rusya Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK) toplantısının yapılmamasına karar verilmiştir.

Türkiye ve Rusya’nın son yıllarda gerek siyasi gerek ekonomik gerekse toplumsal alandaki işbirlikleri ve ilişkilerin gelmiş olduğu ileri nokta düşünülecek olursa uçak düşürme olayının ikili ilişkileri kopma noktasına getirmesi düşündürücüdür.

Uçak krizinin bu kadar hızlı büyümesinin arkasındaki sebep olarak iki ülkenin Suriye’yle alakalı uzlaşmaya varılamayacak çıkar farklılıkları gösterilebilir. Sonuç olarak 2015 yılının Ekim ayında Viyana’da, Suriye’de yaşanan krizi çözmek adına düzenlenen uluslararası toplantıda Ankara ve Moskova arasında Esad iktidarına dair görüş farklılığı tekrar gündeme gelmiştir. Ayrıca Türkiye 2015 yılı Temmuz ayında IŞİD’e karşı ABD destekli kurulan koalisyonca aktif olarak destek vermek için İncirlik üssünün koalisyonca kullanılmasına izin vermiştir. Bu destek karşılığında Azez-Cerablus hattında güvenli bölge oluşturulması için ABD’yi ikna etmeye çalışmıştır. Koalisyon tarafından korunması planlanan güvenli bölgeye hem IŞİD’e ve Esad rejimine karşı savaşan Türkiye destekli muhalif güçlerin, hem de savaştan kaçan Suriyeli sığınmacıların yerleştirilmesi amaçlanmıştır. Ancak Türkiye ile yaşanan kriz ile birlikte Rusya’nın Lazkiye’de bulunan Hmeymim hava üssüne gelişmiş S-400 hava savunma sistemlerini yerleştirmesi ve böylece Suriye hava sahasını fiilen Türk savaş uçaklarına kapatmasıyla bu güvenli bölge planının gerçekleşme ihtimali sona ermiştir. Bu durumda eğer Türk uçakları Suriye’ye girerse Rusya tarafından düşürülmesi olasıdır ve bu durum iki ülke arasında yaşanabilecek yeni bir kriz doğrultusunda Rusya-NATO çatışmasına dönüşebilecektir. Bu nedenle Türkiye, Rusya’yla yaşadığı uçak krizinden sonra IŞİD karşıtı uluslararası koalisyonca vermekte olduğu hava desteğini durdurmak zorunda kalmıştır (Yetkin 2015, <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/murat-yetkin/who-benefited-when-turkey-downed-the-russian-jet-92315>, 24 Ekim 2018’de erişildi).

Bu gelişmeler doğrultusunda Moskova’yı rahatsız eden bir diğer durumun Türkiye’nin olayın yaşanmasının ardından Rusya ile diyalog kurmak yerine NATO’ya

başvurması olduğu söylenebilir. Rusya-NATO ilişkilerinin Ukrayna krizi nedeniyle oldukça gergin seyrettiği bir dönemde Türkiye'nin böyle bir harekette bulunması Putin yönetimi tarafından "sırtından bıçaklama" olarak görülmüştür (NTV 2015, <https://www.ntv.com.tr/dunya/putin-sirtimizdan-bicaklandik,fvChtoWKCUEUR1ywwGWxaQ>, 24 Ekim 2018'de erişildi).

Moskova'nın uçak krizinden sonra Türkiye'nin IŞİD tarafından çıkarılan petrolü kaçak yollarla pazarladığına dair iddialar da bu doğrultuda değerlendirilebilir. Erdoğan ve ailesini hedef alan bu iddialar Ankara tarafından kesin bir dille reddedilmişse de Rus hükümetinin Türkiye'ye duyduğu tepkinin boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir (BBC Türkçe 2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151202_erdogtan_rusya, 24 Ekim 2018'de erişildi).

Rusya, ilişkilerin normalleşmesini üç şarta bağlamıştır. Bu şartlar; Türkiye'nin resmi olarak özür dilemesi, uçak kriziyle alakalı olarak tazminat ödemesi ve uçağın düşürülmesinden sorumlu olan kişilerin cezalandırılmasıdır. Bu taleplerin yerine getirilmesi, 'Rus uçağının Türkiye'nin hava sahasını ihlal ettiği için düşürüldüğünü' iddia eden Ankara'nın haklı olduğu bir hususta geri adım atması demektir. Bu nedenle gerek Cumhurbaşkanı Erdoğan, gerekse de diğer Türk yetkililer bu konuda Moskova'nın taleplerinin kabul edilmesinin mümkün olmadığını savunmuşlardır (Hürriyet 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-rusyadan-ozur-dilenmeyecek-40019306>, 25 Ekim 2018'de erişildi).

24 Kasım 2015 tarihi sonrası Ankara, Moskova'yla ilk resmi teması kurmuş, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Başbakan Binali Yıldırım, her yıl 12 Haziran'da kutlanan Rusya Günü'nü tebrik maksadıyla mektup göndermişlerdir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'e gönderdiği mektupta Rus vatandaşlarının Rusya Günü'nü kutlayıp 'yakın zamanda Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin hak ettiği seviyeye yükselmesini dilediğini' söylemiştir. Başbakan Binali Yıldırım ise Rusya mevkidaşı Dmitriy Medvedev'e gönderdiği tebrik mektubunda 'iki ülke arasındaki işbirliği ve ilişkilerin, iki halkın ortak çıkarları için en yakın gelecekte gerekli seviyeye ulaşmasını umduğunu' belirtmiştir

(Orsal 2016, <https://tr.sputniknews.com/rusya/201612311026532699-turkiye-rusya-ozur-erdogan-putin-karlov/>, 25 Ekim 2018'de erişildi).

Türk-Rus ilişkilerindeki ilk normalleşme adımlarından biri 27 Mayıs 2016 tarihinde atılmıştır. Rusya lideri Vladimir Putin, Atina'da Yunanistan Başbakanı Aleksis Çipras ile görüşmesinde Türkiye ile ilişkilerini düzeltmek istediklerini ifade etmiştir. Ancak Putin ilk adımı Ankara'dan beklediklerini, Ankara'nın özür dilemesi gerektiğini söylemiştir.

Türk-Rus ilişkilerinin normalleşmesindeki en önemli adım 27 Haziran 2016 tarihinde atılmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Putin'e, bir özür mektubu göndermiştir. Erdoğan mektubunda, Türkiye'nin Rus jetini isteyerek düşürmediğini, hayatını kaybeden pilotu öldürmekle suçlanan kişi hakkında bir soruşturma başlatıldığını ve ölen pilotun acısının paylaşıldığını verilen zararın ve acının en aza indirilmesi için ne yapılması gerekiyorsa Türkiye'nin bunu yapmaya hazır olduğunu ifade ederek *“Bir kez daha üzüntümü ve derin başsağlığı dileklerimi ölen pilotun ailesine iletmek istiyorum ve özür dilerim diyorum. Tüm kalbimle acılarını paylaşıyorum. Rus pilotun ailesini Türk ailesi olarak kabul ediyoruz.”* ifadelerine yer vermiştir (Orsal 2016, <https://tr.sputniknews.com/rusya/201612311026532699-turkiye-rusya-ozur-erdogan-putin-karlov/>, 25 Ekim 2018'de erişildi).

Bu mektubu takiben Putin 29 Haziran 2016 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı aramıştır. Bu görüşme neticesinde iki lider ilişkilerin normale dönmesi adına adım atmaya karar vermiştir. Rus lider Putin, Türkiye ile askıya alınan işbirliği alanlarının tekrar devam etmesi için gerekenleri yapacağını söylemiştir.

Türkiye ve Rusya'nın 7 ay sonra aralarındaki krizi bitirmeyi kararlaştırmalarını iki ayrı açıdan değerlendirmek mümkündür. İlk olarak iki ülkenin de uçak krizinden sonra ekonomik olarak olumsuz etkilendikleri söylenebilir. Özellikle Türkiye, Rusya'yla yaşanan bu kriz dolayısıyla ciddi ekonomik kayıp yaşamıştır. Örneğin 2014'te 31 milyar dolar, 2015'te ise 25 milyar dolar seviyesinde seyreden ticaret hacmi 2016'nın ilk yarısında 7,3 milyar dolara gerilemiştir (Sputnik Türkiye 2016,

<https://tr.sputniknews.com/rusya/201608161024399837-rusya-turkiye-ticaret/>, 25 Ekim 2018'de erişildi). Bu rakamın önemli bir kısmı Rusya'nın Türkiye'ye yaptığı doğalgaz satışından kaynaklanmaktadır.

Türkiye'nin Rusya'ya yaptığı ihracat ise Moskova'nın hem tarım ürünleri ithalatına hem de Türk inşaat şirketlerinin yatırımları üzerine koyduğu kısıtlamalar sebebiyle büyük düşüş göstermiştir. En çok etkilenen sektörlerden olan turizmde ise Türkiye'yi ziyaret eden Rus turistlerin sayısı 2014'te 4,5 milyon, 2015'de 3,5 milyon civarında seyrederken Moskova'nın yatırımları nedeniyle 2016'nın ilk altı ayında bir önceki seneye göre %87 oranında gerilemiştir (Habertürk 2016, <https://www.haberturk.com/ekonomi/turizm/haber/1273217-rus-turist-sayisi-yuzde-87-4-azaldi>, 25 Ekim 2018'de erişildi). Rusya, Türkiye'ye uygulamış olduğu yatırımlardan kendisi de etkilenmiştir. 2015 yılında, Ukrayna ve Kırım meseleleri sebebiyle Batılı ülkelerin uyguladığı ekonomik yaptırımlar ve petrol fiyatlarının düşüş göstermesiyle ekonomisi %4 küçülen Rusya'nın, uçak krizinden dolayı ticaret ortağı olan Türkiye'yi de kaybetmesi Rus ekonomisini kötü etkilemiştir. Ayrıca Akkuyu Nükleer Santrali ve Türk Akımı doğalgaz boru hattı gibi büyük enerji projelerinin de krizden sonra durdurulması Moskova'nın Ankara ile ilişkilerinin normalleşmesi gerekliliğine ikna olmasını sağlamıştır.

Türkiye ve Rusya krizinin çözülmesini gerektiren diğer konu ise iki ülkenin coğrafi çıkarlarıdır. Bu açıdan Türkiye için en kritik konu Suriye denilebilir. Rusya'yla yaşanan kriz dolayısıyla Ankara, Suriye'de yaşanan olaylar üzerindeki etkisini önemli oranda kaybetmiştir. Rusya ise askeri operasyonları neticesinde Esad rejiminin düşmesini engellemiş ve Suriye meselesinde uluslararası boyutta siyasi etkinlik kazanmış olmasına rağmen bu hususta daimi bir çözüm için komşu ülkelerin desteğine gereksinim duymuştur. Rusya; İsrail, İran ve Mısır ile ilerleyen siyasi ve askeri ilişkilerinin dışında Suriyeli muhalif grupları destekleyen Suudi Arabistan ve Katar ile de iletişim kurmayı başarmıştır. Ancak Suriye konusundaki önemli bölgesel aktörlerden olan Türkiye ile ilişkilerinin iyi olmaması Ortadoğu politikası yönünden ikilem oluşturmuştur. Kısa zamanda Suriye meselesinde önemli stratejik kazanç elde eden

Rusya, bu başarıyı uzun vadeye yaymak için Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesi gerektiğinin farkına varmıştır.

Bu gelişmelerin ardından 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye’de meydana gelen darbe girişiminden sonra Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ı arayan ilk liderlerden biri de Putin olmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan da daha sonra bir Rus haber ajansı ile yaptığı röportajda, darbe girişimine karşı verdiği destekten dolayı Rusya Devlet Başkanı Putin’e minnettar olduğunu belirterek Suriye’ye barışın getirilmesi konusunda en önemli aktörün Rusya olduğunu ve Türkiye ile Rusya’nın beraber hareket etmesi halinde barışın gerçekleşebileceğini ifade etmiştir (Orsal 2016, <https://tr.sputniknews.com/rusya/201612311026532699-turkiye-rusya-ozur-erdogan-putin-karlov/>, 25 Ekim 2018’de erişildi).

Darbe girişiminden sonra ‘Rus jetini düşüren pilotun da 15 Temmuz darbe girişimine katıldığı’ iddiaları Türk yetkilileri tarafından ileri sürülmüştür. Bir süre sonra Rus uçağının düşürüldüğü operasyonun parçası olan iki pilot FETÖ’ye yönelik soruşturma dâhilinde tutuklanmıştır.

Normalleşme sürecinin devam ettiği bu dönemde 26 Temmuz 2016 tarihinde Başbakan Yardımcısı Mehmet Şimşek ile Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi Moskova’yı ziyaret etmiş, Rus doğalgazını Türkiye’ye ve Avrupa pazarlarına ulaştıracak olan Türk Akımı projesini uygulamaya koymak için siyasi anlaşmaya vardıklarını söylemişlerdir.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan darbe girişimi sonrası ilk görüşmeyi Rusya ile yapmıştır. Uçağın düşürülmesinden sonra Erdoğan ve Putin ilk kez St. Petersburg’da 9 Ağustos 2016 tarihinde bir araya gelmiş (Çulha 2016: 295); ekonomik, siyasi, bilimsel, kültürel ve insani ilişkileri ilerletme amacıyla bir plan hazırladıklarını ifade etmiştir. Putin “*Türkiye’ye yönelik yaptırımları adım adım kaldıracamız*” derken, Erdoğan da “*İlişkilerin eski seviyelere taşınmasında iki taraf da kararlı*” ifadelerini kullanmıştır.

St. Petersburg'daki bu görüşmede; 2016-2019 yıllarını içeren orta vadeli bir program üzerinde anlaşma sağlanmış, Türkiye'nin Akkuyu Nükleer Santrali'ne stratejik yatırım statüsü tanınacağı açıklanmış, 2019 yılında Türk Akımı projesinin başlaması adına gereken adımların atılması kararlaştırılmış ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi hedefi tekrardan 100 milyar dolar olarak belirlenmiştir. Ayrıca görüşmede bir Türk-Rus ortak yatırım fonu oluşturulması ve iki ülkenin savunma sanayii hususunda işbirliği içinde olmasına da karar verilmiştir.

Vladimir Putin ve Recep Tayyip Erdoğan, Saint Petersburg'daki zirveden sonra iki ülke arasında dışişleri, istihbarat ve silahlı kuvvetler temsilcilerinin bulunduğu üçlü mekanizma kurulmasına karar vermişlerdir. Türk ve Rus istihbarat, dışişleri ve genelkurmay yetkililerini bir araya getiren bu üçlü mekanizma Ankara ve Moskova'nın Suriye meselesinde daha güçlü bir siyasi ve askeri iletişim kuracaklarının ilk belirtisidir. Bu mekanizmanın ilk toplantısı 11 Ağustos 2016 tarihinde Rusya'da yapılmıştır.

Bu gelişmelerin ardından Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın Suriye'de geçiş süreci, toprak bütünlüğünün muhafazası ve çatışmaların sona ermesi konusunda Türkiye ve Rusya'nın aynı görüşte olduğunu, ancak bu durumun nasıl hayata geçirileceği noktasında iki ülkenin de birbirinden farklı görüşlerinin olduğunu ifade etmiştir.

Türkiye ve Rusya arasında tekrardan ivme kazanan Suriye meselesinin bir başka boyutu ise bu süreçte İran'ın da yer almasıdır. Bu doğrultuda Putin, Erdoğan ile görüşmeden önce Bakü'de İran Cumhurbaşkanı Ruhani'yle görüşmüştür. 12 Ağustos 2016 tarihinde ise İran Dışişleri Bakanı Zarif Ankara'yı ziyaret etmiş, bu ziyareti 20 Ağustos 2016 tarihinde Dışişleri Bakanı Mevlut Çavuşoğlu'nun Tahran ziyareti takip etmiştir. Üç ülke arasında bu diplomatik görüşmeler, daha önce Suriye meselesinde Rusya ve İran ile anlaşmazlık içinde olan Türkiye'nin Suriye meselesine bakışı yönünden bir değişiklik meydana geldiği şeklinde ele alınabilir.

15 Temmuz 2016 tarihinde meydana gelen darbe girişimine yönelik ABD ve AB ülkelerinden verilen tepkilerin zayıflığına karşı Moskova ve Tahran'ın bu dönemde

Türk hükümetine büyük destek vermesinin, bu yakınlaşmaya hız kazandırdığı ifade edilebilir.

Uçak krizinden sonra Rus lideri Putin ilk kez 10 Ekim 2016 tarihinde İstanbul'a gelerek Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüşmüş ve uçak krizinden dolayı sekteye uğrayan Türk Akımı doğalgaz boru hattı projesiyle alakalı son anlaşma imzalanmıştır. Türk Akımı'na dair anlaşma, Ankara'nın istediği şekilde tek hat için değil, iki hat için imzalanmıştır. Bu hatlardan biri Türk pazarına diğeri ise Avrupa pazarına yöneliktir (Çulha 2016: 296).

İstanbul'daki basın toplantısında Rus lider Putin, Türk ürünlerine uygulanan amborgoların aşamalı olarak kaldırıldığını da ifade etmiştir.

Yine bu dönemde Türkiye'nin Rusya'dan hava savunma sistemi satın almasıyla alakalı görüşmelerin sürdüğü yönündeki haberler medyaya yansımıştır (Habertürk 2016, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1310166-turkiye-fuzelere-karsi-harekete-gecti>, 25 Ekim 2018'de erişildi).

15 Eylül 2016 tarihinde Rusya Genelkurmay Başkanı Gerasimov'un Ankara'yı ziyaret etmiştir. Türkiye ve Rusya arasında direkt bir askeri iletişim hattı oluşturulmasına karar verilmesiyle Türkiye-Rusya ilişkilerinin askeri yönden son dönemde daha da güçlendiği söylenebilir (Çulha 2016: 296).

St. Petersburg'da yapılan Vladimir Putin ile Recep Tayyip Erdoğan görüşmesinin bir diğer stratejik sonucu ise Rusya, Türkiye'nin Suriye'de IŞİD ve PYD-YPG terör örgütlerine karşı Fırat Kalkanı olarak adlandırılan sınır ötesi askeri müdahale için ikna olmasıdır. Cerablus ve Dabık gibi stratejik açıdan önemli şehirlerin Türk Silahlı Kuvvetleri desteğinde operasyona dâhil olan Özgür Suriye Ordusunca IŞİD'den alınması ancak Rusya ile düzeltilen ilişkiler sayesinde mümkün olmuştur.

Rusya, Fırat Kalkanı'nın Suriye'deki iç savaşı daha da ateşleyeceğini ifade etmiştir. Ancak Putin, Türkiye'nin Suriye'den kaynaklanan güvenlik endişelerini

anladıklarını belirtmişlerdir (Akşam 2016: <https://www.aksam.com.tr/dunya/vladimir-putinden-firat-kalkani-aciklamasi/haber-547299>, 25 Ekim 2018’de erişildi). Rusların Fırat Kalkanı ile alakalı Türkiye’ye dair eleştirileri temelde bu askeri müdahalenin Suriye’nin yasal hükümeti olarak tanıdıkları Esad’dan veya Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi onayı olmadan yapılmasıyla alakalıdır. Bu noktada Ankara’nın Birleşmiş Milletler Şartı’nın 51. Maddesi’ndeki ‘meşru savunma’ hakkına gönderme yapmasıysa Rusya ve İran’ın çekincelerini ortadan kaldıramamıştır.

Suriye’nin toprak bütünlüğünün korunması gerekliliği konusunda Türkiye, Rusya, İran ve Esad rejimi arasında anlaşma sağlanmıştır. 19 Mart 2016 tarihinde Esad rejimi ile PYD-YPG arasında Haseke’de yaşanan silahlı çatışmalar da bu doğrultuda ele alınabilir. Türkiye’nin önceliği, Suriye’nin kuzeyinde bağımsız bir Kürt koridorunun kurulmasının önlenmesidir. Bölgeye kara kuvvetlerini göndermek istemeyen ABD, PYD-YPG’ye destek vermiştir ve 2016 yılı Ağustos ayında PYD-YPG Fırat Nehri’nin batısına yönelmiş ve Menbiç bölgesine yerleşmiştir.

Türk-Rus ilişkilerinin normalleşmesi ve ABD’nin PYD-YPG’ye olan desteğini arttırmasından dolayı Rusya, Fırat Kalkanı Operasyonu’na onay vermiştir. Rusya vermiş olduğu bu desteğe karşılık Türkiye’nin Suriye’deki geçiş sürecinde Esad’ın varlığına karşı tepkili olmamasını beklemiştir. Türkiye’nin Fırat Kalkanı Operasyonu ile alakalı Esad yönetimiyle Rusya vasıtasıyla iletişim kurması ve Başbakan Binali Yıldırım’ın Esad’ın geçiş sürecinde bir muhatap olarak görülebileceğine dair sözleri de bu noktada Türkiye ve Rusya arasında uzlaşmanın sağlandığını göstermektedir (BBC Türkçe 2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37142759>, 25 Ekim 2018’de erişildi).

2016 yılının Aralık ayında bu uzlaşma doğrultusunda Türkiye ve Rusya, Suriye’de muhalifler ve Esad rejimi arasında yeni bir ateşkes ortamının sağlanmasına etkileri olmuştur. Halep’in Rusya’nın askeri yardımıyla tekrardan Esad rejiminin idaresine geçmesi döneminde Türkiye, muhalif grupların ve sivillerin şehirden güvenlice ayrılmaları için gerekenleri yapmıştır. Türk halkında Rusya’ya karşı tepkilere

yol açan Halep'teki olayların bitmesiyle Türkiye'nin isteği Rusya ve İran'dan sonra Suriye'de de ateşkes sürecine girilmesi olmuştur.

İkili ilişkilerin olumlu bir şekilde devam ettiği bu süreçte Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov 2016 yılının Aralık ayında katıldığı bir sergide düzenlenen suikast sonucu öldürülmüştür. Ateş etmesinin ardından Arapça ve Türkçe olarak 'Halep'i unutmayın, Suriye'yi unutmayın' diye bağırarak polis memuru saldırgan Mevlüt Mert Altıntaş güvenlik güçlerince vurularak öldürülmüştür. Yaşanan bu vaka sonucu Türk-Rus ilişkilerinin olumsuz etkileneceği düşünülse de beklenen olmamış, iki taraf nezdinde bu olay iyi giden ilişkileri baltalamak maksadıyla yapılan bir provokasyon olarak nitelendirilmiştir.

2016 yılının Aralık ayında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Ankara'da Arnavutluk Cumhurbaşkanı Bujar Nişani ile düzenlenen basın toplantısında, Rusya Büyükelçisi Andrey Karlov'u öldüren polis memuru Mevlüt Mert Altıntaş'ın FETÖ'nün üyesi olduğunu *"Suikastçı FETÖ'ye mensup, bunu gizlemeye gerek yok. Maalesef silahlı kuvvetlerin içinde olduğu gibi polis teşkilatında da bu kirli örgüt var. Bunların temizlenmesi de devam ediliyor."* sözleriyle ifade etmiştir. (Çiftçi 2017, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201712191031456461-rusya-karlov-mevlut-altintas-sabit-disk/>, 26 Ekim 2018'de erişildi).

20 Aralık 2016 tarihinde Moskova'da Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ve İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif Suriye hususunda görüşmüşlerdir. Rusya, Türkiye ve İran dışişleri bakanları Suriye konusunda Moskova Deklarasyonu olarak tarihte yerini alacak olan, ortak bir bildiri kabul ettiklerini açıklamışlardır (Orsal 2016, <https://tr.sputniknews.com/rusya/201612311026532699-turkiye-rusya-ozur-erdogan-putin-karlov/>, 25 Ekim 2018'de erişildi). Suriye'nin toprak bütünlüğünü vurgulayan ve IŞİD ile El Nusra Cephesi'ni terörist örgütler olarak adlandırarak ateşkes kapsamı dışında bırakan bu belge, Kazakistan'ın başkenti Astana'da muhalif gruplar ve Esad rejiminin tekrardan görüşmesini sağlamıştır. Bu süreçte ABD ana aktör olarak yer almamıştır.

Türkiye açısından; Türkiye, Rusya ve İran işbirliğinin en büyük nedeni Obama idaresinin Suriye'ye askeri olarak müdahale etme taraftarı olmaması olduğu söylenebilir. Türkiye, NATO müttefiklerinden IŞİD ve PKK'nın terör saldırılarına karşı gereken desteği görememiştir. Ancak Rusya ve İran ile yaptığı anlaşma neticesinde Suriye'deki konumunu koruyabilmiştir.

2.2. Uçak Krizinin Ekonomik Etkileri

Türk Rus ekonomik ilişkileri; SU-24 savaş uçağının, Türk hava sahasını ihlal etmesi nedeniyle düşürülmesinden dolayı büyük ölçüde etkilenmiş, Rusya'dan Türkiye'ye gelen birtakım yaptırımlarla karşılaşmıştır.

Türkiye'nin Rus uçağını düşürmesi sonrasında, Moskova'dan Ankara'ya yönelik ekonomik alanda bazı yaptırımlar uygulanmıştır. Buna göre; Türk vatandaşlarının Rusya'ya vizesiz seyahat etme uygulaması 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren durdurulmuştur. Ayrıca Rusya, Türk Akımı doğalgaz boru hattı ile alakalı hükümetler arası görüşmelere tek taraflı olarak son vermiştir. Bunun dışında, Rusya'nın Türkiye'den ithal etmekte olduğu hindi, tavuk, elma ve domates gibi tarım ve gıda ürünlerine ambargo uygulanmaya başlamıştır. Rus şirketlerinin Türk vatandaşı istihdam etmeleri de 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yasaklanmıştır. Son olarak Türkiye yönelik tur paketi satışları ve Türkiye'ye yapılan charter uçuşları yasaklanmıştır (Taşpınar 2015, https://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2015/12/151216_rusya_turkiye_yaptirim, 6 Ekim 2018'de erişildi).

Bu yaptırımların önemli kısmı Rusya'nın Türkiye'den aldığı veya sattığı gıda ürünleri ve turizm ile alakalıdır. Rusya, Türkiye'yi çaresiz bırakabilmek için direkt olarak Türk ekonomisini tehdit edecek yaptırımlar uygulamaya koymuştur.

Buna karşılık Rusya, en yüksek gelir kaynağı olan doğalgaz ihracatında herhangi bir kısıtlamaya gidilmeyeceğini açıklamıştır. Bu hususta Rusya Enerji Bakan Yardımcısı Anatoly Yanovsky, Türkiye'ye doğalgaz sevkiyatının sözleşmeye bağlı

şekilde süreceği açıklamasında bulunarak, doğalgaz sevkiyatında herhangi bir aksama olmayacağını ifade etmiştir (Habertürk 2015, <http://www.haberturk.com/ekonomi/enerji/haber/1157887-rusya-enerji-bakanligindanflas-aciklama>, 24 Ekim 2018'de erişildi).

Rusya'nın içinde bulunduğu ekonomik kriz dönemini de dikkate alırsak enerji alanında bir kısıtlamaya gidilmemesi kendi ekonomileri açısından önemini göstermektedir. Bu yüzden daha düşük ürün kalemleri üzerinden ambargo uygulamayı tercih etmişler ve Türkiye ekonomisi açısından kritik bir öneme sahip olan turizm sektörüne büyük ölçüde zarar vermişlerdir. Türkiye'nin ana ihracat ürünlerinin başında ise meyve ve sebze ürünleri gelmektedir. Rusya'nın doğrudan meyve ve sebze alımına ilişkin getirdiği ambargo Türkiye'nin Rusya'ya ihracatında büyük düşüş yaşamasına sebep olmuştur. Türkiye ise bir anlamda alternatifini olmadığı için Rusya'dan yıllık yaklaşık olarak 17 milyar dolarlık enerji ithalatına devam etmiştir.

Turizm sektörü, Rusya'nın uçak krizi sonrası uyguladığı yaptırımlardan en çok etkilenen sektör olmuştur. 2014-2015 yıllarında 4 milyondan fazla Rus vatandaşı Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ruslar, Türkiye'yi en çok ziyaret eden ülkeler arasında sıralamada Almanlardan sonra ikinci sırada yer almaktaydı. Ancak yaşanan krizden turizm doğrudan etkilenmiş, Rusya'nın Charter uçuşları yasaklanmış, Türkiye'ye tur rezervasyonlarını engellenmiş ve Türkiye'nin ziyaret edilebilecek güvenli bir ülke olmadığı açıklaması Rusların Türkiye'ye gelişinin önünü kesmiştir. Bu süreçte, 2016 yılının ilk yedi ayında Rusya'dan gelen ziyaretçi sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre %89 oranında azalmıştır (Hürriyet 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/rus-turist-yuzde-93-azaldi-40212422>, 24 Ekim 2018'de erişildi).

Uçağın düşürülmesinden sonra Rusya'nın uygulamaya koyduğu yaptırımların etkili olup olmadığını anlayabilmek için bir kısım verilere bakmak yararlı olacaktır. Buna göre 2009-2018 yıllarını kapsayan döneme ilişkin ithalat, ihracat ve dış ticaret hacmi verileri ile ithalatın toplam ithalat içindeki payı ve ihracatın toplam ihracat içindeki payı aşağıdaki Tablo 2.1'de verilmiştir.

Tablo 2.1. Türkiye – Rusya Federasyonu Arasında 2009-2018 Döneminde Gerçekleştirilen Dış Ticarete İlişkin Veriler (TÜİK)

Yıl	İhracat (Bin Dolar)	Toplam İhracat İçindeki Pay	İthalat (Bin Dolar)	Toplam İthalat İçindeki Pay	Toplam Dış Ticaret Hacmi (Bin Dolar)
2009	3.189.607,39	3,12%	19.450.085,57	13,80%	22.639.692,96
2010	4.628.152,96	4,06%	21.600.641,44	11,64%	26.228.794,40
2011	5.992.633,39	4,44%	23.952.914,32	9,95%	29.945.547,71
2012	6.680.777,25	4,38%	26.625.286,06	11,26%	33.306.063,30
2013	6.964.209,48	4,59%	25.064.213,83	9,96%	32.028.423,31
2014	5.943.014,11	3,77%	25.288.597,27	10,44%	31.231.611,38
2015	3.588.330,99	2,49%	20.401.756,57	9,84%	23.990.087,55
2016	1.732.953,58	1,22%	15.162.386,05	7,63%	16.895.339,63
2017	2.734.315,89	1,74%	19.514.093,95	8,35%	22.248.409,85
2018	3.399.662,32	2,02%	21.989.573,93	9,86%	25.389.236,25

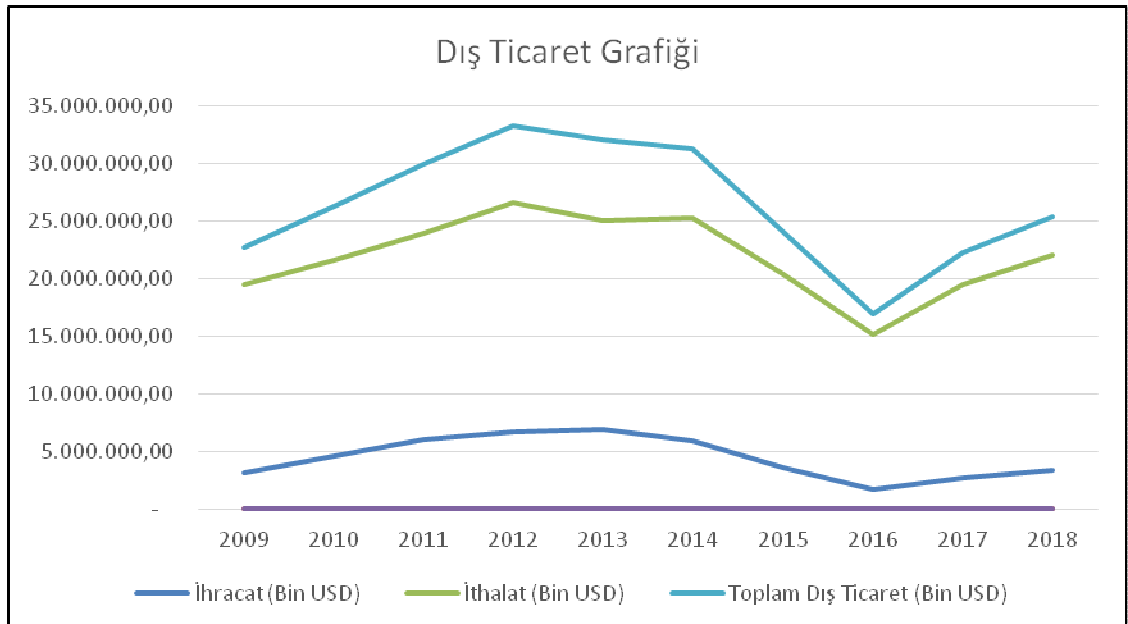
Tablo 2.1’de görüleceği üzere; Türkiye’nin Rusya’ya gerçekleştirdiği ihracat 2009 yılında 3,2 milyar ABD Doları seviyesindeyken, her yıl düzenli bir şekilde artarak 2013 yılında neredeyse 7 milyar ABD Doları seviyesine kadar yükselmiş, 2016 yılında 1,7 milyar ABD Doları seviyesine gerilemiş, 2018 yılında ise tekrar 3,4 milyar ABD Doları seviyesine yükselmiştir. Görüldüğü gibi 2015 yılı sonuna doğru gerçekleşen Rusya uçak krizinin etkileri 2016 yılında ihracatın %50 oranında düşmesiyle kendini hissettirmiştir. 2017 ve 2018 yıllarında ihracatın arttığı görülmekle birlikte ancak 2009 yılı seviyesi aşılabilmektedir. Söz konusu ihracat rakamlarının Türkiye’nin ilgili yıllardaki toplam ihracatı içindeki paylarına bakıldığında; 2009 yılında toplam ihracatın %3,12’sinin Rusya’ya yapıldığı, bu oranın 2013 yılına kadar toplam ihracatın %4,59’a kadar yükseldiği ve 2015 yılında %2,49’a düştüğü görülmektedir. Uçak krizi sonrasında 2016 yılında bu oran %1,22’ye düşmüş, 2018 yılına kadarsa ancak %2,02 seviyesine kadar yükselebilmektedir. Ancak bu oran 2009 yılında gerçekleşen orandan oldukça düşüktür. Bu bakımdan 2018 yılında ihracat miktarı her ne kadar 2009 yılı seviyesi civarına yükselmiş olsa da, Türkiye’nin ihracat gelirleri içindeki pay olarak bakıldığında krizin etkilerinin 2018 yılında da sürdüğü söylenebilecektir.

Türkiye’nin Rusya’dan gerçekleştirdiği ithalat ise 2009 yılında yaklaşık 19,5 milyar ABD Doları seviyesindeyken, 2012 yılında neredeyse 26,6 milyar ABD Doları seviyesine kadar yükselmiş, 2013 ve 2014 yıllarında yaklaşık 25 milyar ABD Doları, 2015 yılında ise 20,4 milyar ABD Doları seviyesinde gerçekleştikten sonra 2016 yılında 15,2 milyar ABD Doları’na düşmüştür. Bu rakam 2017 yılında 19,5 milyar ABD

Doları, 2018 yılındaysa 22 milyar ABD Doları seviyesine yükselmiştir. Söz konusu ithalat rakamlarının Türkiye'nin ilgili yıllardaki toplam ithalat rakamları içindeki paylarına bakıldığında; 2009 yılında Türkiye'nin toplam ithalatının %13,8'inin Rusya'dan yapıldığı, ancak 2015 yılına kadar bu oranın %10 civarında seyrettiği görülmektedir. 2016 yılında uçak krizinin etkisiyle bu oran %7,63 olarak gerçekleşmiş, takip eden iki yılda ise ancak %9,86'ya kadar çıkabilmiştir. Genel olarak bakıldığında Rusya'nın yalnızca Türkiye'ye gerçekleştirdiği ihracatın değil Türkiye'den yaptığı ithalatın da uçak krizinden etkilendiğini söylemek mümkündür.

Doğal olarak dış ticaret hacmi de krizden etkilenmiş, 2015 yılında 24 milyar ABD Doları olan dış ticaret hacmi 2016 yılında 16,9 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Ancak takip eden iki yılda görece bir iyileşmenin gerçekleştiği ileri sürülebilir.

Öte yandan söz konusu verilerin etkilerinin daha net görülebilmesi için Rusya ile Türkiye arasında 2009-2018 döneminde gerçekleştirilen dış ticarete ilişkin grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 2.1. Türkiye - Rusya Federasyonu Arasında 2009-2018 Döneminde Gerçekleştirilen Dış Ticaret Grafiği (TÜİK)

Grafik 1,1'den de görüldüğü üzere, hem Türkiye'nin Rusya'ya yaptığı ihracat, hem de Türkiye'nin Rusya'dan yaptığı ithalat 2016 yılında keskin bir düşüş göstermektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak aynı yıl dış ticaret hacmindeki düşüş de grafikten net bir şekilde görülebilmektedir.

Öte yandan Rusya ile Türkiye arasında gerçekleştirilen ticaretin diğer ülkelerle yapılan ticaret ile kıyaslanması da krizin Türkiye etkisinin olup olmadığını gösterecektir. Bunun için aşağıdaki tabloda Türkiye'nin en fazla ihracat gerçekleştirdiği 20 ülkeye ilişkin 2012-2018 dönemi verileri gösterilmiştir.

Tablo 2.2. Türkiye'nin 2012-2018 Döneminde En Fazla İhracat Gerçekleştirdiği 20 Ülke (TÜİK)⁹

Sıra	Ülke	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	Almanya	9.793	11.479	13.951	13.124	13.703	15.147	13.417	13.999	15.119	16.137
2	Fransa	6.211	6.054	6.806	6.199	6.377	6.464	5.845	6.022	6.584	7.287
3	Birleşik Krallık	5.938	7.236	8.151	8.694	8.785	9.903	10.556	11.686	9.603	11.107
4	İtalya	5.889	6.505	7.851	6.373	6.718	7.141	6.887	7.581	8.473	9.560
5	Irak	5.123	6.036	8.310	10.822	11.949	10.888	8.550	7.637	9.055	8.346
6	ABD	3.241	3.763	4.584	5.604	5.640	6.342	6.396	6.623	8.654	8.305
7	Rusya Federasyonu	3.190	4.628	5.993	6.681	6.964	5.943	3.588	1.733	2.734	3.400
8	BAE	2.897	3.333	3.707	8.175	4.966	4.656	4.681	5.407	9.184	3.137
9	İspanya	2.818	3.536	3.918	3.717	4.334	4.750	4.742	4.988	6.302	7.708
10	Mısır	2.599	2.251	2.759	3.679	3.200	3.298	3.125	2.733	2.361	3.054
11	Romanya	2.202	2.599	2.879	2.495	2.616	3.008	2.816	2.671	3.139	3.867
12	Hollanda	2.127	2.461	3.243	3.244	3.538	3.459	3.155	3.589	3.864	4.761
13	İran	2.025	3.044	3.590	9.922	4.193	3.886	3.664	4.966	3.259	2.393
14	Belçika	1.796	1.960	2.451	2.360	2.574	2.939	2.558	2.548	3.151	3.951
15	Suudi Arabistan	1.768	2.218	2.763	3.677	3.191	3.047	3.473	3.172	2.735	2.636
16	Yunanistan	1.630	1.456	1.553	1.401	1.437	1.537	1.401	1.427	1.663	2.087
17	Çin	1.600	2.269	2.466	2.833	3.601	2.861	2.415	2.328	2.936	2.913
18	İsrail	1.522	2.080	2.391	2.330	2.650	2.951	2.698	2.956	3.407	3.895
19	Bulgaristan	1.386	1.497	1.623	1.685	1.971	2.040	1.676	2.383	2.803	2.670
20	Polonya	1.322	1.504	1.758	1.854	2.059	2.402	2.329	2.651	3.071	3.346
Toplam		67.086	77.921	92.759	106.880	102.480	104.675	95.986	99.117	110.116	112.576
Diğerleri		35.057	35.962	42.148	45.581	49.323	52.935	47.852	43.412	46.877	55.344
Genel Toplam		102.143	113.883	134.907	152.462	151.803	157.610	143.839	142.530	156.993	167.921

Tablo 2.2'den de görüldüğü üzere Rusya Federasyonu, Türkiye'nin en fazla ihracat gerçekleştirdiği ülkeler arasında yer almaktadır. Buna göre Rusya Federasyonu, 2009 yılında en fazla ihracat yapılan 7'nci ülke konumundayken, 2010-2012 döneminde 6'ncı, 2013 yılında 3'üncü, 2014 yılında 7'nci ve 2015 yılında 10'uncu sıradadır. Ancak uçak krizini takip eden 2016 yılında Rusya Türkiye'nin en fazla ihracat gerçekleştirdiği 19'uncu ülke sıralamasına gerilemiş, 2017 yılında 18'incilikte kalmış ve 2018

⁹ Veriler Milyon ABD Doları cinsindedir. Ülke sıralaması 2009 yılı verilerine göre yapılmıştır.

yılıdaysa ancak 12'nci sıraya yükselebilmektedir. Öte yandan Türkiye'nin toplam ihracatının 2009 sonrasında 2014 yılına kadar istikrarlı bir şekilde yükseldiği görülmektedir, 2015-2016 yıllarında bir miktar düştüğü ve 2017-2018 yıllarında tekrar arttığı gözlenmektedir. Ancak 2015 ve 2016 yıllarında toplam ihracattaki yaklaşık %9 oranındaki düşüş, 2016 yılındaki Rusya'ya gerçekleştirilen ihracattaki %52 oranındaki düşüşü açıklayabilecek boyutta değildir. Bu bakımdan uçak krizinin özellikle ihracat gelirleri bakımından Türkiye'yi etkilediğini söylemek mümkündür.

Bilindiği üzere Türkiye'nin turizm gelirleri içinde Rusya'nın payı oldukça etkilidir. Bu duruma ilişkin verileri incelemek uçak krizinin etkilerini görmek bakımından da faydalı olacaktır. Tablo 2.3'te 2012-2018 döneminde Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye gelen turist sayısı, bu sayısının Türkiye'de tatil yapan toplam (yerli turistler dâhil) turist sayısı içindeki payı, Rusya'dan gelen turistlerden elde edilen gelirler, bunların toplam turizm gelirleri içindeki payı, Rus turistlerin kişi başı harcama tutarı ve Türkiye'de tatil yapan tüm turistleri ortalama kişi başı harcama tutarı bilgileri yer almaktadır.

Tablo 2.3. 2012-2018 Döneminde Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye Gelen Turistlere İlişkin Veriler (TÜİK)

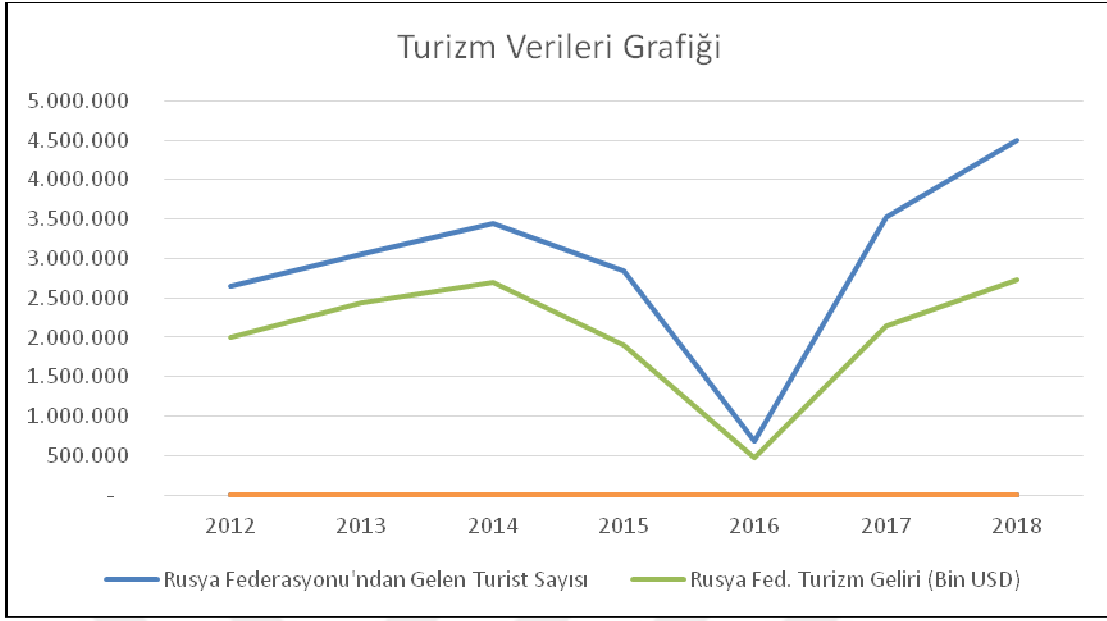
Yıl	Rusya Fed.'nden Gelen Turist Sayısı	Toplam Turist Sayısı İçindeki Payı	Rusya Fed. Turizm Geliri (Bin Dolar)	Toplam Turizm Gelirleri İçindeki Payı	Kişi Başı Harcama (Rusya Fed.) (Dolar)	Kişi Başı Harcama (Ortalama) (Dolar)
2012	2.647.090	7,26%	1.992.405	6,87%	753	795
2013	3.049.035	7,77%	2.440.025	7,55%	800	824
2014	3.451.749	8,33%	2.703.722	7,88%	783	828
2015	2.842.972	6,83%	1.900.665	6,04%	669	756
2016	683.335	2,18%	478.043	2,16%	700	705
2017	3.524.256	9,13%	2.149.704	8,18%	610	681
2018	4.500.408	9,86%	2.730.420	9,25%	607	647

Tablo 2.3'ten görüldüğü üzere Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı 2012 yılında 2,65 milyon kişiyken, 2013 yılında 3,05 milyon kişi, 2014 yılında 3,45 milyon kişi ve 2015 yılında 2,84 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılında bu rakam uçak krizinin etkisiyle 683 bin kişiye düşmüş, bir başka deyişle Rusya'dan gelen turist sayısı %76 azalmıştır. Bu oranda bir azalmanın en büyük sebeplerinden birisi Rus devlet yetkililerinin Türkiye'de tatil yapılmaması yönündeki yoğun telkinleridir.

Nitekim 2017 yılında bu telkinlerin ortadan kalkması turist sayısının daha önceki yılların üzerindeki seviyelere çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca Türkiye’de tatil yapan toplam turist sayısı içindeki Rusların payı da 2012-2015 döneminde %6,83’ün altına düşmezken, 2016 yılında bu oran %2,18’e kadar gerilemiştir. Ancak takip eden iki yılda Rus turistlerin toplam içindeki payı %10’a yaklaşmıştır.

Rusya’dan Türkiye’ye gelen turistlerin yaptığı harcamalar 2015 yılı ve öncesinde en az 1,9 milyar ABD Doları seviyesinde gerçekleşirken, 2016 yılında bu rakam 478 milyon ABD Doları seviyesine düşmüştür. Ancak takip eden yıllarda bu gelir 2 milyar doları aşarak 2018 yılında 2,7 milyar dolara ulaşmıştır. Rus turistlerden elde edilen gelirin Türkiye’nin tüm turizm gelirleri içindeki payı da 2014 yılında %8’e yakinken 2015 yılında %6’ya düşmüş, 2016 yılında ise %2,16’ya gerilemiştir. 2016 yılındaki anormal gerilemenin sebebi uçak krizi iken 2015 yılındaki düşüş Rusya’nın ekonomik durumundan kaynaklanmıştır (Aydınbaş 2018: 70-71). 2017 yılında bu oran %8’i aşmış ve 2018 yılında %9,25’e ulaşmıştır. Öte yandan Rus turistlerin kişi başı harcama ortalamaları 2015 yılına kadar Türkiye’de tatil yapan tüm turistlerin ortalama harcama miktarına yakın seyrederken, 2015 yılında bir ayrışma olmuştur. Ancak bunun sebebi yine 2015 yılında Rusya’nın içinde bulunduğu ekonomik durumla ilişkilendirilebilir. Nitekim 2016 yılında Rus turistlerin harcadığı kişi para miktarı ortalamaya yaklaşmıştır. Buradan telkinlerden etkilenmeyerek kriz sonrasında Türkiye’ye gelen turistlerin gelir seviyesinin diğerlerine göre bir miktar yüksek olduğu sonucu da çıkartılabilir.

Rus turistlerin sayısı ve Türkiye’nin Rus turistlerden elde ettiği geliri daha net bir şekilde görebilmek için aşağıdaki grafik oluşturulmuştur.

Grafik 2.2. 2012-2018 Döneminde Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı ve Elde Edilen Gelire İlişkin Grafik (TÜİK)

Grafik 2.2'den görüldüğü üzere 2015 yılı sonunda yaşanan uçak krizi ülkemize gelen Rus turist sayısında ve bu kişilerden elde edilen gelirden önemli bir düşüşe sebep olmuştur. Ancak kriz sonrası (2017 yılı ve sonrasında) turist sayısının hızlı bir şekilde yükseldiği ve elde edilen gelirin de (turist sayısı ile paralel olmasa da) önemli bir artış gösterdiği görülebilmektedir.

III. BÖLÜM

3. UÇAK KRİZİNİN TÜRK MEDYASINA YANSIMALARI

3.1. Eleştirel Söylem Analizi: Teun A. van Dijk

Söylem, en geniş anlamıyla bir dil uygulamasıdır. Daha net ortaya koymak gerekirse; ideoloji, bilgi, diyalog, anlatım, ifade biçimi, görüş alışverişi, güç ve gücün değişimiyle harekete geçen dil uygulamalarına yönelik süreç ya da süreçlerdir. Bu bakış açısıyla söylem, süreç olarak, anlatma ve konuşma hareketlerinin kendisine ait kurallarıyla belirlenir. Söylemin kendi içerisindeki kuralları ile söylem, kurgulanmış söylemlerden oluşur. Teorik yaklaşımlar söylemi bir metin, pratik yaklaşımlar ise karşılıklı konuşmalarda ortaya çıkan anlam aktarımı olarak ele alır (Sözen 1999: 20).

Söylem tüm iletişim formlarını kapsamasıyla, sözcüklerle sınırlı değil, günlük pratikler içinde sosyal dünyayı anlama, bilme, kategorize etme ve tepki gösterme yollarını da içerir (Punch 2005, Aktaran: Çelik ve Ekşi 2008:100). Ancak yine de söylem, yalnızca dille birlikte mümkün olabilir. Nitekim dil, bireylerin kendilerini ifade etmede kullandıkları en önemli araçtır ve dil kullanılmayan bir dünya anlam yönünden eksik olacaktır (Çelik ve Ekşi 2008: 101).

Öte yandan, söylem bireyler tarafından yaratılamaz; toplumsal düzeyde ortaya çıkar. Buna göre söylem, anlamı oluşturur; böylece toplum, mevcut sembollerle anlamlar arasında ilişki kurarak konulara, olaylara ve olgulara ilişkin olarak nasıl bir düşünce oluşturacağını belirler (Çelik ve Ekşi 2008: 100). Gündelik hayatta olan her türlü iletişim süreci kesin olarak bir niyet barındırır. Buradan yola çıkarak anlamın, bu süreçlerin bir ürünü olduğunu ve simgelerin ya da kelimelerin belirli bir söylemi işaret

ettiğini söylemek mümkündür. Bu durumdan ötürü, bir yerde söylenen herhangi bir şey, söylemsel bir süreç ortaya çıkarır. Herhangi bir söylemin ortaya çıkardığı anlam, söylemin yapısal özelliğini ortaya koyar. Bu bakış açısıyla bir söylemin arka planında yatan anlamın ortaya çıkarılması o söylemin analiz edilmesine bağlıdır (Zor 2017: 878).

Söylem analizi kısaca dilin incelenmesi olarak tanımlanabilir ancak bu dilsel ifadenin basitçe incelenmesi değildir; ifade edilenlerin semantik ve sözdizimsel sınırların ötesinde anlam ve içeriğinin irdelenmesidir. Bu bakımdan söylem araştırmaları dil kullanımının sosyokültürel bağlam içinde ele alındığı analizlerdir (Çelik ve Ekşi 2008: 105). Ancak söylem analizi metin ve bağlam arasında var olan sıkı ilişkiden hareketle söylem olarak metnin kendisini kabul etmektedir. Böylece her aşamada yazarın ne ifade etmek istediği, yazarın ifadesinin nasıl anlaşılması gerektiği gibi sorular sorularak söyleme ilişkin açıklayıcı, yorumlayıcı ve sezgisel bir analiz yapılmış olacaktır (İşkar 2014: 64).

Öte yandan günümüzde tek bir söylem analizinin varlığından söz etmek mümkün değildir (İşkar 2014: 64). Söylem analizi yöntemi, kitle iletişim araçlarının toplumu ciddi boyutta etki altına almasıyla yaygınlaşmıştır (Sözen 1999: 84). Ancak farklı türleri olsa da söylem analizinin ortak özelliklerinin olduğunu söylemek mümkündür. Punch, (2005: 215), bütün söylem analizleri bakımından,

- a) Söylemin kurallı olduğunu, kurallarla yönetildiğini ve içsel olarak yapılandırıldığını,
 - b) Söylemin toplumsal ve tarihsel bir matris içine konumlandırıldığını; bu açıdan söylemin toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasal ve kişisel gerçeklerin belirlediği kişilerce üretildiğini,
 - c) Söylemin kendisinin bu matrisin önemli yerlerini biçimlendirdiğini,
- ifade etmektedir (Punch 2005, Aktaran: Çelik ve Ekşi 2008: 108-109).

Günümüzde sosyal bilimlerde kullanılan söylem analizi yöntemlerinin bazıları şu şekilde sıralanabilir: Yapısalcı Söylem Analizi, van Dijk'in Eleştirel Söylem Analizi, Foucault'nun Söylem Analizi, Coulthard'ın Söylem Analizi, Wetherell ve Potter'ın Söylem Analizi, Pecheux'un Söylem Analizi, Hall'un Söylem Analizi ve Fairclough'un

Söylem Analizi (İşkar 2014: 65). Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde Teun A. van Dijk tarafından geliştirilen Eleştirel Söylem Analizi üzerinde durulacaktır.

3.2. Teun A. van Dijk'in Eleştirel Söylem Analizi

Teun A. van Dijk'in eleştirel söylem analizi, ağırlıkla medyanın yarattığı enformasyon ve eğlence ürünlerini ele almaktadır. Medyada yer alan haberler ve geriye kalan medya ürünleri kendi yapıları içerisinde bir anlambilimsel bütünlük barındırır. Bu bakımdan haberler veya haberlerin dışındaki medya ürünleri sosyal, kültürel ve ekonomik şartlarla ilgili olarak kendi içerisinde özel ilkeler, değerler, amaçlar ve bunlarla bağlantılı yorum çerçeveleri içerdiğinden farklı şekilde değerlendirilebilmektedir. Bu yönüyle eleştirel söylem analizi, medyanın üretim süreçlerinin yanı sıra anlama ve yorumlama süreçlerine de farklı bakış açısı getirmektedir (Zor 2017: 878).

Eleştirel söylem analizi yöntemi, yalnızca haber incelemesi ya da dilbilimsel konulara yönelik bir yöntem değil, tüm söylemlerdeki iktidar yapısını ve ideolojiyi arka plan bağlamında analiz etmek için de kullanılabilen bir inceleme yöntemidir. Teun A. van Dijk'in bu yöntemle yapılmış en önemli çalışmalarından biri "Ideology and Discourse: A Multidisciplinary Introduction" adlı eseridir. Bu çalışmada van Dijk, göçmen sorunu ile alakalı İngiltere parlamentosunda yapılan konuşmaları ideolojik bağlamda incelemiştir (van Dijk t.y.; Zor 2017: 879).

Eleştirel söylem analizi yöntemi, ortaya konulan sosyal teorilerin kötüye kullanılması, hâkimiyet ve eşitsizliklerin artması gibi konularla ilgilenen ve tepki gösterme yollarını araştıran, çözüm odaklı bir araştırma türüdür. Bu tip araştırmalar toplumsal eşitsizliğin anlaşılmasını ve ortaya çıkarılmasını sağlayarak buna karşı koymanın önünü açar (van Dijk 2003a: 352). Söylemin arka planında yer alan hem ideoloji hem de dolaylı olarak sezdirilmek istenen anlamı ortaya koymaktadır.

Söylemi toplumsal bir uygulama olarak ele alan eleştirel söylem analizi yöntemi disiplinler arası etkileşim halindedir. Başlıca literatür, dil bilimleri, sosyoloji, psikoloji ve antropoloji gibi sosyal bilimler alanlarıyla etkileşim halindedir. Toplum ve kurumlar arasındaki bağlantıyı metin, görsel ya da herhangi bir söylem içinde yer alan ideolojik yapılar ışığında sistematik bir şekilde anlamlandırmaya ve açıklamaya çalışır (Ankaralıgil 2008: 152).

Teun A. van Dijk'ın eleştirel söylem analizi yöntemi; metnin ideolojik yaklaşımını göz önüne sermek üzerine kuruludur. Ayrıca ideoloji, söylem, dil ve göstergebilim gibi kavramlar üzerine odaklanması, ideoloji ile söylem arasındaki ilişkiyi derinlemesine ele almasını sağlamaktadır. van Dijk toplumsal şartları ve süreçleri merkeze alarak çözümlerken metinlerin geleneksel dilbilim ve edebi metin çözümleme yöntemleri ile ortaya konulamayacak yönlerini analiz etmesiyle dikkat çekmektedir (Zor 2017: 880).

van Dijk, ideolojinin söylem aracılığıyla yeniden üretilerek ortaya konulduğunu ileri sürer. Bu açıdan söylem araştırmaları; içeriğin, çatışmaların, erk ilişkilerinin ve grupların analizini; ötekileştirmeye ilişkin pozitif ve negatif görüşlerin saptamasını; ima edilen bilgilerin açık hale getirilmesini; ayrılmış grupların fikirlerini vurgulayan kelime seçimi ve sözdizimsel yapının araştırılmalarını gerektirir (Ülkü 2004, Aktaran: Mora 2008: 19). İdeoloji ile yüklü olan söylemi, dilbilim yöntemleri de kullanılarak, sistemli bir biçimde açıklamayı hedefleyen çalışmalara *Eleştirel Söylem Çözümlemesi* denmektedir. Araştırmacılar, bu yöntemde dilin ve dolayısıyla söylemin, toplumsal gücün ve erkin merkezi olduğunu görmüşler ve bunu yeni analitik düzeyde bir iletişim araştırması haline dönüştürmüşlerdir (Karaduman 2017: 38).

van Dijk'e (2003a: 353) göre Eleştirel Söylem Analizinin ve söylemin bazı temel ilkeleri söz konusudur. Buna göre Eleştirel Söylem Analizi; sosyal problemlere değinmektedir ayrıca yapılan analiz yorumlayıcı ve açıklayıcıdır. Söylem ise toplumu ve kültürü oluşturmaktadır; tarihseldir; ideolojiyi yansıtmaktadır; güç ilişkilerini ortaya koymaktadır; son olarak eylemin bir türüdür. Ayrıca van Dijk haber metni ile toplum arasında dolaylı bir bağ olduğunu da ileri sürmektedir (van Dijk 2003a: 353). Bu açıdan

van Dijk, haberi bir söylem olarak dikkate almakta, yani haberin içerdiği söylemi toplum içindeki egemen düşüncenin ürünü şeklinde görmektedir. İçinde üretildiği sosyal yapıdan ayrı düşünülmemeyen haberi bir bağlam içerisinde inceleyen söylem analizi, metin içinde gizli kalmış yan anlamları da ortaya çıkarmış olur. Bu bakımdan haber, toplumsal ve kültürel söylemin yapılandırılmış halidir (Karaduman 2017: 40).

van Dijk'ın ortaya koyduğu haber söylem çözümlemesi yöntemi; makro ve mikro yapının incelenmesi şeklinde formülize edilmiş, metnin içeriği, retorisi, semantiği ve anlatısını tümüyle ele almıştır. Makro yapı analizinde metnin bölümleri ve paragraflarının söylemleri üzerine yoğunlaşmakta, metnin ana fikri ve konusu gibi söylem boyutları incelenmektedir. Bu bağlamda, metinde yer alan sebep sonuç ilişkisine ve ayrıntı meselelere değinilmekte, metnin ifade etmek istediği konu göz önüne serilmektedir. Mikro yapı incelemesi ise metnin heceleri, sözcükleri, cümleleri ve anlamları yani söylem stili incelenip farklı biçimlerde aynı konunun nasıl incelendiği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Metin aracılığıyla söylemde bulunanın sosyo kültürel düzeyi konusunda varsayımlar ortaya konulmakta, görsel unsurların ve diğer elemanların söyleme olan etkilerine yer verilmektedir (Devran 2010: 64-66).

Makro ve mikro düzeyleri birleştiren söylem analizinde; dili kullananlar söylemi, bir grubun, bir örgütün veya bir kurumun üyesi olarak kullanabildikleri gibi grupların da üyeleri adına hareket etmesi mümkündür. Bireysel aktörlerin toplum içindeki eylemleriye, hem grup eylemlerini hem de toplumsal süreçleri oluşturan parçalardır. Söylem ve bağlam da benzer şekilde toplumsal yapının parçalarıdır. Ancak “yerel” ve “global” bağlam birbiriyle yakından ilişkili olduğu gibi söylemi de sınırlandırmaktadır. Dili kullananlar (toplumsal aktörler olarak), bilgiler, anılar ve düşünceler gibi hem bireysel bilişe, hem de bunların grupta paylaşıldığı sosyal bilişe sahiptirler (van Dijk 1993: 254-267). Bu bağlamda nasıl bireylerin kendi dillerini konuşmaları söz konusu değilse, bireysel ideolojilerin olması da mümkün değildir. Yani ideoloji bireysel düşüncelerin değil toplumsal inançların bir ürünüdür (van Dijk 2003b: 20). Ancak ideolojiler toplumun bütününde değil, belli bir grubun içinde veya grupların arasında anlamlı olmaktadır (van Dijk 2003b: 49).

Eleştirel söylem çözümlemesi yönteminin tercih edilmesi, tüm araştırma yöntemleri için olduğu gibi, diğer yöntemlerden daha iyi olmasına ve farklılığını ortaya koymasına bağlıdır. Bu nedenle eleştirel söylem çözümlemesi ilk olarak, var olan model ve kalıplar yerine, toplumsal sorunlar ve siyasi konuları merkeze alır. Söylemleri tanımlamaz, bunun yerine onları sosyal yapı ve toplumsal etkileşim özellikleri bakımından izah etmeyi dener. Özellikle söylem yapılarının toplumdaki egemenlik ve iktidar ilişkileri ile bunların yürürlüğü, onaylanması, kabul görmesi, çoğaltılması yollarını inceler (van Dijk 2003a: 353).

İdeolojik söylem, birçok kategoriye ve unsura sahip olan oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Esas olarak ideoloji açıkça ifade edilebildiği gibi dolaylı veya üstü kapalı bir şekilde de ortaya konabilir. İdeoloji, metin veya konuşmanın neredeyse tüm yapılarında görülebilse de bazı yapılarda daha tipik bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda sözcük seçimi ve cümle yapısı ideolojiyi ortaya koyacaktır. Örneğin aynı kişiyi *özgürlük savaşçısı*, *isyancı* veya *terörist* olarak nitelememiz bu insan hakkındaki görüşlerimize bağlı olan kelime seçimimizle ilgilidir. Bu kişi hakkındaki görüşlerimiz ise bizim ideolojik konumumuza ve bu kişinin parçası olduğu toplulukla ilişkilerimize bağlıdır (van Dijk 2003b: 54-55).

İdeoloji, bir söylemin; anlamında, önerme yapısında, kalıp yapısında, cümle diziliminde, söylem şeklinde, uslamlama şeklinde, retoriğinde, eylem ve etkileşim gibi birçok yerinde kendini ortaya koyabilir. Bu yapıların anlaşılması söylemin içerdiği ideolojiyi algılamak için kullanılmalıdır (van Dijk 2003b: 54-77). Öte yandan ideolojinin söylem içinde nasıl ortaya çıktığını tespit etmek için van Dijk'in *ideolojik çözümleme kategorilerinden*¹⁰ de yararlanılabilir (van Dijk 2003b: 79-108).

¹⁰ Teun van Dijk (2003b), İngiltere parlamentosunda göçmenlere ilişkin yapılan konuşmaları ideolojik bağlamda incelediği eserinde *ideolojik çözümleme kategorilerini*, abartma, açıklama, açıklık ve dürüstlük, aktör tanımı, belirsizlik, ders olarak tarih, dramatikleştirme, durum tanımlaması, empati, etkileşim ve bağlam, genelleştirme, insancılık, ironi, kanı birliği, kanıtsallık, karşıgerçeklik, karşılaştırma, kural ifadesi, kurbanlaştırma, kutuplaşma ve biz-onlar sınıflandırması, mantıklı olma, mantıksızlıklar, mesafe koyma, metafor, olumlu kendini-sunma, olumsuz ötekini-sunma, otorite, önvarsayım, örnekle açıklama, örtmece, örtüklük veya ima, popülizm, sayı oyunu, sınıflandırma, sözde bilgisizlik, sözlükselleştirme, ulusal övünç, yadsıma ifadeleri, yasa dışılık, yasallık, yineleme ve yük olarak kullanmıştır (van Dijk 2003b: 79-108).

van Dijk'e göre ideolojik söylem anlamları vurgulamak için, "ideolojik kare" (dördüncü alan) olarak adlandırdığı kavramsal bir alan oluşmaktadır. Buna göre söz konusu ilkeler;

- a) Bizim hakkımızdaki olumlu şeyleri vurgula.
- b) Onlar hakkında olumsuz şeyleri vurgula.
- c) Bizim hakkımızda olumsuz şeyleri vurgulama.
- d) Onlar hakkında olumlu şeyleri vurgulama.

şeklinde sayılabilir (van Dijk, 2003b: 57). Öte yandan söylemin anlamı önermenin yapısı ile de kurulmaktadır; örneğin bir önermenin yüklemi ifade edilmek istenen düşünceyle bağlantılı olarak olumlu veya olumsuz olabilir (van Dijk, 2003b: 64).

Haber metinleri de tüm söylem yapıları gibi ideoloji içermektedir. Bu itibarla van Dijk'in geliştirdiği eleştirel söylem çözümlemesi haber söylemi içinde yer alan ideolojik izleri, güç ve iktidar ilişkilerini, anlam yapısını ortaya koymayı hedeflemektedir (Karaduman 2017: 31). Haberde kısa veya uzun cümlelerin kullanılması, ifadelerin basit veya karmaşık olması, yüklemelerin etken veya edilgen olması gibi çözümlemeleriyle van Dijk, haberin ideolojik yapısını ortaya çıkarmaktadır (van Dijk, 2003b: 111). Öte yandan van Dijk bir haberi, yalnızca yapısal veya tümce yapısı olarak incelememiş, anlam ve üretim şekline ilişkin de çözümleme yapmıştır (Sözen 1999: 125).

3.3. Rus Uçağının Düşürülmesi Olayının Eleştirel Söylem Çözümlemesi

van Dijk, ana temanın başlıkta ve başlangıç cümlelerinde verildiğini belirterek, okuyucunun bir metnin tamamını hatırlamasa da başlık ve kısa cümlelerin akılda kaldığını ifade etmekte, metnin bu bölümlerinde aktarılan yargıların zihinsel çağrışımlarla hatırlandığını ve yorumlandığını öne sürmektedir (van Dijk 1988: 181, Aktaran: Güner 2018: 262). Bu bakımdan haber konusu olmuş bir olayın ne şekilde akılda kalacağını görebilmek için, gazetelerin manşetlerine, onu destekleyen giriş cümlelerine kısaca ilk sayfa haberlerine bakmak gerekmektedir.

Rus uçağının düşürülmesi olayında da Türk medyasında yaratılan etkinin daha iyi gözlemlenebilmesi için olayın gerçekleştiği dönemde yayınlanan haberlerin söylem çözümlemesinin yapılması önem arz etmektedir. Çalışmanın bu bölümünde Rus uçağının düşürüldüğü günden sonraki 4 günde ulusal çapta yayın yapan Cumhuriyet, Hürriyet, Sabah, Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinin birinci sayfalarının eleştirel söylem çözümlemesi yapılmıştır.

3.3.1. Rus Uçağının Düşürülmesi Olayı

Önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere Türkiye, Rus uçağının düşürülmesinden önce defalarca Rus hükümetini sınırı ihlal eden uçaklarıyla alakalı olarak uyarmıştır. Ancak buna rağmen bu ihlaller ısrarla devam etmiştir. Türkiye'nin uyarılarını dikkate almayan Rusya'nın SU-24 tipi uçağı, Suriye'de terörist gruplara hava saldırısında bulunurken Türk sınırını 17 saniye süreyle ihlal etmesi üzerine 25 Kasım 2015'te düşürülmüştür (Zarembo 2015, <https://tr.sputniknews.com/analiz/201512311019961413-rusya-turkiye/>, 23 Ekim 2018'de erişildi).

Anadolu Ajansı Cumhurbaşkanlığı kaynaklarına dayandırdığı ilk geçtiği haberinde uçağın SU-24 tipi Rus uçağı olduğunu kaydetmiştir. Anadolu Ajansı sonradan düşürülen uçağın Rus uçağı olduğunun tahmin edildiği şekilde haber yapmıştır. Türkiye Genelkurmay Başkanlığı ise yayınladığı açıklamada, milliyeti bilinmeyen uçağın 5 dakikada 10 kez uyarıldığını, iki F-16 ile “müdahale edildiğini” duyurmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Başbakan Davutoğlu ilk bilgilerin aksine, ‘milliyeti bilinmeyen bir uçak’ ifadesini kullanmıştır. Rusya tarafından gelen ilk açıklama ise Savunma Bakanlığı tarafından yapılmıştır: Uçağımız Türk hava sahasını ihlal etmedi, kanıtlayabiliriz’. Bu açıklama ile düşürülen uçağın Rusya'ya ait olduğu kesinleşmiştir.

3.3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bilindiği üzere basın, vermeye çalıştığı mesajın etkileme gücünü artırabilir veya azaltabilir. Bu bakımdan basının haber verirken var olan bir krizi derinleştirip

derinleştirmediyinin veya yeni bir krize yol açıp açmadığının bilinmesi önemlidir. Bu nedenle krizin yaşandığı süreçte ülkenin karar alma mekanizmasında yer alan kişilerin (Cumhurbaşkanı, Başbakan, Milli Savunma Bakanı vb) açıklamalarının basında ne şekilde haberleştirildiğini ve bu açıklamaların etkisinin nasıl değiştiğini gözlemlemek gerekmektedir (Güner 2018: 3-5).

Haber, genel olarak; bir olay, bir olgu üzerine edinilen, iletişim ya da yayın organlarıyla verilen bilgi şeklinde tanımlanmaktadır (Yüksel ve Gürcan 2001: 57). Genel olarak toplumun beklentisi, haberin tam anlamıyla gerçekleri yansıtmasını ve doğru bilgileri kapsaması yönündedir. Bu beklenti gazetecilik mesleğinin içinde tarafsızlık, doğruluk ve bağımsızlık gibi niteliklerin barındırılması gerekliliğini ortaya çıkarır. Haber, haberci, gazetecilik kavramlarının toplumda var olan bu tanımsal çerçevenin ötesinde, bağlı oldukları kurumsal yapı, sosyo-politik özellikleri ve ideolojik tavırları temel alınarak değerlendirilmesi daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Çünkü haber içeriğindeki her kavram, deyim ve ifade gazetecilerin bilinçaltında yatan ideolojik çerçevelerine ve sınıflandırma kalıplarına dayanmaktadır (Toruk 2008: 183).

Haberlerin vermek istediği mesajları anlamamanın ve gerçeğe en yakın şekilde algılamamanın yöntemlerinden biri de söylem analizi metodunu kullanmaktır. Haber sonuçta bir söylemdir ve söylemin tarafsızlık, bağımsızlık, doğruluk gibi nitelikleri taşıma zorunluluğu yoktur. Haber metinleri bir durumun ne olduğunu değil ne anlama geldiğini okuyucularına anlatmak için kodlanmış verilerdir. Haberi düz enformatik bilgidan ayıran en önemli özelliği de içerisindeki kodlanmış ve algı oluşturmaya dönük bu metinlerdir. Kitle iletişim araçlarına aktarılan bu metinler, fotoğraf, görüntü, ses ve efektlerle desteklenerek verilmek istenen algının hedef kitlede daha büyük etki yaratması sağlanmaktadır.

Bu kapsamda, bu çalışmada Rus uçağının Türkiye tarafından düşürülmesi sonrasında ortaya çıkan krizin Türk basınında ne şekilde ele alındığının, özellikle de farklı ideolojik görüşlerin taraftarı olan gazetelerin yaşananları hangi söylemi kullanarak yansıttıklarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca bu söylemin hangi ideolojik bakış açısıyla oluşturulduğunun da çözümlenmesi amaçlanmaktadır.

3.3.3. Araştırmanın Varsayımları ve Yöntemi

Türk basınında haberin nasıl ele alındığının değerlendirilmesi için eleştirel söylem çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır. Bunu yapabilmek için öncelikle bir inceleme dönemi seçilmiş, ayrıca hangi gazetelerin değerlendirileceği belirlenmiştir. Söylem analizi örneklem seçimi bakımından geleneksel analiz tekniklerinden ayrılmaktadır. Söylem analizi bakımından örneklemin büyüklüğü veya çokluğu önemli değildir, çünkü analiz söyleme ve dilin kullanımına odaklanmıştır. Hatta örneklemin geniş olması kimi zaman analizin yapılmasını engelleyebilir ve bunun araştırmaya bir katkısı olmaz (Çelik ve Ekşi 2008: 110). Bu nedenle örneklem, analiz yapılmasını engellemeyecek düzeyde az, anlamlı bir sonuca ulaşılmasını sağlayacak düzeyde çok olacak şekilde dengeli bir biçimde belirlenmelidir.

3.3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Evreni

Araştırmanın evreni Türk basını olmakla birlikte, çalışmamızda basın kavramı yazılı basın olarak sınırlandırılmıştır. Bu itibarla seçilecek örneklem de yazılı basın olarak sınırlandırılmıştır. Yazılı basının olayı farklı ideolojiler için ne şekilde yansıttığının net bir şekilde görülebilmesi amacıyla Türkiye’de bulunan basın organları bakımından kapsayıcı bir seçim yapılması uygun olacaktır. İlk olarak Türkiye genelinde yayın yapan yazılı basın arasından seçim yapılması kapsayıcılığı artıracaktır. Fakat krizin zirvede olduğu bir dönemde herhangi bir gazetede haber sayısının çok fazla olabileceği düşüncesiyle yalnızca gazetelerin ilk sayfalarında yer alan haberler inceleme kapsamına alınmış, diğer sayfalarda yer alan haber köşe yazıları dikkate alınmamıştır. Ayrıca örneklemdaki gazetelerin ilk sayfalarında konuya ilişkin haber yayınlamadıkları günlerdeki ilk sayfaları da analiz dışında bırakılmıştır.

Analizde farklı ideolojik bakış açılarını geniş yelpazede görebilmek için; muhafazakâr kesime ve sol kesime hitap eden yayın organlarının arasından seçim yapılmış, ayrıca herhangi bir ideolojiyi savunmayan merkeze hitap eden yayın organlarından da örnekler alınmıştır. Türkiye’de yurt genelinde dağıtımı yapılan gazeteleri kapsayacak şekilde; iktidar yanlısı ve muhafazakâr Yeni Şafak Gazetesi;

iktidar yanlısı ve liberal Sabah Gazetesi (İnce ve Koçak 2018: 1976); solcu ve muhalif Cumhuriyet Gazetesi (İnce ve Koçak 2018: 1976); sosyal demokrat ve muhalif Sözcü gazetesi (İnce ve Koçak 2018: 1976); son olarak, merkezde olan, belirli bir siyasi görüşü olmayan ve oldukça geniş bir okuyucu kitlesine hitap eden Hürriyet Gazetesi (İnce ve Koçak 2018: 1976) uçak krizinde Türk basınının söylem analizinin yapılması için seçilmişlerdir.

Uçak krizinin doğduğu günlerin, ideolojik söylemin en dolaysız şekilde ortaya konduğu dönem olacağı ortadadır. Bu bakımdan krizin ortaya çıkışını takip eden ilk üç günün analiz edilmesinin yararlı olacağı öngörülmüştür. Ancak krizin zirve yaptığı dönemin sonrasında, örneğin birkaç gün sonra, söylemin ideolojik etkisinin ne yönde değiştiğinin görülebilmesi için de bir gün seçilmesinin anlamlı olacağı düşünülmüştür. Bu bakımdan her ne kadar uçağın düşürülmesinin etkileri uzun süre devam etmişse de analiz 4 günlük bir süre ile sınırlı tutulmuştur. 25-26-27 Kasım 2015 tarihleri ile 1 Aralık 2016 tarihinde yayınlanan gazetelerin birinci sayfaları söylem analizinin örnekleme için seçilmiştir. Buna göre çalışmada 25 Kasım 2015, 26 Kasım 2015, 27 Kasım 2015 ve 1 Aralık 2015 tarihlerinde Türkiye genelinde yayın yapan Cumhuriyet, Hürriyet, Sabah, Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinin ilk sayfalarında uçak krizine ilişkin yer alan haberler ele alınmıştır. Bir başka ifadeyle Türkiye'deki basının olaya bakışı, konuyla ilgili manşetler, sürmanşetler, başlıklar, spotlar ve haberlerin giriş cümleleri, ideolojik söylem yapıları ve ideolojik çözümleme kategorileri analize tabi tutulmuştur.

3.3.5. Araştırmada Elde Edilen Bulgular ve Bulguların Analizi

Rus uçağının düşürülmesi Türk medyasında büyük yankı uyandırmış ve 25 Kasım 2015 tarihinde gazetelerin birinci sayfalarında yer almıştır. Sabah ve Yeni Şafak gazeteleri bu olayı değerlendirirken milliyetçi üslupla hâkim ideoloji taraftarı ifadeler kullanırken Cumhuriyet ve Sözcü gazeteleri uçağın düşürülmesini eleştirel bir şekilde ele almış hükümet karşıtı ifadelerle haber metnini oluşturmuştur. Hürriyet gazetesi ise diğer gazetelerden farklı olarak daha ılımlı bir haber dili kullanmıştır.

Aşağıda söz konusu beş gazetenin seçilen günlerdeki ilk sayfaları ayrı ayrı başlıklar altında değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

3.3.5.1. 25 Kasım 2015 Tarihli Sözcü Gazetesi

25 Kasım 2015 tarihinde Sözcü gazetesi ‘Savaşın Eşiğindeyiz’ manşetini atmıştır. Bu önermenin sebebini ise manşet üstü olarak ‘Rus Uçağını Sınırdan Düşürdük’ ifadesiyle açıklamıştır. Rus uçağının Türkiye sınırını ihlal etmesi neticesinde düşürülmesinin, Türkler ile Ruslar arasında gerilimi arttırarak savaşa neden olabileceği vurgulanmıştır. Haberde 5N1K kuralına uyulmuş, Rus jetinin 5 dakika içerisinde 10 kez uyarı yapılmasına rağmen Rus jeti dinlemeyip Türkiye sınırında kalmaya devam edince vurulduğu ifade edilmiştir. Haber metnindeki ilk ifadelerde, yaşanan olayın genel mahiyetinden ve Rus uçağının düşürülmesiyle ilgili ana hatlardan bahsedilmiştir.

Haberde, Rus lider Putin ile Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın savaş uçaklarının içinde savaş pilotu halinde daha önce çekilmiş fotoğrafları kullanılmıştır. Bu fotoğrafta verilmek istenen mesaj her iki liderin de savaşa hazır olduğu ve kendi vatandaşlarına bir güç gösterisinde buldukları anlamı taşımaktadır. ‘Erdoğan İlk Kez Başkomutanlık Yaptı’ alt başlığında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’a yönelik üstü kapalı olarak iğneleme yapıldığı gözlemlenmektedir. ‘Putin: Kötüye karşı birlik olmalıydık’ alt başlığında ise Putin’in Türkiye’ye karşı tehdidinde yer verilmiştir.

Dikkat çeken bir diğer nokta ise düşürülen Rus uçağının ‘sınırlarımız dâhilinde’ olduğu ifadesini kullanmak yerine, uçağın sınırdan düşürüldüğü ifadesinin kullanılması, uçağın Türkiye sınırını ihlal etmemiş olma ihtimali üzerine değerlendirilmekte ve uçak düşürme eylemini meşru kılmaktadır.

25 Kasım 2015 tarihli Sözcü gazetesi ile ilgili olarak önce manşet ve manşet üstü ifadeyi birlikte değerlendirmek gerekir; “Savaşın Eşiğindeyiz” (çünkü) “Rus Uçağını Sınırdan Düşürdük”. Bu söylem yapıları birkaç ideolojik çözümleme kategorisine dâhil

olabilir. İlk olarak bu söylemde, *önvarsayım*¹¹ kategorisi içine girmektedir. Zira bir olayın eşiğinde olmak zaten ispat edilebilecek bir durum değildir, yalnızca buna ilişkin karinelere ihtiyaç vardır. Nitekim savaş uçağının düşürülmesi herkes tarafından savaş için bir karine kabul edilebilir. Ayrıca *kutuplaştırma* izlenimini verecek şekilde her iki devlet başkanının savaş uçağı içindeki fotoğraflarına yer verilmiştir.

İlk sayfa toplu olarak ele alındığında *yineleme* kategorisinin de kullanıldığı görülebilecektir; zira ilk olarak manşet üstünde, ikinci olarak alt başlıkta ve son olarak haberin girişinde olmak üzere 3 defa uçağın düşüşü veya vurulmasından bahsedilmektedir. Bu ise eleştirel söylem yapılarından *retoriğin* kullanıldığını göstermektedir. Öte yandan haber içeriğinde “Türkiye NATO’yu toplantıya çağırdı.” ifadesi ile *otorite* ve *örtüklük* kategorileri kullanılmıştır. Burada NATO bir hakem veya bir destek gibi öne sürülmekte, böylece uçağın düşürülmesinde haklı olduğu da *ima* edilmektedir. Yine haberin devamında kullanılan “böylesi olmamıştı” alt başlığının hem *ders olarak tarih* kategorisi, hem de *abartma* kategorisi içinde değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Ayrıca fotoğraflar ve fotoğraf altı yazılarla *aktör tanımı* da yapılmıştır. Buna göre Rusya için aktörün Putin olduğu (tartışmasız bir şekilde) gösterilirken, Türkiye için aktörün Cumhurbaşkanı Erdoğan olduğu, “Başbakan Davutoğlu ortalarda yoktu.” cümlesi ile “Dünkü krizi tamamen saray ve Erdoğan yönetti.” cümlesinden çıkartılmaktadır. Öte yandan Davutoğlu’nun durumu bir çeşit *olumsuz ötekini-sunma* kategorisi içinde çözümlenebilecekken Erdoğan’ın durumu (Fotoğraf yazısı başlığındaki “başkomutanlık yaptı” ifadesi ile birlikte) *olumsal kendini-sunma* kategorisi içinde değerlendirilmelidir. Ancak burada Putin için “Rusya Lideri”, Davutoğlu için “Başbakan” unvanları ve tanımlamaları kullanılırken, Erdoğan için ilk sayfada hiç “Cumhurbaşkanı” ifadesinin kullanılmaması, hatta Erdoğan adının küçük harflerle yazılmış “saray” kelimesi ile birlikte kullanılması, gazetenin bir krizi yönetse bile Erdoğan’ı cumhurbaşkanı olarak görmediğini *ima* ettiği de söylenebilir.

¹¹ Çözümleme kategorileri, ilk bakışta ayırt edilebilmesi için çalışmanın ilerleyen kısımlarında yatkı ve koyu karakterler ile yazılacaktır.

Son olarak, Türkiye genelinde yayın yapan bazı gazetelerin ilk sayfa haberlerinde yer bulan; olayın gerçekleşme zamanı ve sınır ihlalinin ne kadar sürdüğü gibi bilgiler ile ihlale ilişkin radar görselleri ve bizzat olaya ilişkin görsellerin Sözcü gazetesinin ilk sayfasında yer almaması habere ilişkin söylemin *belirsizlik* kategorisi içine girmesine neden olmaktadır.

YIL: 9 SAYI: 3074 25 KASIM 2015 ÇARŞAMBA 75 kuruş

#SÖZCÜ SUSARSA TÜRKİYE SUSAR

T.C. **SÖZCÜ**

RUS UÇAĞINI SINIRDA DÜŞÜRDÜK

F-16'lar görevde

SU-24'ü düşürdük

SAVAŞIN EŞİĞİNDEYİZ

Türkiye, Esad'ı destekleyen Rusya'nın savaş uçağını sınırda vurdu. Putin, "Sırtımızdan bıçaklandık" diyerek meydan okudu

RUS jeti dün, Hatay sınırımızı ihlal etti. F-16'larımız 5 dakika içinde, 10 kez uyarı yaptı. Rus jeti dinlemeyince vuruldu. Uçak, Suriye'deki Türkmenlerin yakınına düştü.

BÖYLESİ OLMAMIŞTI

2 pilot paraşütle atladı. Akıbetleri belli değil. Putin "Ciddi sonuçları olacak" dedi. Türkiye NATO'yu toplantıya çağırdı. Ankara ve Moskova'da güvenlik zirvesi toplandı. S.13

LAVROV GELMİYOR

RUS Bakan, Türkiye gezisini iptal etti... S.13

PIYASADA DEPREM

DOLAR füze gibi çıktı... Borsa çakıldı... S.6

ERDOĞAN İLK KEZ BAŞKOMUTANLIK YAPTI

Rusya ile ipler gerildi. Başbakan Davutoğlu adeta ortalarda yoktu. Çünkü krizi tamamen saray ve Erdoğan yönetti.

PUTİN: KÖTÜYE KARŞI BİRLİK OLMALIYDIK

Rusya lideri Putin, sert çıktı. "Bugünkü tirajik olayın Türkiye-Rusya ilişkisi üzerinde ciddi sonucu olacak" dedi.

Resim 3.1: Sözcü Gazetesi 25 Kasım 2015 Gazete Manşeti

Sözcü Gazetesi'nin 25 Kasım tarihli ilk sayfası bir bütün olarak değerlendirildiğinde, gazetenin söylemini kendi ideolojik perspektifine uygun şekilde oluşturduğu görülebilecektir. Buna göre, uçağın düşürülmesinin ülkeyi savaşın eşiğine getirecek kadar zor durumda bıraktığı ifade edilirken, “başkomutan” olduğu vurgulanan Erdoğan'ın sorumlu olduğu izlenimi uyandırılmıştır.

3.3.5.2. 25 Kasım 2015 Tarihli Hürriyet Gazetesi

25 Kasım 2015 tarihinde, Türkiye'nin Rus uçağını vurması haberi Hürriyet gazetesinin manşetinde yer almıştır. Habere 'EN YÜKSEK KRİZ' başlığı atılarak giriş yapılması uçakların uçtuğu irtifalara gönderme yapılarak gerilimin ne seviyede olduğunu anlatma amacı taşımaktadır. Manşette, Rus uçağının Türkiye tarafından düşürülmesinin Rusya ve Türkiye arasında büyük bir sorun oluşturacağına dikkat çekilmiştir. Sözcü gazetesinin 'Savaşın Eşiğindeyiz' manşeti, Hürriyet gazetesinin 'En Yüksek Kriz' manşetine göre daha eleştirel bir ifadedir. Her iki gazetede de sınır ihlali yapan iki Rus jetinden birinin Türk F-16'ları tarafından düşürülmesi üzerine iki ülke arasında gerginliğin arttığı ifade edilmiştir.

Haberde yer alan harita görseli ve uçaktan atlayan pilotların görseli haberin tamamlayıcılığı açısından dikkat çekicidir. Görselde haberin içeriğindeki şiddetin ve gerilimin ne boyutta olduğu anlatılmak istenmiştir. Anadolu Ajansı'nın ilk yaptığı açıklamanın aksine Genelkurmay Başkanının 'milliyeti belirsiz bir uçağı vurduk' ifadesi göze çarpmaktadır. Bu ifade ile çelişkili bir durum ortaya çıkmakta yapılan açıklamalar birbirinden farklı seyretmektedir.

Haberin devamında 'BİZİ SIRTIMIZDAN VURDULAR' alt başlığı Putin'in Türkiye, Rusya, ABD arasındaki anlaşmaya rağmen Türkiye'nin Rus uçağını düşürdüğü ifadesi üzerine atılmıştır. Rus Lider Putin bu açıklamasıyla bir mağduriyet vurgusu yapmasının yanı sıra sonraki eylemleri için de bir haklılık oluşturmuştur. Bu başlıkla Rusya'nın Türkiye'ye karşı hayal kırıklığı içerisinde olduğu mesajı verilmek istenmiştir.

ABD Başkanı Obama'nın "Türkiye'nin Sınırını Koruma Hakkı Var" açıklaması ise müttefiki olan Türkiye'nin Rus uçağını düşürmesini dünya kamuoyu önünde meşru kılmaya yönelik bir hamlesi olarak yorumlanabilir.

Haberin alt başlıkları ise 'Uluslararası hakkımız' ve 'Paraşütle İnerken Vurduk' şeklindedir. Gazetenin, başbakanın konuşmasında yer alan 'uluslararası hakkımız' ifadesine alt başlık olarak yer vermesi başbakanın sözlerini destekler niteliktedir. "Uluslararası hakkımız" ifadesi ile Türkiye sınırının ihlali durumunda gerekenlerin yapılacağı vurgulanmıştır. Haber metninde, hükümet yetkililerinin konuşmalarından yapılan alıntılardaki maksat ifadelerin emin kaynaklardan gelen açıklamalar olduğunu göstermektedir.

25 Kasım 2015 tarihli Hürriyet Gazetesi'nin ilk sayfası toplu olarak ele alındığında *kanıtsallık* kategorisinin ön plana çıktığı görülebilecektir, zira haberde krize ilişkin birçok detaya yer verilmiştir. Buna göre ilk sayfada sınır ihlalinin 2 Rus uçağı tarafından yapıldığı, ihlalin 17 saniye sürdüğü, uçakların yaklaşık 24 km sınır içine girdikleri, 5 dakika içerisinde toplam 10 defa uyarı yapılması üzerine Rus uçaklarından birinin sınırı terk ettiği bilgileri ile birlikte vurulan uçaktan atlayan pilotların görseli ve Türk F-16'larının, Rus savaş uçaklarının rotalarını, vurulan uçağın sınırdan girdiği yeri, sınırı terk ettiği yeri ve son olarak düştüğü yeri gösteren bir radar haritasının görseli yer almıştır. Ayrıca düşen uçağın pilotlarından birinin, Türkmen güçleri tarafından henüz paraşütle düşerken vurulduğuna dair Türkmen komutanın ifadesine de yer verilmiştir. Bu ifade yine *kanıtsallık* kategorisinin bir parçası iken aynı zamanda *olumsuz ötekini-sunma* kategorisi içinde de değerlendirilebilir.

"Uluslararası Hakkımız" alt başlığı altında yer verilen Türkiye'nin NATO'yu olağanüstü toplantıya çağırdığı bilgisi ile dönemin ABD Başkanı Obama'nın ağzından verilen "Türkiye'nin Sınırını Koruma Hakkı Var" başlığı ve alt metni ile iki farklı *otoritenin* görüşlerine yer verilmiştir. Burada hem NATO hem de Başkan Obama birer hakem veya destek gibi öne çıkarılmış, böylece uçağın düşürülmesinde Türkiye'nin haklı olduğu *ima* edilmiştir. Öte yandan Rusya lideri Putin için *aktör tanımı* yapılmış, Cumhurbaşkanı Erdoğan için de aktör tanımı yapılmış ancak Putin kadar ön plana

çıkarılmamıştır. Bunların dışında sayfa genelinde verilen tüm bilgiler ve harita görselleriyle, ayrıca Obama'nın, Türkmen Komutanı'nın, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ifadeleri ile *kanıbirliği* kategorisi kullanılarak Türkiye'nin suçsuz olduğu tezi desteklenmiş, Türk Genelkurmayı'nın uçak vurulduğu anda milliyetinin bilinmediğine açıklamasıyla bu tez kuvvetlendirilmiştir.

Hürriyet
Türkiye Türklerindir
25 Kasım 2015 Çarşamba
www.hurriyet.com.tr
Fiyatı: 75 Kuruş

TÜRKİYE RUS UÇAĞI DÜŞÜRDÜ

EN YÜKSEK KRİZ

Türk F-16'ları, dün saat 09.24'te Yayladağı bölgesinde sınır ihlali yapan iki Rus SU-24 tipi savaş uçağının birini düşürünce Ankara-Moskova haftında büyük gerilim başladı.

İKİ UCAKLA 17 SANİYE İHLAL
Genelkurmay Başkanlığı dışişleri uçağın sınıra ihlal yaptığından yasadışı hareketini yansıttı. Savaş uçağının iki uçağın, 15 mil (24,1 kilometre) yükseklikten geçen ilk uçağın 5 dakika sonra 10 kez alan Rus uçaklardan biri dönülüp, diğer dönmeyince Türk pilotlar, düşürmeye başladı. İhlal, toplam 17 saniye sürdü. > 20

PARAŞÜTLE İNERKEN VURDUK
Rus jetinin Türkmen bölgesine düşmesinden hemen sonra açıklama yapan Genelkurmay milliyeti belirsiz bir uçağa iki F-16 tarafından müdahale edildiğini duyurdu. Bölgedeki Türkmen komutan Alpaslan Çelik, paraşütle atlayan iki Rus pilotu henüz havadayken vurduklarını açıkladı. Rusya Savunma Bakanlığı pilotlardan birinin öldüğünü doğruladı.

ULUSLARARASI HAKKIMIZ
Türkiye, gelişme sonrası NATO'yu olağanüstü toplantıya çağırdı. Başbakan Davutoğlu, "Sınırlarımızı ihlal edene karşı her türlü tedbiri almak uluslararası hakkımız" dedi. Cumhurbaşkanı Erdoğan ise "Defalarca uyardık. O bölgede Bayrübucak Türkmenleri var, DAES yok. Kimse kimseyi kandırmasın" açıklaması yaptı. > 20-21

BİZİ SIRTIMIZDAN VURDULAR PUTİN ÇOK SERT KONUŞTU
Rusya Lideri Putin, Türkiye'yi teröristlerin işbirlikçisi olmakla suçlarken "İlişkilerimiz çok ciddi şekilde etkilenecek" dedi.

İSTE PUTİN'İN SÖZLERİ
"Türkiye, ABD ile Rusya arasında anlaşma bulunmasına rağmen uçağımızı vurdu. Teröristlerin işbirlikçileri sirtimizden darbe indirdi (Yabancı ajanlar) sirtimizden bıcakladı" diye yansıttı. İŞİD bir ülkenin ordusu tarafından korunuyor. >> NERİN HAKOĞLU >> 21. sayfa

LAVROV: TÜRKİYE'YE GİTMEYİN
Rusya Dışişleri Bakanı, bugünkü Türkiye ziyaretini iptal edip vatanlarına çağrı yaptı. >> 21'de

TÜRKİYE'NİN SINIRINI KORUMA HAKKI VAR
Başkan Obama, "Türkiye'nin hava sahasını koruma hakkı var. Geniş koalisyonumuzun parçası. Rusya'yı istemiyoruz deme hakkımız yok. Tanıyıyor düşümlü" dedi. Obama, akşam telefon eden Erdoğan'a destek mesajı verdi: "ABD ve NATO, savunma hakkının destekliyor." > 16

UÇAK DÜŞÜRECEK SİLAHLARI YOK KI
Sarıyerli Türkmen Meclisi Başkanı Abdurrahman Mustafa, Rus uçak için, "Türkmen birliklerinde uçak düşürecek silah yok" dedi. >> 4'te

2 PILOT PARAŞÜTLE ATLADI

Helikopter vurdular TÜRKMEN ATEŞİ
Uçak düşerken atlayan Rus pilotları kurtarmak için bölgeye giden bir Rus helikopteri de Türkmen savaşçıları tarafından vuruldu, 1 Rus askeri öldü. Zorunlu iniş yapan helikopterdeki 10 askerin kaçtığı öne sürülüyor. >> 20

Resim 3.2: Hürriyet Gazetesi 25 Kasım 2015 Gazete Manşeti

Hürriyet Gazetesi'nin 25 Kasım tarihli ilk sayfası bir bütün olarak değerlendirildiğinde, gazetenin olayı tarafsız bir şekilde ele aldığı söylenebilir. Buna

göre söylem, uçağın düşürülmesinin doğurduğu kriz ve Türkiye'nin bu konudaki haklılığı üzerine oluşturulmuş; iç siyasetin izleri söyleme yansıtılmamıştır.

3.3.5.3. 25 Kasım 2015 Tarihli Sabah Gazetesi

25 Kasım 2015 tarihinde söz konusu olay Sabah Gazetesi'nde 'TAM 10 KEZ UYARDIK GÜNAH BİZDEN GİTTİ' manşetiyle hâkim iktidara ideolojik destek verilmiştir. Sabah Gazetesi'nin bu haberinde asıl vurgulanan nokta 'uyarı' olmuştur. Savaşın eşiğinde ya da en yüksek kriz gibi bir manşet atmak yerine uyarıya vurgu yapılarak Türkiye'nin Rus jetini vurmaktan başka seçeneğinin kalmadığı ifade edilmiştir.

Haberin giriş metninde 5N1K kuralına uyulmuş, manşetle orantılı olarak uyarıya vurgu yapılarak başlamıştır. 10 kez uyarılmasına rağmen Rusya'ya ait savaş uçağının bu uyarıları dikkate almayarak ihlale devam etmesi neticesinde vurulduğu ifade edilmiştir.

'İki dilde ikaza yanıt yok', 'Pilotları paraşütle atladi' alt başlıkları üzerinden devam edilen haber savaş uçaklarının görseliyle de desteklenmiştir. Üst görselde Türk savaş uçağını göstererek güç vurgusu yapılmaktadır. Alt kısımdaki görsel de ise Rus uçağını düşürme amacının başarıya ulaştığına dair bir gönderme söz konusu olmuştur.

Sınırı ihlal eden Rus jetine Rusça ve İngilizce uyarıda bulunulmasına rağmen karşılık verilmediği için Rus jetinin düşürüldüğü ifade edilmiştir. Haber metninden anlaşılacağı üzere Türkiye'yi, Rus uçağını düşürme konusunda kesin olarak haklı gördüğüne yönelik bir ifade kullanılmış, uçağın düşürülmesinin haklı gerekçeleri üzerinde durulmuştur.

'Sınırımızı koruduk' alt başlığı altında ele alınan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın söylemi, olaya haklı bir gerekçe göstererek sonucun doğal olduğu anlamı taşımaktadır. Aynı haber içeriğinde yer alan 'Böyle bir olayla karşılaşmanın ıstırabını yaşıyoruz' ifadesi dikkat çekmektedir. Bu ifade ise aslında Erdoğan'ın bu gerilimden rahatsız olduğunu ve olası bir diyaloga açık olduğu mesajı içermektedir. Sabah

gazetesinin, Erdoğan'ın söylemlerini üzerine yorum yapmadan sunması, bu açıklamaları destekledikleri doğrultusunda değerlendirilmektedir. Haberde dikkat çeken bir diğer husus ise Putin'in söylemlerine hiç yer verilmemesi olmuştur.

25 Kasım 2015 tarihli Sabah Gazetesi ilk sayfası toplu olarak ele alındığında aynen Hürriyet Gazetesi'nin ilk sayfasında olduğu gibi *kanıtsallık* kategorisinin ön plana çıktığı görülebilecektir. Buna göre manşette 10 defa uyarı yapıldığı bilgisi, manşet altında 5 dakika içinde 10 defa uyarı yapıldığı halde sınır ihlalinin sürdürüldüğü bilgisi verilmiştir. Ayrıca haber metninde olayın gerçekleştiği zaman, uyarıların hem Rusça hem İngilizce olarak yapıldığı, ilk uyarının uçakları sınıra 15 mil yaklaşınca, ikinci uyarının 10 mil ve üçüncü uyarının 5 mil yaklaşınca yapıldığı, sonrasında sınır ihlalinin gerçekleştiği, ihlal sırasında da 5 dakika boyunca 10 uyarı yapıldığı, Türk F-16'larının bölgede devriye uçuşu yaptıkları, Genelkurmay'ın radar izi analizini paylaştığı gibi bilgilere ve düşen uçak ile pilotlara ilişkin görsellerin yer aldığı görülmektedir. İlk sayfada uyarı kelimesinin sıklıkla tekrar edilmesi ayrıca *yineleme* kategorisinin kullanıldığını da göstermektedir.

Öte yandan ilk sayfada yer alan en ilginç detay, Mehmet Barlas'ın köşe yazısının ilk cümlesinin verilmesi olmuştur. Buna göre Barlas, “Ankara ile Moskova arasındaki diyalog ve dostluk ortamı, bilinçsiz bir pilotun beceriksizliğine kurban edilmemelidir.” cümlesi ile *olumsuz ötekini-sunma* kategorisinin örneklerinden birini vermiştir.

ABD Başkanı Obama'nın ağızından verilen “Türkiye'nin Sınırını Koruma Hakkı Var” başlığı ve alt metni ile *otorite* kategorisi kullanılmıştır. Ayrıca çok kısa bir ifadeyle NATO'nun bilgilerinin Türkiye ile uyumlu olduğundan bahsedilmiş ve *otorite* kategorisine destek verilmiştir. Öte yandan Cumhurbaşkanı Erdoğan için *aktör tanımı* yapılmış ve kapsamlı bir şekilde Cumhurbaşkanı'nın ifadelerine yer verilmiştir. Ancak Putin'in adı sayfada, unvan verilmeksizin, bir sefer geçmiştir. Erdoğan'ın angajman kurallarının uygulandığına ilişkin ifadesi ise *yasallık* kategorisinde değerlendirilmelidir.

Son olarak haberin farklı yerlerinde kullanılan “alevler içinde”, “çakıldı”, “infilak etti”, “günah bizden gitti”, “milletimiz asla affetmeyecektir” gibi ifadeler olayın

daha *dramatikleştirilmeye* çalışıldığını göstermektedir. Sabah Gazetesi'nin 25 Kasım tarihli ilk sayfası bir bütün olarak değerlendirildiğinde, gazetenin söylemini Rusya'nın haksızlığı üzerine kurduğu görülebilecektir.

Türkiye'nin en iyi gazetesi

SABAH

25 KASIM 2015 ÇARŞAMBA www.sabah.com.tr HAFTA İÇİ 75 KURUŞ

3- Ülkeyi gelecek nesillere taşıma insan haklarına, insan onuruna ya da yeni bir Türkiye gerçekleştirme

TECRÜBE VE GENÇLİK BİRLEŞTİ
ANKARA kulislerine göre yeni hükümetin şifreleri şöyle: Tecrübe ve gençliği birleştirdi. Partinin ağabeyleri ile özet sektör ve devlet deneyimi olan yeni isimler 2025 hedefine birlikte yürüyecek. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın önerileri dikkate alındı. 23:45

Cumhurbaşkanı Erdoğan yeni kabineyi onayladı

TAM 10 KEZ UYARDIK GÜNAH BİZDEN GİTTİ

Türk F-16'ları, 5 dakika boyunca 10 kez uyarılmasına rağmen sınır ihlalini sürdüren Rus SU-24 tipi savaş uçağını düşürdü

HATAY Yayladağ'ında iki Rus jeti dün sabah Türk hava sahasına yaklaşınca Genelkurmay hareketi geçti. SINIRA 15 mil (24 kilometre) kala Rus jetlerine uyarı başladı. 10 ve 5 milde tekrar uyarı yapıldı.

İKİ DİLDE İKAZA YANIT YOK
SAAT 09.20 civarında Türk hava sahasını ihlal eden Rus savaş uçakları 5 dakika içinde 10 kez ikaz edildi. UYARILAR telsizden Rusça ve İngilizce olarak yapıldı. Ancak iki Rus jeti hiçbir yanıt vermeyip sınır ihlaline devam etti.

PILOTLAR PARASÜTLE ATLADI
BÖLGEDE devriye gezen iki Türk F-16'sı, angajman kuralları gereği jetlerden birini vurdu. Diğerinde hava sahasından çıktı. ALEVLER içinde Kızıldag'a düşen uçağın iki Rus pilotu parasütle atıldı. Kayıp olan pilotların, Türkmenler'in elinde bulunduğu ileri sürüldü. 22:25 TE

Vurulan Rus savaş uçağı ateşler içinde yere çakıldı ve infilak etti. Genelkurmay kaynakları, Rus uçaklarının radar izi analizini paylaştı. Analizde uçakların Türk hava sahasına girişleri ve uzun süre bu sahada uçmaları net biçimde görüldü.

Türkiye'nin hava sahasını savunma hakkı var

ABD Başkanı Obama: Rusya enerjisini muhalifler yerine DAES'e yöneltseydi, bazı gerilimlerin çıkma ihtimali daha az olurdu. Türkiye toprağını ve hava sahasını koruma hakkına sahiptir. 20 DE

BEYAZ SARAY-BESTEPE KRİZ TELEFONU

Zor komşuluk
ANKARA ile Moskova arasında diyalog ve dostluk ortamı, bilimsiz bir pilotun beceriksizliği-ne kurban edilmemelidir. 23 TE

SINIRIMIZI KORUDUK

Cumhurbaşkanı Erdoğan: Angajman kuralları uygulandı. Sınırlarımızı koruma hakkına herkes saygı göstermeli

- UYARILARA rağmen hava sahası ihlali devam etmiştir. Bunun üzerine F-16 larımız uçağı düşürmüştür.
- BÖYLE bir olayla karşılaşmanın istrahını yaşıyoruz. Daha önce yaşanmamasının nedeni de sevgikanlılığımızdır.
- KİMSE kimsesizlikandırmasın. Operasyonların yapıldığı bölgede DAES yok, Türkmenler vuruluyor.
- TÜRKMENLERE giden yardım TIR'larını sabote edenleri milletimiz asla affetmeyecektir. 28 DE

DAVUT ÇELİK: Gelin bu ateşi söndürelim **PUTİN'İN SÖZÜNE: Uçağımız Suriye'deydi** **Lavrov Türkiye ziyaretini iptal etti** **NATO: Bilgilerimiz Türkiye ile uyumlu**

Resim 3.3: Sabah Gazetesi 25 Kasım 2015 Gazete Manşeti

3.3.5.4. 25 Kasım 2015 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi

25 Kasım 2015 tarihli Cumhuriyet Gazetesi Rus uçağının düşürülmesi haberine Sözcü Gazetesi'ne benzer bir manşetle 'SAVAŞIN EŞİĞİNDE' manşetini atmıştır. Savaş kelimesi yapı itibarıyla negatif bir söylem olmasının yanı sıra Kore Savaşı'na da

bir gönderme söz konusudur. Cumhuriyet gazetesinin iktidara olan bakış açısı göz önüne alındığında Rus jetinin düşülme olayına Kore Savaşı'nda olduğu gibi karşı bir duruş sergilediği anlamı çıkarılmaktadır. Rus jetinin düşürülmesi tarihi bir gerilim olarak ele alınarak savaş nedeni olarak gösterilmiştir. Rusya'nın sınır ihlali kabul etmemesine karşılık Türk yetkililerin sınır ihlali üzerinde net bir şekilde durdukları dikkat çekmektedir. Haber metninin giriş cümlesinde Sözcü, Hürriyet ve Sabah gazetelerinden farklı olarak Rus jetinin düşürülmesinin ardından Türkiye'nin NATO'yu toplantıya çağırmasından ve Putin'in Türkiye'yi IŞİD'e destek olmakla suçlamasından bahsedilmiştir. Putin'in yaşanan olay karşısında terör örgütünü kullanarak haklı çıkma çabası dikkat çekmektedir.

Haberde kullanılan görsellerde, Rus uçağının alev alması, pilotların paraşütle atılması ve uçağın düştüğü yer gibi fotoğraflar görülmektedir. Bu kronolojik sıralama olayı hikâyeleştirmekle birlikte okuyucuya haberin tüm gerçekliğini hissettirmektedir. Haberde yer alan animasyon harita görseliyle söz konusu olayın tam olarak hangi mevkilerde yaşandığı yine oluşturulan gerçeklik bağlamında okuyucuya sunulmuştur.

Habere, 'İhmal Kaçınılmaz' ve 'Angajman Çerçevesinde' alt başlıklarıyla devam edilmiştir. 'Angajman Çerçevesinde' alt başlığında Suriye sınırında Türkiye ve Rusya arasındaki krize neden olabilecek bir gelişme yaşandığı ele alınmıştır. Sabah ve Hürriyet gazeteleri olayı kriz söylemleri üzerinden ele alırken Cumhuriyet ve Sözcü gazeteleri savaş söylemleri içerisindedir.

Cumhuriyet Gazetesi, Rus savaş uçağına angajman kuralları doğrultusunda müdahale edildiğini ifade ederek olayın nasıl yaşandığı konusuna yer vermiştir. 'İhmal Kaçınılmaz' alt başlığında ise askeri kaynaklardan elde edilen bilgi doğrultusunda habere devam edilmiş, Rus uçağının Kızıldağ'a doğru dalışlarında ihlalin kaçınılmaz olduğu ifade edilerek olayın Türkiye açısından haklılığına vurgu yapılmıştır.

Türk yetkilileri sınır ihlali neticesinde uçağın vurulduğunu vurgularken, Rusya devlet başkanı Putin sınır ihlali yapılmadığını ve bu olayın Türkiye açısından ciddi sonuçlarının olacağını ifade etmiştir. Haberde Putin'in Türkiye'nin IŞİD'e destek

olduğu iddiasına da vurgu yapılmıştır. Putin'in 'Sırtımızdan bıçaklandık' ifadesini bir tehdit olarak ele alan Cumhuriyet Gazetesi bunu savaşla ilişkilendirmiştir. Haberde iki tarafın da birbirinden farklı ifadeleri dikkat çekmektedir.

'Putin'den tehdit: Sırtımızdan bıçaklandık' alt başlıklı haberde, Putin'in 'teröristlerin suç ortakları tarafından sırtımızdan bıçaklandık' söylemi ile yaşanan olayların Türkiye ile ilişkilerinde önemli sonuçlarının olacağını ve uçağın vurulduğunda sınırdan 4 km uzakta olduğu, Türkiye'yi tehdit etmediği sözleriyle devam edilmiştir. Haberin ele alınış biçimi itibarıyla Putin, Türkiye'yi teröristlerle iş birliği yaptığı ithamında bulunarak bir haklılık oluşturma gayreti içerisinde olduğu dikkati çekmiş, gazetede de bu görüş okuyucuya yansıtılmıştır

Cumhuriyet gazetesinin haberi işleyişine bakıldığında, hikâyeleştirilmiş fotoğraflarla ve ülkelerin söylemlerinin direkt aktarılmasıyla objektif bir tutum sergilediği görülmektedir. Bu genel kanıya rağmen harita görselleriyle ve Rusya Devlet Başkanı Putin'in açıklamalarını 'tehdit' spot başlığı altında vermesiyle Türkiye'nin haklılığını savunduğu anlamı çıkarılmaktadır. Bu yaklaşıma ek olarak Kore Savaşı'na yapılan gönderme ve kullanılan başlık ile iktidarı eleştirdiği sonucuna varılabilir.

25 Kasım 2015 tarihli Cumhuriyet gazetesinin, "Savaşın Eşiğinde" manşeti *önvarsayım* kategorisi içine girmektedir. Savaşın eşiğinde olduğu tezini desteklemek içinse manşet üstünde "Kore Savaşı'ndan Beri Düşürülen İlk Rus Uçağı" ifadesine yer verilmiştir. Bu şekilde söylemde *ders olarak tarih* kategorisi de kullanılmıştır.

Putin, Lavrov ve Davutoğlu aktör olarak tanımlanmıştır ancak Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan ilk sayfada hiç bahsedilmemiştir. Ayrıca burada Putin için "Rusya Devlet Başkanı", Lavrov için "Rusya Dışişleri Bakanı" unvanları kullanılırken, Davutoğlu için "Başbakan" ifadesi kullanılmamıştır. Bu *örtük* bir şekilde *mesafe koyma* olarak algılanabilir.

ABD'nin, olayın Rus ve Türk hükümetleri arasında bir konu olduğuna ilişkin açıklamasının verilmesi, diğer gazetelerden farklı olarak, *otorite* kategorisinin,

Türkiye'nin haklılığını desteklemek için değil *belirsizlik* izlenimi uyandırmak amacıyla kullanıldığını göstermektedir. Putin'in ifadeleri ile sayfanın altında bazı yazarların ve siyaset adamlarının ağzından verilen “(Rusya) enerji kartını kullanabilir”, “Putin sessiz kalmaz” ve “Türkiye daha da tehdit edilecek” ifadeleri *belirsizlik* kategorisini güçlendirmiş, ayrıca bu sayede *yineleme* de yapılmıştır.

Cumhuriyet Gazetesi'nin 25 Kasım tarihli ilk sayfası bir bütün olarak değerlendirildiğinde, gazetenin söylemini hem kendi ideolojik bakış açısı ile paralel şekilde oluşturduğu görülmektedir. Buna göre, uçağın düşürülmesi sonrasında Türkiye'nin savaşın eşiğine geldiği ifade edilirken, Rusya'nın tehditleri ön plana çıkarılmış, tehlikenin boyutunun büyük olduğu izlenimi oluşturulmuştur.

Resim 3.4: Cumhuriyet Gazetesi 25 Kasım 2015 Gazete

3.3.5.5. 25 Kasım 2015 Tarihli Yeni Şafak Gazetesi

25 Kasım 2015 tarihli Yeni Şafak Gazetesi 'UYARDIK, VURDUK' manşetiyle Rus jetinin düşürülmesi olayında Türkiye lehine bir tutum sergilemiştir. Gazete incelenen diğer örneklerden farklı olarak 'Milli egemenlik' kavramı üzerinde göndermede bulunmuştur. Haberin giriş metninde Rus uçağının sınır ihlali neticesinde 10 kez uyarılmasına vurgu yapıldığına dikkat edilmektedir. Haberin gövdesinde ise Rus

pilotların sağ olarak kurtulması ayrıntısı, olayın şiddetini bir nebze düşürme amacı gütmektedir. Ayrıca Rus Lider Putin'in "Türkiye teröristlerle iş birliği yapıyor." söylemine karşı "Deaş'ın bulunmadığı, Bayırbucak Türkmenleri'nin olduğu bölge" detayı üzerinde durulmuştur. Bu söylem gazetenin milliyetçi bir yaklaşımda olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda, haber görselleri incelendiğinde vurulan, yanan, düşen Rus uçağının hemen üzerinde sağlam, güçlü, yükselen, yönü göğe bakan Türk savaş jeti resmedilmektedir. Bu görseller vuran/vurulan, kazanan/kaybeden gibi alt metinler taşımaktadır.

Alt başlık olarak atılan 'Sınırımızı Koruduk' başlığı Recep Tayyip Erdoğan'nın sözlerine dikkat çekmiştir. Erdoğan uçağın düşürülmemesi için gereken uyarıların yapılmış olduğunu ancak Rus uçağı tarafından dikkate alınmadığı gerekçesiyle vurulmak zorunda kalındığını ifade etmiştir. Haberde, Erdoğan'ın olayın gerçekleşmesinden üzüntü duyduğu ancak sınır güvenliği adına yapılan hareketin arkasında durduğu vurgulanmıştır. Bu noktada Erdoğan, Rusya ile olan gerilimden memnun olmadığını fakat Türkiye vatandaşlarına ise haklılık mesajı verdiği anlaşılmaktadır. Putin'in 'bu trajik olayın Türk Rus ilişkilerine ciddi sonuçları olacaktır' ifadesi tehdit olarak yorumlanmıştır.

Yeni Şafak gazetesi söylem olarak hakim ideolojinin yanında yer almaktadır. Rusya ile yaşanan uçak krizinin zirvede olduğu günlerde bu habere yarım sayfa ayırarak, birinci sayfasının diğer yarısında 'Kabine' haberine yer vermiştir. İktidardaki siyasal partinin söylemi olan 2023 hedefine atıfta bulunarak kabinedeki değişiklikleri içeren haberin söylem açısından taşıdığı mesaj krizi itibarsızlaştırarak yeni Bakanlar Kurulu'nun niteliği, yapısı anlatılma kaygısı içerisinde bir umut vaat etmektedir.

25 Kasım 2015 tarihli Yeni Şafak Gazetesi'nin, "Uyardık, Vurduk" manşeti ile manşet altında yer alan "Sınırımızı Koruduk" ifadesi *durum tanımlaması* kategorisi içine girmektedir. Öte yandan manşetin altında yer verilen "hiçbir DEAŞ mensubunun bulunmadığı Bayırbucak Türkmenlerine günlerdir bomba yağdıran Rus uçaklarından

ikisi...” ifadesi ile *mantıklı olma* kullanılırken, “... Türkiye milli egemenliğinin gereğini yaptı” ifadesi ile *ulusal övünç* kategorisi kullanılmıştır. Ancak aslında her iki ifade de Rusların suçlu olduğu ve Türkiye’nin haklı olduğu tezini kuvvetlendirme amacını taşıdığı için bir *olumsuz ötekini-sunma* durumunu da çağrıştırmaktadır. Ayrıca kırmızı zeminli sütunda yer alan “Çelişkili Savunma” başlık haberde Rusların sınır ihlali yapmadıklarını iddia ettikleri açıklama ile sınır ihlali sonlandıktan sonra uçağın düşürüldüğü açıklamalarının çelişkili olduğu vurgulanarak yine *olumsuz ötekini-sunma* yapılmıştır.

Diğer gazeteler de olduğu gibi *aktör tanımı* Erdoğan ve Putin için yapılmış, her iki liderin de unvanları kullanılmış, ayrıca her ikisi için de aynı boyda fotoğraf kullanılmıştır. Yine diğer gazetelerin birçoğunda yapıldığı gibi *otorite* olarak hem NATO, hem de Obama Türkiye’nin haklı olduğunu teyit etmiştir. Ancak burada diğer gazetelerden farklı olarak Obama ile ilgili haberin altına “ABD’li Albay: Biz de duyduk” ifadesi yerleştirilmiş, bu ifade ile otoritenin *kanıtsal* özelliği kuvvetlendirilmeye çalışılmış, Rus uçağına yapılan uyarıların tarafsız ve *otorite* konumundaki diğer ulus kuvvetlerince de duyulduğu *vurgulanmıştır*. Genel anlamda birinci sayfa haberlerinin tümü farklı kategorilerde söylemlerin kullanılması suretiyle Türkiye’nin haklı, Rusya’nın haksız olduğu tezini savunmak üzerine kurulmuştur.

Yeni Şafak Gazetesi’nin 25 Kasım tarihli ilk sayfası bir bütün olarak değerlendirildiğinde, gazetenin yapılanları sahiplenecek bir şekilde söylemini oluşturduğu, tezini Türkiye’nin haklılığı üzerine kurduğu şeklinde yorumlanabilir.

Yeni Şafak

25 KASIM 2015 CARSAMBA • 75 KURUŞ (KÖTC: 1.5 TL) • www.yenisafak.com

Türkiye'nin Birikimi

Parafly

Uç Uçabildiğin Kadar!

HALKBANK

parafly.com.tr | 0850 222 0 400 Halkbank Çağrı

Uyardık, vurduk

Hiçbir DEAS mensubunun bulunmadığı Bayırbucak Türkmenlerine günlerdir bomba yağdıran Rus uçaklarından ikisi dün yine Türk hava sahasını ihlal etti. 10 kez uyarılan uçaklardan biri geri döndü diğeri uyarıyı dinlemedi. 2 F16, Rus savaş uçağını düşürdü. Türkiye milli egemenliğinin gereğini yaptı.

PILOTLAR SAĞ Kıyıruğundan isabet alan SU-24 tipi savaş uçağı ateşler içinde kaldı ve irtifa kaybıyla yere çakıldı. 2 Rus pilot, uçak çakılmadan önce paraşütle atıldı. Sağ olarak kurtulan pilotlar, mahallîlerin eline geçti. Arama kurtarma için bölgeye gönderilen bir helikopterin de düştürüldüğü iddia edildi.

RUSYA UYARILMISTI Genelkurmay, Rus uçağının Türkiye sınımlarını ihlal ettiğini açıkladı. Uçağa uyarılar sınıra 15 mil kala başladı. 5 dakikada tam 10 kez uyarılmasına rağmen rota değişmedi. Uçak sınırdan geçtikten sonra gajman kuralları gereği düşürüldü.

Düşen Rus uçağı

Pilot böyle atıldı

Uçağın iz analizi hava sahası ihlalini ortaya koydu

İSTE 2023 KABİNESİ

Türkiye'nin 64. Hükümeti, Ahmet Davutoğlu Başbakanlığı'nda kuruldu. Ülkeyi 2019'a taşıyacak, 2023'e hazırlayacak kabine uyum, bölgesel denge, tecrübe ve dinamizm esas alındı. AK Parti'nin 7 Haziran sonrası taahhüt ettiği '2002 ruhuna dönüş' kabineye de yansdı.

İLK TALİMAT: AYRIM GÖZETMEYİN!

Davutoğlu yeni kabineye ilişkin şu açıklamaları yaptı: «Verdiğimiz her sözü yerine getireceğiz. «Uç misyon: 1. Milleti temsil, 2. Hizmet, 3. Ülkeyi geleceğe taşımak. «AK Parti grubundan en az bunun kadar nitelikli üç-dört kabine çıkarabildik. «Kabine, Türkiye'yi bütünüyle yansıttı. «Bakanlara ilk talimat: Hiçbir ayrım gözetmeyin. » 14-15

8 isim ilk kez bakan oldu

«AK Parti'nin kurduğu altıncı hükümette 8 isim ilk kez bakan olurken, daha önce görevli bakanlıklarda bulunan 16 milletvekili de yeni kabinede yer aldı. Semra Ramazanoğlu, Süleyman Soylu, Fatma Gülde- met Sarı, Mustafa Eltaş, Serar Albayrak, Bülent Tüfenkçi, Mahir Ünal ve Naci Ağbal ilk kez bakan oldu.

Kabinede iki kadın 5 bakan yerini korudu

Erdogan böyle imzaladı

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Başbakan Davutoğlu'nun oluşturduğu 64 kişilik kabineyi onayladı. Erdoğan ilk kabine listesini onaylaması objektifler böyle yansdı.

Reform uyum tecrübe

Türkiye'nin hakkı var

EKİM'DE 5 görüşme

Türk yetkililer, 18 Ocak'ta Moskova'da Ruslarla 5 kez görüştü. 3 Ekim'de Moskova'da 5 görüşme, 5 Ekim'de ise Savunma Bakanlığı Genelkurmay ile görüldü. Atakan 6 Ekim'de İsmail Koca ile görüşme yaptı. 7 Ekim'de dış ilişkiler Genelkurmayı ziyaret etti. 15 Ekim'de ise 2 defa Moskova'da görüşme yapıldı.

Celiskili savunma

Rusya'dan gelen ilk açıklamaya göre, korucuların bir kısmı vurulmuş ve yaralıdır. Ruslar daha sonra "havadan atılan füze" diyecek. F16'nın kurtulduğunu da söylemişlerdir. Ancak sonradan teröristlerin de vurulduğunu da söylemişlerdir.

NATO acil toplandı

NATO Türkiye'nin çağrısı üzerine toplandı. Genel Sekreter Jens Stoltenberg, Türkiye'nin savunma bakanı Lavrov'un Türkiye ziyaretini destekledi.

Tehdit etti

Rusya Devlet Başkanı Putin, angajman kurallarını uygulayan Türkiye'yi tehdit etti. Olayı dikte eden bir şekilde analiz edece- ğiz. Bu tırnak olayları Türkiye için ciddi sonuçları olacaktır. Sirtme- macan kurucuları, Obama'ya başka şekilde açıklama- mız. «Düsterleri Bakan Lavrov'un Türkiye ziyaretini de iptal edildi.

Kızıldağ yeniden Türkmenlerin

Türkmenler, Türkmen Dağı'nın stratejik noktası Kızıldağ tepesini Esed'ten geri aldı. Abdulhamid Han Tuğaylı Sozcucu Mustafa Abdullah Kızıldağ, tüm noktalarını bile- rin kontrolüne geçti. Rejim askerleri, Şii milisler ve Mihrac Uri teröristlerinden yüzlerce ölü Kızıldağ'da kaldı. » 11

ABD'li Albay: Biz de duyduk

97713058130081

► NUSAYBİN'DE 18 TERÖRİST ÖLDÜRÜLDÜ ◀ ► FİKRET SEÇEN ARTIK SAVCI DEĞİL ◀ ► BORSA MİLLİ YAZILIMLA GLOBALLEŞİYOR ◀

Resim 3.5: Yeni Şafak Gazetesi 25 Kasım 2015 Gazete

3.3.5.6. 26 Kasım 2015 Tarihli Hürriyet Gazetesi

26 Kasım 2015 tarihli Hürriyet gazetesinin '4 KOLDAN GERİYOR' manşetinde, Rusya ile olan gerilimin tırmandığı, Türkiye'nin büyük bir güç tarafından

tehdit edildiği anlamı içerdiği görülmektedir. Rusya'nın 4 farklı koldan Türkiye'yi tehdit etmesini ele almış, S400 füzelerinin Suriye üssüne yerleştirildiğini belirtmiş, füzenin görseliyle de şiddet algısı desteklenmiştir.

Sürmanşette dikkati çeken görselde olayın yaşandığı bölge ve savaş uçağı fotoğrafı haberin hikâyesini daha somut anlatma amacına hizmet etmektedir.

Haberin giriş metninde Rusya'nın Türkiye üzerinde ekonomik ve askeri her türlü baskı kurmak için adımlar attığı ifade edilmiştir. 'Füzelerle Gözdağı' Rusya'nın olası askeri yaptırımlarını, 'Demeç Bombardımanı' diplomatik gerginliği, 'Şirketlere Darbe' ekonomik gerilimi ve 'Protestolar Başladı' spotu ise toplumsal gerilimi vurgulamaktadır.

Manşetin yanında 'Tırmandırma Düşüncemiz Yok' başlığı ile Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın konuya dair ılımlı ifadeleri haberleştirilmiştir. Haberde, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 'sadece kendi güvenliğimizi ve kardeşlerimizin hukukunu savunuyoruz' şeklindeki giriş cümlesi geri adım atmadan gerilimi düşürme niyetinin olduğunu işaret etmektedir. Burada Cumhurbaşkanı'nın uçağın düşürülmesinin haklı gerekçelerinin arkasında durduğu ancak olayı büyütme taraftarı olmadığı ifade edilmiştir.

Haberde dikkat edildiği üzere haberin yapılandırılması neticesinde 'belirtti', 'vurguladı', 'açıkladı', 'altını çizdi', 'dedi' gibi, anlamı kuvvetlendiren kelimelere yer verilmesi; Hürriyet Gazetesi'nin Rus uçağının düşürülmesi olayının aktörlerini desteklediğini belirtirken, 'savundu', 'ileri sürdü', 'iddia etti' gibi kelimeler ise mesafeli bir duruş içinde olduğunu göstermektedir.

26 Kasım 2015 tarihli Hürriyet Gazetesi sürmanşetinde yer alan "İşte Ateş Çemberi" ifadesi, zeminde yer alan geniş görsel üzerinde yer alan işaret ve bilgiler kullanılarak *örneklerle açıklama* kullanılmıştır. Manşette ise Rusya'nın Türkiye üzerindeki baskısı "4 Koldan Geriyor" ifadesiyle anlatılmış; manşet altında ise bu baskıyı gösteren dört olay sıralanarak *kanıtsallaştırma* yapılmıştır. Ayrıca ilk sayfanın

sağ alt köşesinde SSCB'nin 1983 yılında bir Güney Kore yolcu uçağını, sınır ihlali sebebiyle, vurmasına ilişkin haber verilerek; Türkiye'nin de aynı hakka sahip olduğu hem *kanıtsallaştırma*, hem *örneklerle açıklama* hem de *ders olarak tarih* kategorilerinden yararlanılarak vurgulanmıştır.

Sayfada Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Rusya Lideri Putin için *aktör tanımı* yapılmış, her iki lider için hemen hemen eşit büyüklükte fotoğraflar kullanılmıştır. Ancak haberde Putin'in sinirli bir yüz ifadesine sahip olduğu fotoğrafı, Erdoğan'ın ise sakin görüldüğü bir fotoğrafı kullanılarak, liderlerin haberde yer alan söylemleri ile uyumlu olacak şekilde *metafor* yapılmış; okuyucu, Putin'in gerginliği artırdığına, Erdoğan'ın ise gerilimi "tırmandırma düşünce"sinin olmadığına ikna edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Hürriyet'in bir gün önceki manşeti olan "En Yüksek Kriz" ifadesinin yazılı olduğu bir görsel (Erdoğan'ın görüşlerine yer verilen bölümde) yırtılmış gibi gösterilerek krizin biteceği izlenimi oluşturmak için yine *metafor* olarak kullanılmıştır.

Son olarak, Rus uçağını vuran F-16 pilotunun suçlu veya beceriksiz olduğuna ilişkin medyada yer alan haber ve yazılara istinaden, "Eskişehir Pilota Vurma Demedi" haberi ile pilotun suçsuz olduğu *yasallık* kategorisi kullanılarak gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca metnin "vurma denmediği için vurdu" şeklinde verilmesi *karşıgerçeklik* kategorisi ile de uyumludur.

Hürriyet gazetesinin 26 Kasım tarihli ilk sayfası da bir önceki gün olduğu gibi olayı tarafsız bir şekilde değerlendirmeye yönelik şekilde bir söylem oluşturmuştur. Buna göre söylem, krizin Rusya tarafından tırmandırıldığı ve Türkiye'nin gerilimi yumuşatan taraf olduğu tezi üzerine kurulmuştur.

İSTE ATEŞ ÇEMBERİ

SURİYE **KIZILDAĞ** **45 DAĞI** **NISIR** **KELDAĞ** **TÜRKİYE** **YAYLADAĞI**

Burası önceki gün Rus uçağının parçalarının düştüğü Hatay'ın Yayladağı ilçesi. Esad güçleri, hemen karşımızdaki Türkmen direnişçilerin elindeki Kızıldağ'ı aralıksız bombalıyor.

2. Rus pilot 12 saatte kurtarıldı
Rusya, düşürülen uçaktan paraşütle atlayan iki pilotun Yüzbaşı Konstantin Murabit'in Lazkiye'deki üsse götürüldüğünü açıkladı. » 27

KUŞ UÇUŞU 7-8 KM ÖTESİ
Yayladağı'nın girişinde, savaşın panoramik olarak izlendiği alanda canlı yayın araçları için top sesleri haber olma özelliğini biraz kaybetmiş. Vatandaşlar için de kuş uçuşu 7-8 km ötedeki dağların bombalanması sıradanlaşmış, herkes işinde gücünde. » 26 da

4 KOLDAN GERİYOR
Sınır ihlali yapan uçağı Türk jetlerince düşürülen Rusya, Ankara üzerinden baskı kurmak için askeri, ekonomik her türlü kartını açmaya başladı.

1 FÜZELERLE GÖZDAĞI
S-300 füzesi yüklü savaş gemisi gelen ve S-400 füzesini Suriye'deki üssüne koyan Rusya Tehdit oluşturan hedefleri sorgusuz vuracağıç açıklaması yaptı.

2 DEMEÇ BOMBARDIMANI
PUTİN: "Tekrarlanırsa mutlaka tepki vereceğiz." MEDVEDEV: "Bazı Türk yetkililerin İSİD petrolünden çıkarı var. LAV-ROV: "Uçak düşürme planını provokasyon.

3 ŞİRKETLERE DARBE
Medvedev, Türk şirketlerinin konumunu kaybedeceğini söyledi. Rusya da Türk TIR'ları gümrükte, uçak yolcuları pasaport kıyırığında bekletiyor.

4 PROTİSTOLAR BAŞLADI
Aşırı milliyetçi gruplar Moskova'daki Türk büyükelçiliğine taşı-yumurtalı saldırısında bulundu. Rus polisinin taş atan kişilere müdahale etmediği gözlemlendi. » 42

MENZİL 400 KİLOMETRE
S-300 füzesiyle daha önce Lachve Leman ne bölgelerinde Menzül 400 kilometre kadar vurulmuş. 400 kilometre de Suriye'nin güneyinde vurulmuş. Suriye'nin güneyinde vurulmuş.

TÜRKİYE
S-300 füzesiyle daha önce Lachve Leman ne bölgelerinde Menzül 400 kilometre kadar vurulmuş. 400 kilometre de Suriye'nin güneyinde vurulmuş. Suriye'nin güneyinde vurulmuş.

ESKİŞEHİR PİLOTA 'VURMA' DEMEDİ
Hürriyet, Rus uçağın anjman kurulları çerçevesinde vurulmasına ilişkin önemli ayrıntılara ulaştı.

TİR konvoyuna hava saldırısı
Kilis'in karşısında-ki Azer de inşaat malzemesi taşıdığı belirtilen Suriye plakalı TIR'ları, Rus uçakları vurdu.

MOSKOVA GÜNEY KORE YOLCU UÇAĞINI VURMUŞTU
Türk hava sahasını ihlal eden savaş uçağı vurulduğu için sert tepki gösteren Moskova, gecemiste yolcu uçağı düşürmüştü.

BÜYÜK KRİZ YASANMISTI
Sovyetler Birliği döneminde, 1 Eylül 1983 günü 269 yolcu ve mürettebat taşıyan Güney Kore yolcu uçağı, Sovyet hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle bir SU-15 savaş uçağı tarafından düşürülmüştü. Olay, ABD ile Rusya arasında büyük kriz yaratmıştı. » 27. sayfa

EM YÜKSEK KRİZ

Tirmandırma düşüncemiz yok
Cumhurbaşkanı Erdoğan düşürülen Rus uçağıyla ilgili "Sadece kendi güvenliğimizi ve kardeşlerimizin hukukunu savunuyoruz" dedi.

BUNLARA TEPKİSİZ KALAMAYIZ
"Hiç kimse bizden sınır güvenliğimizin sürekli ihlal edilmesine, egemenlik haklarımızın yok sayılmasına, hak ve hukukumuzun çiğnenmesine sesiz, tepkisiz kalmamız beklenmemelidir. Bu hadiseyi tirmandırma gibi düşüncemiz kesinlikle bulunmamaktadır." » 26 da

Hürriyet
26 Kasım 2015 Perşembe www.hurriyet.com.tr Fiyatı: 75 Kuruş

Resim 3.6: Hürriyet Gazetesi 26 Kasım 2015 Gazete Manşeti

3.3.5.7. 26 Kasım 2015 Tarihli Sabah Gazetesi

26 Kasım 2015 tarihli Sabah Gazetesi'nde 'CUMHURBAŞKANI'NDAN MOSKOVA'YA NET MESAJ: NE TIRMANDIRIRIZ NE DE GÖZ YUMARIZ' manşeti atılmıştır. Cumhurbaşkanı'nın bu ifadesinin direkt alıntılanıp manşet atılması gazetenin hâkim ideolojiye destek verdiğinin göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Haberin giriş metninde ‘Cumhurbaşkanı Erdoğan: bu hadiseyi tırmandırma gibi bir düşüncemiz yok ama ihlallere tepkisiz kalmamız da beklenmesin’ ifadeleriyle manşetin açılımı yapılmıştır. Recep Tayyip Erdoğan’ın yaşanan olay karşısında üzgün olduğu söylemleri yerini daha sert bir ifadeye bırakmış, Rus uçağının düşürülmesi kararının doğruluğunun üzerinde durmuştur.

Haberde Recep Tayyip Erdoğan’ın, İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi toplantısında heyet başkanlarıyla beraberken çekilen fotoğrafına yer verilmiştir. Bu fotoğraf karesiyle dünya bu konuda Türkiye’nin yanında izlenimi oluşturulmak istenmiştir.

Haberin devamında ‘Hep iyi niyetli davrandık’, ‘Her zaman barışın safındayız’, ‘Sınırımız ihlal edilemez’ alt başlıklarında Erdoğan’ın söylemleri üzerinde durulmuştur. Haberde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın geri adım atmadığı ancak konuyu uzatma taraftarı olmadığı vurgulanmıştır.

Haberde dikkat çeken diğer husus ise Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu’nun, Rusya Dışişleri Bakanı’na sözleri olmuştur. Çavuşoğlu’nun sözlerinin olduğu gibi aktarması gazetenin hükümete destek verdiği izlenimini güçlendirmektedir.

26 Kasım 2015 tarihli Sabah Gazetesi manşeti ile *ihlale izin verilmediği ama krizin tırmanmasının da istenmediği* tipik bir *olumsal kendini-sunma* söylemi şeklinde Cumhurbaşkanı’nın ağzından verilmiştir. Ayrıca manşetin *popülizm* söylemi ile geleceğe yönelik olarak *aynı ihlal olsa buna yine göz yumulmayacağı* anlamı vermesi sağlanmıştır. Sayfanın sağ alt bölümünde yer alan “Türkiye Hep Uyardı, Rusya Hep Geçştirdi” başlığı ise Türkiye için *olumsal kendini-sunma*, Rusya içinse *olumsuz ötekini-sunma* söylemi kategorisinde değerlendirilebilir.

Sayfanın altında yer alan “İhlalin Belgesi Almanlar’da” haberi, Hollande¹²’ın “Türkiye’yi Destekliyoruz” ve Cameron¹³’un “Türkiye’nin Hava Sahasını Koruma

¹² Dönemin Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande.

¹³ Dönemin Birleşik Krallık Başbakanı David Cameron.

Hakkı Var” ifadeleri ile Cumhurbaşkanı’nın (gündemle ve manşet konusu ile hiç ilgisi olmadığı halde) İSEDAK¹⁴ toplantısında heyet başkanlarıyla aile fotoğrafının verilmesi, Türkiye’nin hem haklı hem de güçlü olduğunun otoritelerce teyidi olarak sunulmaktadır. Son olarak Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu da *aktör* olarak tanımlanmış ve Rus mevkidaşına karşı Türkiye’nin haklı olduğu açıklamasını yaptığı haberleştirilmiştir.

Sabah gazetesinin 26 Kasım tarihli ilk sayfasında hem olayı tırmandıran tarafın Türkiye olmadığı, hem de Türkiye’nin böyle bir olaya göz yummayacak kadar güçlü olduğu vurgulanması, gazetenin Cumhurbaşkanı’nın ifadelerinin arkasında olduğu şeklinde yorumlanabilir.

CUMHURBAŞKANI'NDAN MOSKOVA'YA NET MESAJ:
NE TIRMANDIRIRIZ
NE DE GÖZ YUMARIZ

Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bu hadiseyi tırmandırma gibi bir düşüncemiz yok. Ama ihlallere tepkisiz kalmamız da beklenmesin

Cumhurbaşkanı Erdoğan İSEDAK toplantısında konuştu, heyet başkanlarıyla aile fotoğrafı çekti.

HEP İYİ NİYETLİ DAVRANDIK
 SİMDİYE kadar böyle bir olayın vuku bulmamasının sebebi, Türkiye'nin sabrını zorlayarak ortaya koyduğu soğukkanlı ve iyi niyetli tavrıdır.

HER ZAMAN BARİŞİN SAFINDAYIZ
 TÜRKİYE, gerilimin, krizin ve husumetin safında değil, her zaman barışın, diyalogun ve diplomasiğin tarafında yer almıştır.

SINIRIMIZ İHLAL EDİLEMEZ
 HİÇ kimse sınır güvenliğimizin sürekli ihlal edilmesine, egemenlik haklarımızın yok sayılmasına, hukukumuzun çiğnenmesine tepkisiz kalmamızı beklemesin. 22 DE

TURKIYE HEP UYARDI RUSYA HEP GECİSTIRDİ
 RUSYA'NIN Ankara Büyükelçisi bir ayda üç kez Dışişleri'ne çağrıldı, Türk-Rus askeri heyetleri bir ayda beş kez görüştü. Sonuç: Ruslar hep bahane yarattı. 20 DE

CAVUŞOĞLU'NDAN LAVROV'A: SONUNA KADAR HAKLIYIZ
 DİŞİŞLERİ Bakanı Çavuşoğlu, Rus mevkidaşına Türkiye'nin haklı gerekçelerini tek tek sıraladı: Sizi defalarca uyardık. Üstelik düşen uçağın kimliği bile gizlenmişti. İz haritalarını da sizinle paylaşacağız. 20 DE

HOLLANDE'DAN ERDOĞAN'A: TÜRKİYE'Yİ DESTEKLİYORUZ 22
DAVUTOĞLU: RUSYA'YLA GERİLİM NİYETİMİZ YOK 22
CAMERON: TÜRKİYE'NİN HAVA SAHASINI KORUMA HAKKI VAR 21
MOSKOVA'DA ELÇİLİĞİMİZ TAŞLANDI, CAMLAR KIRILDI 21

İhlin belgesi Almanlar'da

Resim 3.7: Sabah Gazetesi 26 Kasım 2015 Gazete Manşeti

¹⁴ İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi.

3.3.5.8. 26 Kasım 2015 Tarihli Sözcü Gazetesi

26 Kasım 2015'te Sözcü gazetesi, 'RUS JETLERİ İNSANİ YARDIM TIRLARINA BOMBA YAĞDIRDI' manşeti atılmıştır. Gazete; 'İNSANLIK DIŞI SALDIRI' vurgusuyla tepkili bir duruş sergilemiştir. Haberde jeti vurulan Rusya'nın, Kilis'ten Suriye'ye yardım için yola çıkan tırları vurmasının kabul edilemez olduğu mesajı taşımaktadır. Bu olayı 25 Kasım 2015 tarihinde Rus jetinin vurulmasına bağlayan Sözcü Gazetesi alt metin olarak eleştirel tutumunu devam ettirmiştir. Vurulan tırların görseliyle haberde konu edinilen şiddetin boyutları gösterilmiştir.

'Türk şoför var mı, yok mu?' başlığıyla alt habere devam edilmiş, bu soruyla beraber olay hakkında şaibe oluşturulmuştur.

'Dün bunlar oldu' başlıklı haberde ise önceki gün meydana gelen olaylar kısaca aktarılmıştır. Haberde, 'Putin Yine Suçladı' alt başlığında yer almaktadır. Putin'in Türkiye hükümetini ülkeyi İslamlaştırmakla ve Radikal İslâmı desteklemekle suçladığı belirtilmiştir. Putin'in suçlayıcı üslubu karşısında Erdoğan'ın savunmacı duruşu değerlendirilmiştir. 'Erdoğan Yumuşadı', 'Rusya Dostumuz' gibi açıklamaların spot olarak verilmesi ise hükümeti eleştirmeye yönelik söylemler olarak değerlendirilebilir.

26 Kasım 2015'te Sözcü Gazetesi'nin manşeti *olumsuz ötekini-sunma* kategorisine girmekle birlikte, üstte yer alan "Rusya'dan insanlık dışı saldırı" vurgusu ile birlikte değerlendirildiğinde *kutuplaşma* söylemine de kaymıştır. Ayrıca manşette, görselin üzerinde yer alan "7 Tır şoförü can verdi" ifadesinde ve sol alt köşede yer alan "Sınırımızın dibinde ölüm kol geziyor" haberinde *dramatikleştirme* yapılmıştır. Manşette "yardım tırları"nın vurulmasından bahsedilmesi, sağdaki sütunda yer alan "Türkmenler vuruluyor" haberi ile "Elçiliğimize saldırdılar" haberi üç farklı *kurbanlaştırma* söylemidir. Bununla bağlantılı olarak her üç kurbanın faili ise *olumsuz ötekini-sunma* söylemi ile Rusya olarak işaret edilmektedir.

Sayfa geneline bakıldığında Erdoğan, Putin ve Davutoğlu için *aktör* tanımlaması yapıldığı, ancak daha önceki günlere kıyasla her üçüne de daha az yer verildiği

görülmektedir. Gazetenin yine önceki günlerde olduğu gibi Cumhurbaşkanı Erdoğan için herhangi bir unvan kullanmaması ise unvan üzerinde *belirsizlik* yaratma amacı ile yapılmış olabilir. Son olarak insani yardım konvoylarına yapılan saldırı ile ilgili olarak bölgede faaliyet gösteren bir insani yardım kuruluşu olan İHH¹⁵ otorite olarak seçilmiş, İHH yetkililerinin saldırıya ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Öte yandan bu kuruluşun saldırıda yanan bir aracı söndürmesine ilişkin görsel de otorite olmasının *kanıtsallatırılması* olarak sunulmuştur.

Sözcü gazetesinin 26 Kasım tarihli ilk sayfasında oluşturulan söylem, bir gün önceki söylemden farklı olarak, muhalif bakış açısının dışında oluşturulmuştur. Rusya'nın uçağının düşürülmesi sonrasında bir nevi misilleme yaparak yardım tirlarını vurması etkili olmuş olabilir. Özetle Sözcü muhalif kimliğinin dışında hareket ederek Türkiye'nin Rusya tarafından mağdur edildiğini vurgulayan bir söylem oluşturmuştur.

¹⁵ İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı.

Rusya'dan insanlık dışı saldırı

YIL: 9 SAYI: 3075 26 KASIM 2015 PERŞEMBE 75 kuruş

#SÖZCÜ SUSARSA TÜRKİYE SUSAR

SÖZCÜ

RUS JETLERİ İNSANİ YARDIM TIR'LARINA BOMBA YAĞDIRDI

Jetini düşürdüğümüz Rusya'dan sınırimızda jet saldırı geldi: Kilis'den Suriye'ye geçen insani yardım konvoyu vuruldu... 20 TIR isabet aldı. Bölge kaynıyor!..

7 TIR şoförü can verdi

Isabet alan insani yardım TIR'ları böyle alev yandı.

SINIRIMIZIN DİBİNDE ÖLÜM KOL GEZİYOR

Bazı ajanslar, vurulanlar arasında Türk TIR'larının da bulunduğunu iddia etti. Ancak İHH yetkilileri, "Kamyonlar bizim değil" dedi. Bölgede yapılan uygulamaya göre, bu tür malzemeler Öncüpar Sınır Kapısı'nda Türk plakalı araçlardan, Suriye plakalı araçlara nakledilip götürülüyor.

TIR'ları Türkiye'den gelen İHH yetkilileri söndürdü.

UÇACINI düşürdüğümüz Rusya, Suriye sınırındaki saldırılarını iyice artırdı. Dün Türkmen bölgesi Bayrubicak'ı bombalayan Ruslar, Kilis'ten Suriye'ye giriş yapan insani yardım TIR'larına da hedef aldı. Kilis'ten geçen TIR'lar, 4 kilometre sonra Azaz yakınlarında saldırıya uğradı.

TÜRK SOFOR VAR MI, YOK MU?
İDDİAYA göre, 7 TIR şoförü öldü, 10 kişi de yaralandı. 20 TIR yanarak kül oldu. Vurulan TIR'ların arasında İHH'ye ait kamyonların da bulunduğu, Türk şoförleri olduğu belirtildi. Ancak İHH yetkilileri bunu doğrulamadı. "Biz sadece yangını söndürdük" dedi. Savaş kapıda.

DÜN BUNLAR OLDU

Putin yine suçladı
RUSYA'dan krizi derinleştirecek açıklamalar geldi. Putin, "Mevcut Türkiye yönetimi ülkesini kasıtlı olarak istila ediyor. Radikal islam'ı destekliyor" suçlamasında bulundu.

Erdoğan yumuşadı
ERDOĞAN, İstanbul'da konuştu. "Bu hadisiyi tırmandırmak gibi bir düşüncemiz yoktur. Biz gerilimin, husumetin safında değiliz" diyerek, Moskova'ya sıcak mesaj verdi.

Rusya dostumuz...
BAŞBAKAN Davutoğlu, AKP'li vekillere seslenirken, "Rusya ile ekonomik, siyasi, kültürel bağlarımız güçlüdür. İlişkileri germe niyetimiz yok. Rusya ile dostuz" dedi.

Türkmenler vuruluyor
RUS uçağının düşürülmesinin Suriye'deki Türkmenlere faturası ağır oldu. Bayrubicak bölgesine dün Ruslar havadan, Esad'a bağlı güçler de karadan füze ve bomba yağdırdı.

Sınıra füze kalktı
RUSYA, Suriye'deki güçlerini takviye etti. S-400 ve S-300 füzelet taşıyan en büyük savaş gemisi Moskova'ya, Akdeniz'de karasularımızın bittiği sınıra konuşlandı.

Elçiliğimize saldırılar
UÇAK krizi sokağa taşı. İrkçı Liberal Demokrat Parti üyesi 500 Rus, Moskova Büyükelçiliğimize saldırdı. Tez yağmuruna tutulan binanın camları kırıldı. Bayrağımız yere atıldı...

KRİZ HABERLERİ 6-8-9-12-13-14'

Resim 3.8: Sözcü Gazetesi 26 Kasım 2015 Gazete Manşeti

3.3.5.9. 27 Kasım 2015 Tarihli Sabah Gazetesi

27 Kasım 2015 tarihinde Sabah Gazetesi, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın sözlerinden yine alıntı yaparak 'CUMHURBAŞKANI ERDOĞAN'DAN PUTİN'E AĞIR CEVAP, KİMSE TÜRKİYE'YE İFTİRA ATAMAZ' manşetiyle Erdoğan'ın söylemine paralel bir söylem geliştirmiştir. Erdoğan'ın ılımlı tavırlarından uzaklaştığı Putin'in özür beklentisini reddettiği görülmektedir. Sabah gazetesi

Erdoğan'ın yaşanan olay karşısındaki tavrını çözüm odaklı olarak sunması dikkat çekmektedir. Ayrıca gazetede Cumhurbaşkanı'nın DAES' ten petrol alındığını kabul etmemesine yer verilmiştir. Bu haberde dikkat çeken nokta metnin tamamının Cumhurbaşkanı'nın Rusya'nın iddialarını reddetmesi üzerine olmasıdır. Haberin devamında, 'DAES Petrolü Esad'a Satıyor' ve 'Yeni İhlal Olursa Aynı Karşılık' alt başlıkları dikkat çekmektedir.

27 Kasım 2015 tarihli Sabah Gazetesi manşetinde yer alan "Kimse Türkiye'ye İftira Atamaz" ifadesi Putin için *olumsuz ötekini-sunma* söylemidir. Ayrıca aynı ifade iftira atmaya yeltenebilecek diğer herkes için olumsuz ötekini-sunma söyleminin *genelleştirilmesi* mahiyeti taşımaktadır. Manşet üstünde yer alan Erdoğan'dan Putin'e "Ağır Cevap" ifadesi ise *olumsuz ötekini-sunma* söyleminin abartılması amacını taşımaktadır. Manşetin altında Erdoğan'ın ağzından verilen ifadeler de bu söylemin devamı ve vurgulanması şeklindedir. Ayrıca sayfanın sol altında "Bir yandan Putin, bir yandan Esad Türkmenleri vuruyor" ifadesi Putin ve Esad için *olumsuz ötekini-sunma* söylemi olduğu gibi, Türkmenler bakımından da bir *kurbanlaştırma* söylemidir.

Öte yandan her ne kadar manşet Putin'e hitap şeklinde tasarlanmış olsa da ilk sayfanın güçlü *aktör tanımı* belirgin bir biçimde Erdoğan için, zayıf *aktör tanımı* ise Putin için yapılmıştır. CNN International'a Erdoğan'ın verdiği demeçten yapılan "Rusya'dan özür dilemeyeceğiz" alıntısı, devamındaki ifadelerle birlikte değerlendirildiğinde *olumsal kendini-sunma* söylemi olarak kategorize edilebilir.

Son olarak (belirsiz) bir NATO Komutanı'nın ağzından verilen "Türkiye ve NATO çatışma istemiyor" ifadesi ile "İngiliz uzmanlarının uçak yorumu: Türkiye haklı" ifadesi, NATO ve İngiltere'nin *otorite* olarak yine kullanıldığını, ancak isim, tarih, yer belirtmeksizin bu otoritelerin görüşlerinin biraz daha *belirsizleştirilerek* aktarıldığı görülmektedir.

Sabah gazetesinin 27 Kasım tarihli ilk sayfasında gazetenin yine Cumhurbaşkanı'nın sözlerini aktararak iktidarı desteklediği sonucuna ulaşılabilir.

CUMHURBAŞKANI ERDOĞAN'DAN PUTİN'E AĞIR CEVAP

KİMSE TÜRKİYE'YE İFTİRA ATAMAZ

ERDOĞAN: DAES'ten petrol aldığımızı iddia edenler, bunu ispatla mükelleftir. Aksi takdirde bu ülkeye kimse iftira atamaz, ben onları müfteri olmakla sıfatlandırırım

ARADIM ÇIKMADI
Cumhurbaşkanı Erdoğan, Beştepe Külliyesi'ndeki 15. İnci Muhararlar Toplantısı'nda konuştu. Erdoğan, France 24 kanalına ise: "Uçak olayından sonra Putin'i aradım, cevap vermedi" dedi.

TÜRKİYE DAES'ten petrol almıyormuş! Çok ayyıp... Yazıklar olsun, TÜRKİYE'NİN şu anda petrolünü ve doğalgazını aldığı yer belli. EN büyük alımı Rusya'dan yapıyoruz. Sonra İran ve Azerbaycan geliyor.

DAES PETROLÜ ESAD'A SATIYOR
DAES, çıkardığı petrolü sizin destek verdiğiniz Esad'a satıyor. DAES'İN para ve silah kaynağını arayan Esad rejimi ve destekçilerine baksın. SİZ DAES'le mücadele etmiyor, Esad'ta ele Türkmenler'i öldürüyorsunuz.

YENİ İHLAL OLURSA AYNI KARŞILIK
AYNI ihlal bugün yapılsa Türkiye yine aynı karşılığı vermek durumunda. BİZ Türkiye'yi istilaştırmak istiyormuşuz. Bu nasıl bir iddia? Türkiye'nin yüzde 99'u Müslüman. ÜLKENİN mukadderatı konusunda başkaları gibi tavır alanlar mankurttur. 26'DA

RUSYA'DAN ÖZÜR DİLEMAYECEĞİZ
CUMHURBAŞKANI Erdoğan, CNN International'a verdiği demecinde Putin'in özür talebini şöyle yanıtladı: Rusya'dan özür dileyemeyeceğiz. Hava sahamızı ihlal edenler bizden özür dilesin. 26'DA

BİR YANDAN PUTİN, BİR YANDAN ESAD TÜRKMENLER'İ VURUYOR 22

NATO KOMUTANI: TÜRKİYE VE NATO ÇATIŞMA İSTEMİYOR 24

KREMLİN SÖZCÜSÜ: KAZAN ZİRVESİ İPTAL EDİLMEDİ 24

İNGİLİZ UZMANLARDAN UÇAK YORUMU: TÜRKİYE HAKLI 24

Resim 3.9: Sabah Gazetesi 27 Kasım 2015 Gazete Manşeti

3.3.5.10. 27 Kasım 2015 Tarihli Sözcü Gazetesi

27 Kasım 2015 tarihli Sözcü gazetesi, 'RUSYA İNTİKAM ALIYOR' başlığını kullanmıştır. Rusya'nın Türkiye'ye uyguladığı ambargolar sıralanmıştır. Haberin giriş metninde başlığı destekler bir söylem devam etmiş intikamın hangi alanlarda alındığına vurgu yapılmıştır. Ayrıca Rahmi Turan'ın Rus medyasının olayı nasıl gördüğü üzerine yazısı da gazetenin mevcut bakış açısını güçlendirmektedir.

Sözcü gazetesi bu sayısında Rusya ile olan diplomatik gerilim konulu haberlerine daha az yer vermiştir. Yaklaşımı tarafından ele alındığında ise

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Rusya'ya karşı söylemlerine yer vermeyerek açık bir şekilde desteklemediği anlamına ulaşılabilir.

Resim 3.10: Sözcü Gazetesi 27 Kasım 2015 Gazete Manşeti

3.3.5.11. 27 Kasım 2015 Tarihli Hürriyet Gazetesi

27 Kasım 2015 tarihli Hürriyet gazetesi habere 'KAPILARI KESİYOR' manşeti, 'İki gündür Cilvegözü ve Öncüpınar sınır kapılarının yakınındaki tırları füzelerle hedef alan Rus uçakları, muhaliflerin Türkiye'ye uzanan ikmal yollarına darbe indiriyor' ifadelerine dayandırılarak atılmıştır. Haber metninde Rusya'nın yaşanan olayı farklı boyutlara taşıyarak 7 tır şoförünün ölümüne neden olması eleştirel olarak ele alınmıştır.

Haberde Öncüpınar'ın yakınına bombalanan alan ile Cilvegözü'nün karşısında uçaklarla vurulan alanların fotoğraflarının görsel olarak sunulması haberin inandırıcılığına katkıda bulunması açısından önemlidir.

Haber metninde, Rusya'nın Türkiye'ye yaptırımlarına detaylı bir şekilde yer verilmiş, Rusya'nın askeri, siyasi, ekonomik alandaki tutumlarına dikkat çekilmiştir. Rusya'nın, Türkiye'deki Ruslara geri dönün çağrısı yapmasına, 39 iş adamını Moskova'da gözaltına alınmasına ve sınıra yakın yerleri bombalamasına değinilmiş, Rusya'nın yaptırımları eleştirilmiştir. Türk iş adamlarının gözaltında bulunduğu fotoğraf sunularak haberin başlığını destekleyen görsel bir söylem kullanılmıştır.

Haberde dikkat çeken diğer nokta ise ‘O Özel Telsizden Ses Çıkmadı’ başlığıdır. ‘F-16’ların Rus uçağını vurmasının perde arkasında çok ilginç bir detay yatıyor’ ifadeleriyle habere devam edilmesidir. Rusya Hava Kuvvetleri Komutan yardımcısı Tümgeneral Dronov’un 15 Ekim görüşmesinde iki tarafın jetlerinin karşı karşıya gelmemesi için özel telsiz antlaşması imzalanmış ancak uçağın düşürüldüğü gün bu özel telsiz kanalından ikaz eden Türk pilotların cevap gelmeyince füzeyi ateşlediğini ifade etmiştir. Hürriyet gazetesinin bu haber metninde uçağın düşürülmesi olayında Rusya’yı haksız bulduğu gözlemlenmiştir.

‘Özür Restleşmesi’ başlıklı diğer haberde Rus Devlet Başkanı Putin ile Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın söylemlerine yer verilmiştir. Putin’in, Türkiye’den özür beklentisine karşılık, Erdoğan’ın ‘Özür dilemesi gereken taraf biz değiliz’ ifadeleriyle habere devam edilmiştir. Gazete bu haberi bir diyalog olarak aksettirerek anlatımda akıcılık yakalamıştır.

‘Ruslara geri dön çağrısı’ başlığı altında ele alınan diğer bir haberde ise Rusya’nın Türkiye’ye gelecek olan turist turlarını yasaklamasının yanında, Türkiye’de ticari ve özel maksatla bulunan Rus vatandaşlarına yaptığı Rusya’ya dönme çağrısına da dikkat çekilmiştir. Haberin alt metni ise Rusya’nın turizm alanında da Türkiye’ye yaptırım uygulama amacını ortaya koymaktadır.

Rusya’nın tavrının uçak düştükten sonra sert bir hal alması eleştirel olarak ele alınmış, iki ülke arasındaki restleşmenin sonuçları değerlendirilmiştir.

27 Kasım 2015 tarihli Hürriyet Gazetesi manşeti *olumsuz ötekini-sunma* kategorisinde yer almaktadır. Sınıra yakın bölgelere ve sınır kapılarımıza atılan füze ve bombalara ilişkin görseller ile 39 Türk iş adamının Moskova’da gözaltına alınması haberinde yer alan görseller ise bu durumu *kanıtsallaştırmaktadır*. Ayrıca bu görsellerin metinleri de *örneklerle açıklama* olarak dikkate alınmalıdır. Bunların dışında “Özür Restleşmesi” haberi ile hem *aktör tanımı* yapılmış hem de olumsuz ötekini-sunma söylemi *kutuplaşma* söylemine çevrilmiştir.

Hürriyet Gazetesi'nin 27 Kasım 2015 tarihli ilk sayfasında söylem, yine krizin Rusya tarafından tırmandırıldığı ve Türkiye'nin gerilimi yumuşatan taraf olduğu tezi üzerine oluşturulmuştur. Ayrıca yine tarafsız olduğu izlenimi de verilmeye çalışılmıştır.

Hürriyet
27 Kasım 2015 Cuma
www.hurriyet.com.tr
Fiyatı: 75 Kuruş

KAPILARI KESİYOR

39 TÜRK İŞADAMI MOSKOVA'DA GÖZALTINDA

ÖZÜR RESTLEŞMESİ

ÖZÜR dilemesi gereken taraf biz değiliz

ÖZÜR dilemesi gereken taraf varsa, bu biz değiliz. Hava sahalarını ihlal edenlerdir. Pilotlarımız görevlerini yerine getirdi. Bunun içinde angajman kurallarının ihaline karşılık vermek de var.

Ruslara geri dön çağrısı

Uçak düştükten sonra bombardıman şiddetlendi

YİNE YOL VE TIR'LAR

AZİZ'DE İKİNCİ KEZ

İki gündür Cilvegözü ve Öncüpınar sınır kapılarının yakınındaki TIR'ları füzelerle hedef alan Rus uçakları, muhafilere Türkiye'ye uzanan ikmal yollarına darbe indiriyor.

HAVALANINDA REHİN KALDILAR

10 GÜN GÖZALTI CEZASI

YAKLAŞIK 50 Türk yatırımcının kahıdığı fuara gelen polisler, "Ülkeye giriş formunda turistlik seyahat işaretlediniz, ticari faaliyet gösteriyorsunuz" dedi. Geceyi nezarethanede geçiren işadamları, çıkarıldıkları mahkemede 4 bin ruble para ve 10 gün gözaltı cezasına çarptırıldı. >>10'da

EM YÜKSEK KRİZ

BAYIRBUCAK TÜRKMENLERİ BURADA İŞİD YOK

SINCAR'DA İŞİD'E AIT TÜNELLER BULUNDU

Resim 3.11: Hürriyet Gazetesi 27 Kasım 2015 Gazete Manşeti

3.3.5.12. 1 Aralık 2015 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi

1 Aralık 2015 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nin 'İSPAT ET BIRAKIRIM' başlıklı haberi Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan için Putin'in "İŞİD'den petrol alıyor" iddiaları üzerine kurulmuştur. Erdoğan iddiaların doğru olduğunu ispat ederlerse istifa

edeceğini ifade etmiş, bu konuda kendine güvenen bir tavırda olmasına dikkat çekilmiştir. Putin'in elinde yeni kanıtlar olduğunu ifade etmesi üzerine karşılıklı tartışma şeklinde devam eden bir söylem oluşmuştur.

Haberde kullanılan Erdoğan'ın fotoğrafı dikkat çekicidir. Fotoğrafta Erdoğan, çaresiz ve kaygılı görülmektedir. Bu fotoğrafın seçilme sebebi Cumhuriyet gazetesinin Erdoğan'ın yaklaşımını, söylemlerini, politikalarını desteklemediği, subliminal olarak eleştirdiği olarak yorumlanabilir.

1 Aralık 2015 tarihli Cumhuriyet Gazetesi manşetinde yer alan söylem *karşıgerçeklik* kategorisi içinde değerlendirilebilir. Nitekim manşetin altında yer alan ifadelerde de aynı söylem yer almaktadır. Öte yandan her iki lidere atfedilen sözler *popülizm* de içermektedir. Bunun dışında karşıgerçeklik içeren manşete konulan görselde kaygılı bir yüz ifadesinin olması ise muhalif siyasi görüşü olan Cumhuriyet gazetesinin yaptığı bir *ironidir*; böylece Erdoğan'ın resti inandırıcılıktan uzaklaşmış olacaktır. Öte yandan benzer bir durum *otorite* olarak başvuru Nazarbayev'le ilgili bölüm için de geçerlidir. Burada Erdoğan'ın arabuluculuk teklif ettiği Nazarbayev'in, bu görevi kabul etmek yerine Erdoğan'a nasihat verdiği *ironisi* kullanılmıştır.

Aktör tanımı ise haber metninde Erdoğan ve Putin için dengeli olsa da, görsel kullanımında (her ne kadar kaygılı bir yüz ifadesi olsa da) Erdoğan lehine olmuştur. Son olarak, metin içinde Putin için bir yerde Rus Lider ifadesi kullanılmış, ancak Erdoğan'a ait herhangi bir unvana veya olumlu adlandırmaya yer verilmemiştir. Bu da kullanılan Erdoğan görseli ile birlikte değerlendirildiğinde, *örtük* olarak Erdoğan'ın Gazete tarafından kabullenilmediği izlenimini doğurmaktadır. Kısaca Cumhuriyet Gazetesi'nin 1 Aralık 2015 tarihli birinci sayfasında söylemin gazetenin muhalif bakış açısı paralelinde olduğu ifade edilebilir.

Resim 3.12: Cumhuriyet Gazetesi 1 Aralık 2015 Gazete Manşeti

3.3.5.13. 1 Aralık 2015 Tarihli Hürriyet Gazetesi

1 Aralık 2015 tarihinde Hürriyet Gazetesi, 'PUTİN KRİZİ ZORLUYOR' manşetini atmıştır. Cumhurbaşkanı'nın gerilimi düşürmek için görüşme teklifini reddeden Putin'in tavrına dikkat çekilmiştir. Haberde dikkat çeken diğer nokta İklim Zirvesi'nde çekilen fotoğrafta Putin'in yer almamasıdır. Bu durum, Putin'in Erdoğan ile aynı fotoğrafta olmamak için kasıtlı yapılan bir hareket olarak yorumlanmıştır. 'Erdoğan'dan Putin'e istifa resti' alt başlığı da göze çarpmaktadır. Erdoğan, 'IŞİD'den petrol aldığımızı ispat ederlerse görevi bırakırım' ifadelerinde bulunmuştur. Haber, Putin ve Erdoğan arasındaki problemi yansıtabilecek karikatürle de desteklenmiştir.

Hürriyet Gazetesi bu sayısıyla iktidarın söylemlerine yakın bir yaklaşım sergilemiştir.

1 Aralık 2015 tarihli Hürriyet Gazetesi *olumsuz ötekini-sunma* söylemi ile krizi devam ettiren tarafın Putin olduğu tezini işlemiştir. Bunu destekler mahiyette ambargo haberi verilmiş, ayrıca Erdoğan’la aynı fotoğraf karesinde yer almak istemediğine ilişkin Rus basınında yer alan haberlerden bahsedilmiştir. “Erdoğan’dan Putin’e istifa resti” başlığında *karşıgerçeklik* kategorisinde bir söylem kullanılmışken, altındaki haberde ayrıca *olumsal kendini-sunma* söylemi de yer almıştır. Bu arada kullanılan Putin görseli ise *örtük* olarak Putin’in zayıflığını ortaya koymaktadır. Kullanılan karikatür ise mizahi de olsa *kutuplaştırma* söyleminin bir örneğidir.

Hürriyet Gazetesi’nin 1 Aralık 2015 tarihli ilk sayfası iç siyaset bakımından yine tarafsız bir söylem oluşturmuş, ancak uluslararası camia bakımından Putin’in krizi zorlayan kişi olduğu söylemini tercih etmiştir.

Resim 3.13: Hürriyet Gazetesi 1 Aralık 2015 Gazete Manşeti

3.3.5.14. 1 Aralık 2015 Tarihli Yeni Şafak Gazetesi

1 Aralık 2015 tarihinde Yeni Şafak Gazetesi’ne ‘DÜNYAYA KÜSTÜ’ manşeti atılmıştır. Bu başlık altında Putin’in İklim Zirvesi’nde 150 kişilik fotoğrafa dahil olmaması Türkiye ile yaşadığı uçak krizine bağlanmıştır. Haberin giriş metninde Rusya’nın Türkiye’ye karşı tavrının devam ettiği ve sonuçlarının nasıl seyrettiği hakkında değerlendirmede bulunulmuştur. Rusya’nın uçak krizini yönetmekte

zorlandığı ifadelerine yer verilmiştir. Bu ifadelerden Rusya'nın Türkiye'ye karşı tavrının uluslararası alanda da dikkat çektiği anlaşılabilir. Haberdeki 'Putin'e İstifa Resti' alt başlığı altında ele alınan konu ise Erdoğan'ın 'İŞİD'den petrol aldığımızı ispat ederseniz istifa ederim' ifadelerine yer verilmiş bu ifadelerle Erdoğan'ın kendine güvenen tavrına dikkat çekilmiştir.

Haberde kullanılan Putin'in fotoğrafı ve yanındaki '150 kişilik aile fotoğrafına girmede' spotu, Türkiye Cumhuriyeti iktidarıyla kriz yaşayan Rus Lider Putin'i açık bir şekilde eleştirmektedir. Gazete ideolojik olarak iktidarın yanında yer almıştır.

1 Aralık 2015 tarihli Yeni Şafak gazetesinin manşeti, manşet altında yer alan yazılar ve "Geç Kaldığı İçin" başlıklı haber ile *olumsuz ötekini-sunma* söylemiyle Putin ötekileştirilmiştir. Zemini kaplayan geniş görsel de bu durumunun *kanıtsallaştırılmasıdır*. Sayfa genelinde ise *aktör tanımı* yine Erdoğan ve Putin için yapılmış, ancak kısa bir haberle Davutoğlu da eklenmiştir. ABD Başkanı Obama'nın Putin'den gerilimi düşürmesini istediği şeklindeki haber, hem Obama'nın *otorite* olarak konumlandırıldığını göstermekte, hem de *örtük* olarak gerilimi devam ettirenin Putin olduğunu otoritenin de kabul ettiğini ima etmektedir. Son olarak Davutoğlu'na atfedilen "Kimse bizden özür bekleme" ifadesi *popülist* bir ifade olarak tanımlanabilecekken, haberin devamında gerginliği turmandırmak istemediklerini ve diyaloga açık olduklarını ifade etmesi ise *olumsal kendini-sunma* kategorisinde değerlendirilebilir.

Yeni Şafak Gazetesi'nin 1 Aralık 2015 tarihli ilk sayfasında oluşturulan söylem Putin'in ötekileştirmek suretiyle Türkiye'nin haklılığı üzerine kurulmuştur.

Yeni Şafak

1 ARALIK 2015 SALI ▶ 75 KURUŞ (KKTG: 1,5 TL) ▶ www.yenisafak.com

Türkiye'nin Birikimi

DÜNYAYA KÜSTÜ

150 kişilik aile
fotoğrafına
GİRMEDİ

Türkiye ile arasındaki uçak krizini yönetmekte zorlanan Rusya, bu tavrını Paris'teki BM İklim Değişikliği Zirvesi'ne de yansıttı. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, 150'den fazla devlet liderinin yer aldığı aile fotoğrafına katılmadı.

Kimse özür beklemesin

Başbakan Davutoğlu, NATO Genel Sekreteri Stoltenberg ile bir araya geldi. Görüşmenin ardından soruları cevaplayan Davutoğlu, düşen Rus uçağı ile ilgili olarak, "Ordumuz işini yapmıştır, hava sahasını korumuştur. Hiçbir ülke isimizi yaptığımız için özür beklememeli" dedi.

DIYALOĞA AÇIĞIZ

Davutoğlu, gerginliği tırmandırmayacaklarını, diyaloga hazır olduklarını söyledi. Stoltenberg de, "Bütün mütefikler Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve hava sahasını koruma hakkını tamamıyla destekliyor. Türkiye'nin gerilimi düşürme ve Moskova'ya temas kurma gayretlerini memnu-

Erdoğan Paris'te ilk gün Fransa Cumhurbaşkanı Hollande ve Almanya Başbakanı Merkel'e görüşte.

Putin'e istifa resti

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Putin'in "Türkiye İSİD'den petrol alıyor" iftirasına sert yanıt verdi: İspatlıysan ben bu makamda durmam. Ama Sayın Putin'e diyorum sen o makamda durur musun.

GEÇ KALDIĞI İÇİN!

Aile fotoğrafı çekildiği dakikalarda Putin'in uçağı Paris'e yeni indi. Bu nedenle Putin'in konferanslar öncesi çekilen fotoğrafa "geç kaldığı" için katılmadığı açıklandı. Fakat Rus medyası, "Putin istese zamanında gelirdi. Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüşmek bir yana, aile fotoğrafında bile yer almak istemiyor" yorumu yaptı.

GERİLİMİ DÜŞÜRÜN

Zirvede ABD Başkanı Obama ile Putin bir araya geldi. Görüşmede, Suriye ve Ukrayna'daki siyasi kriz ile hava sahasını ihlal ettiği için düşünülen Rus savaş uçağı gündeme geldi. Putin'den Rusya ile Türkiye arasındaki gerilimi düşürmesini isteyen Obama, "Geçis sürecinde de Esed'in görevi bırakması gerektiğine inanıyoruz" dedi. o s

Sahaya indi

Bahçeli'nin "Hammeferdi biraz dinlenecek" diyerek üstünü çizdiği Meral Akşener, MHP'de genel başkanlık için harekete geçti. Delegelelere olağanüstü kurultay için dilekçe vermeleri çağrısında bulunan Akşener, "Her türlü

Fenerbahçe Beşiktaş'ın kaybettiği haftada Trabzonspor'u 2-0 mağlup etti, ligde 13. haftayı lider kapattı. San Lacivertlilere derbi zaferini Nani ve Fernando'nun golleri getirdi. Trabzonspor Kadıköy'deki kazanamama serisini

Resim 3.14: Yeni Şafak Gazetesi 1 Aralık 2015 Gazete Manşeti

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ

Türkler ve Ruslar, yüzlerce yıl aynı coğrafyada yaşamış, birbiri ile ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkiler kurmuş, bazı dönemlerde askeri ve siyasi alanda karşı karşıya gelmiş iki millettir. Türkler ve Ruslar birbirlerine karşı son olarak I. Dünya Savaşı'nda savaşımlar, ancak Rusya'da başlayan Bolşevik Devrimi ile iki millet arasında yeni bir dönem başlamıştır. Sovyet Rusya, Kurtuluş Savaşı'nda Türkiye'yi hem maddi hem de manevi anlamda desteklemiş, 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan "Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması" ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanımış ve Misak-ı Milli sınırlarını Türkiye sınırları olarak kabul etmiştir.

Cumhuriyetin ilanının ardından, Türkiye'nin yüzünü Batı'ya dönmesi, Sovyet Rusya ile ilişkilerin soğumasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte Boğazlar Meselesi ile ilişkiler daha da soğurken, savaş sırasında Rusya'nın Türkiye'den toprak talep etmesi ilişkileri daha da germiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin karşılıklı olarak başını çektikleri çift kutuplu dünyada Türkiye'nin yine Batı'yı tercih etmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin 1991'e kadar devam eden Soğuk Savaş döneminde düşük bir profil sergilemesine neden olmuştur.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Soğuk Savaş dönemi sona ermesiyle Türkiye ve Rusya arasında ılımlı ilişkiler kurulmaya başlamıştır. Bu dönemde, enerji ticareti, enerji nakil altyapısının kurulması, bavul ticareti, gelişen turizm ve Rusya'nın yapılaşmasındaki taahhüt işleri ekonomik ilişkilerin temelini oluşturmuştur. Türkiye'nin bağımsız cumhuriyetler şeklinde ortaya çıkan Orta Asya'ya bakış açısı ise iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler üzerinde belirleyici olmuştur.

Vladimir Putin'in 2000 yılında Rusya'nın başına geçmesi ve 2002 yılında Türkiye'de AK Parti'nin iktidara gelmesi, 90'lı yıllarda başlayan ılımlı ilişkilerin birçok alanda gelişmesine imkân vermiştir. Özellikle iki ülke arasında gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretler ile kurulan ilişkiler, 2000'li yıllarda bir çeşit stratejik ortaklık boyutuna ulaşmıştır. Öyle ki her iki ülkenin jeopolitik güç oluşturma istekleri, çevre ülkelerde izledikleri nüfuz politikaları ve bölgesel anlamdaki güç rekabeti bu stratejik ortaklığı olumsuz anlamda etkileyememiştir. Ancak iki ülke arasında tarihin en iyi seviyesinde devam eden bu ilişkiler, 24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye sınırını ihlal eden bir Rus savaş uçağının düşürülmesiyle birlikte, birdenbire soğuk savaş döneminden daha kötü bir hale dönüşmüştür. Rusya Türkiye'ye siyasi ve ekonomik ambargo uygulamış, Türkiye ise uluslararası platformlarda haklı olduğunu öne sürmüştür. Söz konusu olay hem Türk mediasında hem Rus mediasında uzun bir süre gündemde kalmış, günlerce manşetleri işgal etmiştir.

Bu kapsamda Rusya; Türkiye ile üst düzeyde yapılacak görüşmeleri iptal etmiş, vatandaşlarına Türkiye'ye gitmemeleri yönünde duyurular yapmış, askeri işbirliğini ertelediğini açıklamış, ordular arasında kurulu olan "kırmızı hattı" askıya almış, Türkiye-Rusya Üst Düzey İşbirliği Konseyi toplantısının yapılmayacağını açıklamıştır. Ayrıca Rusya bu dönemde Türkiye'nin IŞİD tarafından çıkarılan petrolü kaçak yollarla pazarladığını da iddia etmiştir. Aynı dönemde Türkiye Rusya'yı, Türkmenleri bombalamakla suçlamış, kendi hava sahasını korumaya hakkı olduğu tezini savunmuş ve olayın çözümü için NATO'dan acil toplantı yapılmasını talep etmiştir. Ancak Türkiye bu krizde haklı olduğunu savunsa da daha ılımlı bir dil kullanmıştır.

Ancak krizin asıl etkileri ekonomik alanlarda kendini hissettirmiştir. 2013 yılında 7 milyar ABD Doları seviyesini gören Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı, uçak krizinin etkisiyle yarı oranında azalarak 2016 yılında 1,7 milyar ABD Doları seviyesinde gerçekleşmiştir. Rusya'ya yapılan ihracat 2017 ve 2018 yıllarında tekrar artış gösterse de Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı eski oranlarına henüz ulaşamamıştır. Benzer şekilde, bir dönem 26 milyar ABD Doları seviyesini aşmış olan Türkiye'nin Rusya'dan gerçekleştirdiği ithalat 2015 yılında gerçekleşen 20,4 milyar ABD Doları seviyesinden, 2016 yılında 15,2 milyar ABD Doları'na düşmüştür. Bu

bakımdan Rusya'nın yalnızca Türkiye'den gerçekleştirdiği ihracatın değil Türkiye'ye yaptığı ithalatın da uçak krizinden etkilendiğini söylemek mümkündür. Doğal olarak dış ticaret hacmi de krizden etkilenmiş, 2015 yılında 24 milyar ABD Doları olan dış ticaret hacmi 2016 yılında 16,9 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir.

Kriz Türkiye'nin turizm gelirlerini de etkilemiştir. Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı 2015 yılında 2,84 milyon kişiye, uçak krizinin etkisiyle bu rakam 2016 yılında 683 bin kişiye düşmüştür. Ayrıca Türkiye'de tatil yapan toplam turist sayısı içindeki Rusların payı 2012-2015 döneminde %6,83'ün altına düşmezken, 2016 yılında bu oran %2,18'e kadar gerilemiştir. Rusya'dan Türkiye'ye gelen turistlerin yaptığı harcamalar 2015 yılı ve öncesinde en az 1,9 milyar ABD Doları seviyesinde gerçekleşirken, 2016 yılında bu rakam 478 milyon ABD Doları seviyesine düşmüştür. Ancak takip eden yıllarda bu gelir 2 milyar doları aşarak 2018 yılında 2,7 milyar dolara ulaşmıştır. Ekonominin diğer alanlarından farklı olarak turizm sektörü 2017 ve 2018 yıllarında toparlanmış, Rus turist sayısı ve Ruslardan elde edilen turizm geliri önceki yıllar seviyesine yükselmiştir.

Rusya, ilişkilerin normalleşmesini üç şarta bağlamıştır. Bu şartlar; Türkiye'nin resmi olarak özür dilemesi, uçak kriziyle alakalı olarak tazminat ödemesi ve uçağın düşürülmesinden sorumlu olan kişilerin cezalandırılmasıdır. Ancak Türkiye sınırlarının ihlal edilmesi nedeniyle haklı olduğunu, Moskova'nın taleplerinin kabul edilmesinin mümkün olmadığını savunmuştur.

Rusya lideri Vladimir Putin'in Yunanistan Başbakanı ile Atina'da yaptığı bir görüşmede Rusya-Türkiye ilişkilerinin düzelmesini istediğini açıklaması sonrasında Moskova'yla ilk resmi temas, 12 Haziran 2016 tarihinde Rusya Günü dolayısıyla Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'e ve Başbakan Binali Yıldırım tarafından mevkidaşı Dmitriy Medvedev'e gönderilen tebrik mektupları ile olmuştur. Ardından 27 Haziran 2016 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan, Putin'e, bir özür mektubu göndermiştir. Bu mektubun akabinde Putin Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı aramış ve iki lider ilişkilerin normalleştirilmesi yönünde anlaşmışlardır.

Normalleşme süreci 26 Temmuz 2016 tarihinde Başbakan Yardımcısı Mehmet Şimşek ile Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi'nin Moskova ziyareti ile başlamış, Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Putin'in 9 Ağustos 2016 tarihinde St. Petersburg'da bir araya gelmesiyle hızlanmıştır. Nitekim Putin burada Türkiye'ye yönelik yaptırımların aşama aşama kaldırılacağını ilan etmiştir.

24 Kasım 2015 tarihinde bir Rus savaş uçağının düşürülmesi sonrasında çıkan kriz hem Türk mediasında, hem de Rus mediasında uzun bir süre gündemi işgal etmiş, günlerce gazetelerin ilk sayfalarında yer almış, televizyon ve internet haberlerinde ilk sırada yer almıştır. Çıkan haberler farklı ideolojik görüşlere sahip yayın organlarında farklı söylem kalıplarıyla servis edilmiştir. Bu bakımdan haberlerin söylem olarak çözümlenmesi, haberi oluşturan medya kuruluşlarının ideolojik alt yapıları ile iktidar-güç arasındaki ilişkileri yansıtması bakımından çok önemlidir. Haber içeriğinde yer alan kavramlar, deyimler ve ifadeler haberi hazırlayanların bilinçaltında yatan ideolojik kalıplara ve sınıflandırmalara dayanmaktadır.

Türkiye'nin Rus savaş uçağını vurmasıyla başlayan gerginliğin Türk mediasında yer alış şeklinin ele alındığı bu çalışma, seçilen metot ve kuramsal çerçeve açısından incelendiğinde, Türk gazetelerinin siyasi üstünlük mücadelesi içinde ve ideolojik duruşlarına göre kullanılan söylemde gerçeğin tekrardan üretilme amacıyla hareket edildiği söylenebilir. Bu doğrultuda Türk gazeteleri arasındaki ideolojik duruşun, uluslararası sorunlarda da birbirlerinden farklı olduğu gözlemlenmiştir.

Türk gazetelerinden Sabah Gazetesi ve Yeni Şafak Gazetesi, Rus tarafını ötekileştirirken, Cumhuriyet Gazetesi ve Sözcü Gazetesi ise bu krizi ülke meselesi olarak görmek yerine daha çok Rusya ile AK Parti arasında geçen bir gerilim olarak ele almıştır. Cumhuriyet ve Sözcü gazetelerinin, Rus uçağının düşürülmesinden sonraki gün attıkları manşetler neredeyse aynı olmakla beraber Yeni Şafak ve Sabah gazetelerinin de manşetlerinin benzerlikleri göze çarpmaktadır. Hürriyet Gazetesi'nin ise dengeli bir dil kullandığı görülmüştür.

Sözcü ve Cumhuriyet gazeteleri, Rus uçağının düşürülmesinde hükümetin dış politikasını eleştirmiş, yapılan yanlışlar nedeniyle, ülkemizin dünyanın en büyük güçlerinden biri olan Rusya ile savaşın eşiğine getirildiğini okuyucularına aktarmıştır. Sözcü ve Cumhuriyet gazeteleri, uçak krizinin Türk ekonomisine ilerleyen dönemlerde büyük zarar vereceği söylemi de oluşturulmuştur. Hürriyet Gazetesi, genellikle uçağın düşürülüş nedeni ve ardından meydana gelen olayları iletmiş, Rus uçağının düşürülmesini ‘Türkiye’nin haklılığı’ açısından ele alarak haberleştirmiştir. Hürriyet Gazetesi, bu dönemde yapılan açıklamalara ve yaşananlara karşı temkinli bir tavır takınmış, haberlerinde ideolojik bir yaklaşımda bulunmamıştır. Yeni Şafak ve Sabah gazeteleri ise haber başlıklarını genellikle Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın söylemleri doğrultusunda kullanmıştır. Sabah Gazetesi’nin, uçağın düşürüldüğü andan itibaren Türkiye’nin, angajman kuralları çerçevesinde doğru hamlede bulunduğunu ifade etmesi dikkat çekicidir. Yeni Şafak ve Sabah Gazetesi haberlerinde genellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın konuşmalarından yapılan alıntılarla milliyetçi bir söylemde bulunmuşlardır. Sözcü ve Cumhuriyet Gazetesi ise iki ülke arasında bu olay nedeniyle savaş çıkabileceği şeklinde toplumda korku yaratabilecek ifadeler kullanmışlardır. Uçağın düşürülmesinin hükümetin uyguladığı yanlış politikalar yüzünden yapılan bir hata olduğu izlenimine neden olacak söylemlerde bulunmuştur. Gazetelerin konuyu ele alış şekline bakıldığında Hürriyet Gazetesi haricindeki gazetelerin, hegemonya mücadelesi içinde ve ideolojik görüşleri doğrultusunda bir ifade biçimlerinin olduğu gözlemlenmiştir. Sonuç olarak Rus savaş uçağının düşürülmesi olayının uluslararası bir mesele olmasına karşın, Türk mediasındaki siyasal yaklaşım, iktidar ile olan bağlantılar, ideolojik tercihler nedeniyle farklı şekillerde ele alındığı gözlemlenmiştir.

KAYNAKLAR

8 Kânûn-i Evvel 1926 Târîhinde Kars'ta İmzâ Edilen Sular İ'tilâfnâmesiyle Serdârâbâd Barajının İnşâsına Dâir Müzeyyel Protokolün Tasdîkine Mûteallik Kânûn. *Resmî Gazete*, 03.08.1927/649, (<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/649.pdf>, 4 Temmuz 2019'da erişildi).

Akşam (5 Eylül 2016). "Putin'den 'Fırat Kalkanı' İçin Çarpıcı Yorum", *Akşam*. <https://www.aksam.com.tr/dunya/vladimir-putinden-firat-kalkani-aciklamasi/haber-547299>, 25 Ekim 2018'de erişildi.

Aljazeera (5 Ekim 2015). "Rusya: Birkaç Saniyeliğine Girdik", *Aljazeera*, (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/rusya-birkac-saniyeligine-girdik>, 23 Ekim 2018'de erişildi).

Ankaralığıl, Nazım (2008). "Van Dijk'in Eleştirel Söylem Analizinden Hareketle The Siege -Kuşatma Filmi Üzerine İdeoloji Çözümlemesi". *Film Çözümlemeleri*. Ed. S. Parsa, İstanbul: Multilingual Yayınları.

Aralov, Semyon İvanoviç (1985). *Bir Sovyet Diplomatın Türkiye Hatıraları*. Çev. H. A. Ediz. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

Armaoğlu, Fahir (2005). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi

Atatürk Araştırma Merkezi (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

Aydınbaş, Gökçen (2018). *Uluslararası Siyasi Krizler ve Ekonomik Etkileri: Türkiye-Rusya Uçak Krizi Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bağrıç, Anıl (3 Nisan 2018). “Türkiye ile Rusya Arasında 20 Anlaşma”, *Anadolu Ajansı*, (<https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/akkuyu-nukleer-santralinin-temeli-atildi/1107089>, 5 Ekim 2018’de erişildi).

BBC Türkçe (2 Aralık 2015). “Rusya: Erdoğan ve Ailesi Petrol Ticareti Yapıyor”, *BBC Türkçe*, (https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151202_erdogan_rusya, 24 Ekim 2018’de erişildi).

BBC Türkçe (20 Ekim 2016). “Yıldırım: Geçiş Sürecinde Esad'ın Rolü Olabilir”, *BBC Türkçe*, (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37142759>, 25 Ekim 2018’de erişildi).

BBC Türkçe (6 Ağustos 2009). “Türkiye ile Rusya Arasında 20 Anlaşma”, *BBC Türkçe*, (https://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/08/090806_putin_update, 2 Ekim 2018’de erişildi).

BBC World (26 Aralık 2015). “Putin: Turkey Knew Downed Fighter Jet Was Russian”, *BBC World*, (<https://www.bbc.com/news/world-europe-34940109>, 24 Ekim 2018’de erişildi).

Belen, Fahri (1973). *Askeri, Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı.

Benhür, Çağatay (2004). “Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (15): 325-337.

Benhür, Çağatay (2008). “1920’li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (24): 277-313.

Benhür, Çağatay (2008). *Stalin Dönemi Türk-Rus İlişkileri (1924-1953)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Bila, Fikret (26 Ekim 2000). “Kasyanov’un Ziyareti”, *Milliyet Gazetesi*. 16.
- Bilge, Ahmet Suat (1992). *Güç Komşuluk – Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri 1920 - 1964*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Biyografi.info (2015). “Josef Stalin”, (<https://www.biyografi.info/kisi/josef-stalin>, 25 Eylül 2018’de erişildi).
- Büyükkıncı, Erhan (2004). “Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye-Rusya İlişkileri”. *Türk Dış Politikası Analizi*, 3. Baskı. Der: F. Sönmezoğlu. İstanbul: Der Yayınları.
- Cebesoy, Ali Fuat (2002). *Moskova Hatıraları*. İstanbul: Temel Yayıncılık.
- Cumhuriyet Gazetesi (1 Aralık 2015). “Putin ‘Uçağımızı IŞİD Petrolü İçin Vurdular’ Dedi, Erdoğan Rest Çekti: İspat Et Bırakırım”, *Cumhuriyet Gazetesi*. 1.
- Cumhuriyet Gazetesi (25 Kasım 2015). “Savaşın Eşiğinde”, *Cumhuriyet Gazetesi*. 1.
- Çelik, Hilal ve Ekşi, Halil (2008). “Söylem Analizi”. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi 27: 99-117.
- Çelikkala, Mitat (2013). “Rusya Federasyonu İlişkileri”. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*. Ed: B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelikkala, Mitat (2015). “Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri”. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 22: 117-144.
- Çiftçi, Mustafa (19 Aralık 2017). “Rus Heyeti, Karlov’un Katili Altıntaş’ın Silinen Dosyalarını Buldu”, *Sputnik Türkiye*, (<https://tr.sputniknews.com/turkiye/201712191031456461-rusya-karlov-mevlut-altintas-sabit-disk/>, 26 Ekim 2018’de erişildi).

- Çulha, Efe (2016). “Türk-Rus İlişkilerinin Kronolojisi (1991-2017)”. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi III (2)*: 287-298.
- Devran, Yusuf (2010). *Haber-Söylem-İdeoloji*. İstanbul: Başlık Yayım Grubu.
- Dışişleri Bakanlığı (1973). *Kurtuluş Savaşımız (1919 - 1922)*. Ankara: Dışişleri Bakanlığı.
- Dışişleri Bakanlığı (2009). “Dış Politika Kronolojisi”, (<http://www.mfa.gov.tr/subat.tr.mfa>, 23 Ekim 2018’de erişildi).
- Dışişleri Bakanlığı (2010). “Dış Politika Kronolojisi”, (http://www.mfa.gov.tr/mayis_.tr.mfa, 23 Ekim 2018’de erişildi).
- Dinç, Sait (2008). “Atatürk Döneminde (1920- 1938) Türk Dış Politikasında Gelişmelere Genel Bir Bakış; İkili ve Çok uluslu İlişkiler”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi (http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/sait_dinc_ataturk_donemi_turk_dis_politikasi.pdf, 25 Eylül 2018’de erişildi).
- En Son Haber (28 Nisan 2015). “Kremlin Sözcüsü Peskov'dan Türkiye-Rusya değerlendirmesi”, *En Son Haber*, (<https://www.ensonhaber.com/kremlin-sozcusu-peskovdan-turkiye-rusya-degerlendirmesi-2015-04-28.html>, 1 Temmuz 2019’da erişildi).
- Eraslan, Cezmi (1996). *Türk Basınında Balkan Paktı Değerlendirilmesi, Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, Dilşen İnce (2019). “22 Nisan 1926 İran-Türkiye Güvenlik ve Dostluk Antlaşması’nın Bölge Güvenliği Açısından Analizi (Türk-İngiliz Arşiv Belgeleri Çerçevesinde)”. *The Journal of Academic Social Science Studies (74)*: 411-423.

- Fırat, Melek (2001). “Yunanistan’la İlişkiler”. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt I 1919-1980). Ed: B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güner, Sultan (2018). *Türkiye’de Uluslararası Kriz Sonrası Zorlayıcı Diplomasi Stratejisi ve Yazılı Basının Tutumu "24 Kasım 2015 Türk–Rus Uçak Krizi Örneği"*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürhan, Şeyma (2017). “1930’lu Yıllarda SSCB’nin Kırım’da Uyguladığı Sovyetleştirme Politikaları ve Yaşanan Suni Açlık”. *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi 1 (1)*: 42-58.
- Gürsel, Haluk F. (1968). *Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri*. İstanbul: Ak Yayınları.
- Gürün, Kamuran (1991). *Türk Sovyet İlişkileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Habertürk (14 Ekim 2016). “Türkiye Füzelere Karşı Harekete Geçti”, *Habertürk*, (<https://www.haberturk.com/gundem/haber/1310166-turkiye-fuzelere-karsi-harekete-gecti>, 25 Ekim 2018’de erişildi).
- Habertürk (24 Kasım 2015). “Rusya Enerji Bakanlığında Flaş Açıklama”, *Habertürk*, (<http://www.haberturk.com/ekonomi/enerji/haber/1157887-rusya-enerji-bakanligindanflas-aciklama>, 24 Ekim 2018’de erişildi).
- Habertürk (28 Temmuz 2016). “Rus Turist Sayısı Yüzde 87,4 Azaldı”, *Habertürk*, (<https://www.haberturk.com/ekonomi/turizm/haber/1273217-rus-turist-sayisi-yuzde-87-4-azaldi>, 25 Ekim 2018’de erişildi).
- Hürriyet (26 Kasım 2015). “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Rusya’dan Özür Dilenmeyecek”, *Hürriyet*, (<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-rusyadan-ozur-dilenmeyecek-40019306>, 25 Ekim 2018’de erişildi).

Hürriyet (31 Ağustos 2016). “Rus Turist Yüzde 93 Azaldı”, *Hürriyet*, (<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/rus-turist-yuzde-93-azaldi-40212422>, 24 Ekim 2018’de erişildi).

Hürriyet Gazetesi (1 Aralık 2015). “Putin Krizi Zorluyor”, *Hürriyet Gazetesi*. 1.

Hürriyet Gazetesi (25 Kasım 2015). “En Yüksek Kriz”, *Hürriyet Gazetesi*. 1.

Hürriyet Gazetesi (26 Kasım 2015). “4 Koldan Geriyor”, *Hürriyet Gazetesi*. 1.

Hürriyet Gazetesi (27 Kasım 2015). “Kapıları Kesiyor”, *Hürriyet Gazetesi*. 1.

İnce, Mustafa ve Koçak, Mevlüt Can (2018). “Rus Savaş Uçağının Düşürülmesi ile İlgili Yayınlanan Haberlerde Söylem ve İdeoloji”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7 (3): 1969-1999.

İnönü, İsmet (1997). *İsmet İnönü’nün Hatıraları: Genç Subaylık Yıllarım (1884-1919)*. İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayın.

İşkar, Erhan (2014). İspanya ile ETA Arasında Yürütülen Terör Müzakerelerinin Yazılı Basında Ele Alınış Biçiminin Söylem Analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü.

İzgi, Ali Rıza (2007). *Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Türkiye’ye Uygulanan Silah Ambargosu ve Sonuçları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karaca, Erdem (2010). Türk Basınında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Kuruluş Süreci ve Türkiye’nin Kıbrıs Politikası (1975 – 1983). Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Karaduman, Sibel (2017). “Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Eleştirel Haber Araştırmalarına Katkısı ve Sunduğu Perspektif”. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 4 (2): 31-46.
- Kültür Bakanlığı (1994). *Atatürk’ün Milli Dış Politikası*. II. Cilt, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mehmet, Fatih Hafız (4 Aralık 2016). “Türkiye-Rusya ilişkilerinin son 16 yılı”, *Anadolu Ajansı*, (<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-rusya-iliskilerinin-son-16-yili/698807>, 5 Ekim 2018’de erişildi).
- Meray, Seha (1970). *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar ve Belgeler*. I. Cilt ve II. Cilt. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınevi.
- Mora, Necla (2008). *Medya Çalışmaları Medya Pedagojisi ve Küresel İletişim*, Ankara: Altkitap.
- NTV (24 Kasım 2015). “Putin: Sırtımızdan Bıçaklandık”, *NTV*, (<https://www.ntv.com.tr/dunya/putin-sirtimizdan-bicaklandik,fvChtoWKCUEUR1ywwGWxaQ>, 24 Ekim 2018’de erişildi).
- Ocak, Başak (2016). “Ulus Gazetesinde 1946 Yılı Sovyet Notaları”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9 (43): 843-853.
- Orsal, Osman (31 Aralık 2016). “2016: Rusya-Türkiye İlişkileri İçin Sınav Yılı”, *Sputnik Türkiye*, (<https://tr.sputniknews.com/rusya/201612311026532699-turkiye-rusya-ozur-erdogan-putin-karlov/>, 25 Ekim 2018’de erişildi).
- Özersay, Kudret (2009). “Montreux Boğazlar Sözleşmesi”. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I 1919-1980)*. Ed: B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Perinçek, Doğu (1992). *Lenin Stalin Mao'nun Türkiye Yazıları*. İstanbul: Kaynak Yayıncılık.
- Perinçek, Mehmet Bora (2005). *Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri*, İstanbul: Kaynak Yayıncılık.
- Punch, K., F. (2005). *Sosyal araştırmalara giriş: nicel ve nitel yaklaşımlar*. Çev. D. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Akyüz. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sabah Gazetesi (25 Kasım 2015). "Tam 10 Kez Uyardık Günah Bizden Gitti", *Sabah Gazetesi*. 1.
- Sabah Gazetesi (26 Kasım 2015). "Cumhurbaşkanı'ndan Moskova'ya Net Mesaj: Ne Tırmandırırız Ne De Göz Yumuyoruz", *Sabah Gazetesi*. 1.
- Sabah Gazetesi (27 Kasım 2015). "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Putin'e Ağır Cevap: Kimse Türkiye'ye İftira Atamaz", *Sabah Gazetesi*. 1.
- Soysal, İsmail (1989). *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*. I.Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Soysal, İsmail (1993). *Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Klavuz 1919-1993*. İstanbul: Eren Yayınevi.
- Sönmezoğlu, Faruk (2006). *Türk Dış Politikası/II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Sözcü Gazetesi (25 Kasım 2015). "Rus Uçağını Düşürdük Savaşın Eşiğindeyiz", *Sözcü Gazetesi*. 1.
- Sözcü Gazetesi (26 Kasım 2015). "Rus Jetleri İnsani Yardım Tırlarına Bomba Yağdırdı", *Sözcü Gazetesi*. 1.

- Sözcü Gazetesi (27 Kasım 2015). “Rusya İntikam Alıyor”, *Sözcü Gazetesi*. 1.
- Sözen, Edibe (1999). *Söylem, Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Sputnik Türkiye (16 Ağustos 2016). “Rusya ve Türkiye'nin Ticaret Hacmi Yüzde 40'tan Fazla Düştü”, *Sputnik Türkiye*, (<https://tr.sputniknews.com/rusya/201608161024399837-rusya-turkiye-ticaret/>, 25 Ekim 2018'de erişildi).
- Şamsutdinov, A.M. (2007). *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*. Çev. Ataoğul Behramoğlu, İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Şimşir, Bilal (1996). *Bizim Diplomatlar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tacibayev, Raşid (2004). *Kızıl Meydan'dan Taksim'e*. İstanbul: Truva Yayıncılık.
- Taşpınar, Suat (16 Aralık 2015). “Türk şirketlerinde gergin bekleyiş: Rusya'dan yeni yaptırımlar gündemde”, *BBC Türkçe*, (https://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2015/12/151216_rusya_turkiye_yaptirim, 6 Ekim 2018'de erişildi).
- Tellal, Erel (2001). “SSCB'yle İlişkiler”. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I 1919-1980)*. Ed: B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tellal, Erel (2009). “Rusya'yla İlişkiler”. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*. Ed: B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toruk, İbrahim (2008). *Gutenberg'den Dijital Çağa Gazetecilik*. Konya: Literatürk
- Tuğlacı, Pars (1987). *Çağdaş Türkiye*. İstanbul: Cem Yayınevi

Tüfekçi, Özgür (2017). “İşbirliği ve Kriz İkileminde Türkiye-Rusya İlişkileri”. *Ak Parti'nin 15 yılı Dış Politika*. Ed: K. İnat, A. Aslan ve B. Duran. İstanbul: SETA. 135-154.

Türk-Rus Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu Yedinci Dönem Toplantısı Protokolü (30 Mayıs 2006). *Resmi Gazete*, 08.04.2007/26487, (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/04/20070408-1.htm>, 29 Eylül 2018’de erişildi).

Uçarol, Rifat (1995). *Siyasi Tarih (1789-1994)*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Ülkü, Güler (2004). “Söylem Çözümlemesinde Yöntem Sorunu ve Van Dijk Yöntemi”. *Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi*. Der: Ç. Dursun, Ankara: Elips

van Dijk, Teun A. (1988). *News Analysis, Case Studies of International and National News In The Press*. Hillsdale, New Jersey, Hove and London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

van Dijk, Teun A. (2003a). “Critical Discourse Analysis”. *Handbook of Discourse Analysis*. Ed: D. Schiffrin, D. Tannen ve H. E. Hamilton. Oxford: Blakwell Publishers. 352-371.

van Dijk, Teun A. (2003b). “Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım”. Çev. N. Ateş. *Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji*. Ed: B. Çoban. İstanbul: Su Yayınevi.

van Dijk, Teun A. (1993). “Principles Of Critical Discourse Analysis”. *Discourse & Society* 4 (2): 249-283.

van Dijk, Teun A. (t.y.). “Ideology and Discourse: A Multidisciplinary Introduction”, (<http://www.discourses.org/OldBooks/Teun%20A%20van%20Dijk%20-%20Ideology%20and%20Discourse.pdf>, 30 Haziran 2019’da erişildi).

Yeni Şafak Gazetesi (1 Aralık 2015). “Dünyaya Küstü”, *Yeni Şafak Gazetesi*. 1.

Yeni Şafak Gazetesi (25 Kasım 2015). “Uyardık, Vurduk”, *Yeni Şafak Gazetesi*. 1.

Yerasimos, Stefanos (1979). Ekim Devrimi’nden Milli Mücadele’ye Türk-Sovyet İlişkileri. İstanbul: Gözlem Yayınevi.

Yetkin, Murat (10 Aralık 2015). “Who Benefited When Turkey Downed The Russian Jet?”, *Hürriyet Daily News*, (<http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/murat-yetkin/who-benefited-when-turkey-downed-the-russian-jet-92315>), 24 Ekim 2018’de erişildi).

Yılmaz, Muzaffer Ercan (2010). “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri”. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (13)*: 27-42.

Yüksel, Erkan ve Gürcan, H. İbrahim (2001). Habercinin El Rehberi: Soru ve Örneklerle Haber Toplama ve Yazma Kural ve Teknikleri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Zarembo, Igor (31 Aralık 2015). “2015’te Rusya-Türkiye İlişkileri: Stratejik Ortaklıktan Krize Giden Yol”, *Sputnik Türkiye*, (<https://tr.sputniknews.com/analiz/201512311019961413-rusya-turkiye/>), 23 Ekim 2018’de erişildi).

Zengin, Eyüp (2015). “Türkiye ve Rusya Federasyonu Ticari İlişkileri”. *Marmara Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD), IV (1)*: 61-103.

Zor, Lokman (2017). “Van Dijk’ın Eleştirel Söylem Analizinin Sinema Filmlerine Uygulanması ve Kazakistan Sineması’ndan Örnek Bir Film Çözümlemesi: Stalin’e Hediye”. *Akademik Bakış Dergisi (61)*: 877-899.